

جمهوری اسلامی ایران
وزارت صنعت، معدن و تجارت

سیاست‌های توسعه بازار در بخش صنعت و معدن از منظر تأمین مالی صادرات

گزارش پشتیبان دوازدهم طرح تدوین سند سیاست‌های صنعتی ایران در افق ۱۴۰۴

ویراست دوم
خرداد ماه ۱۴۰۰

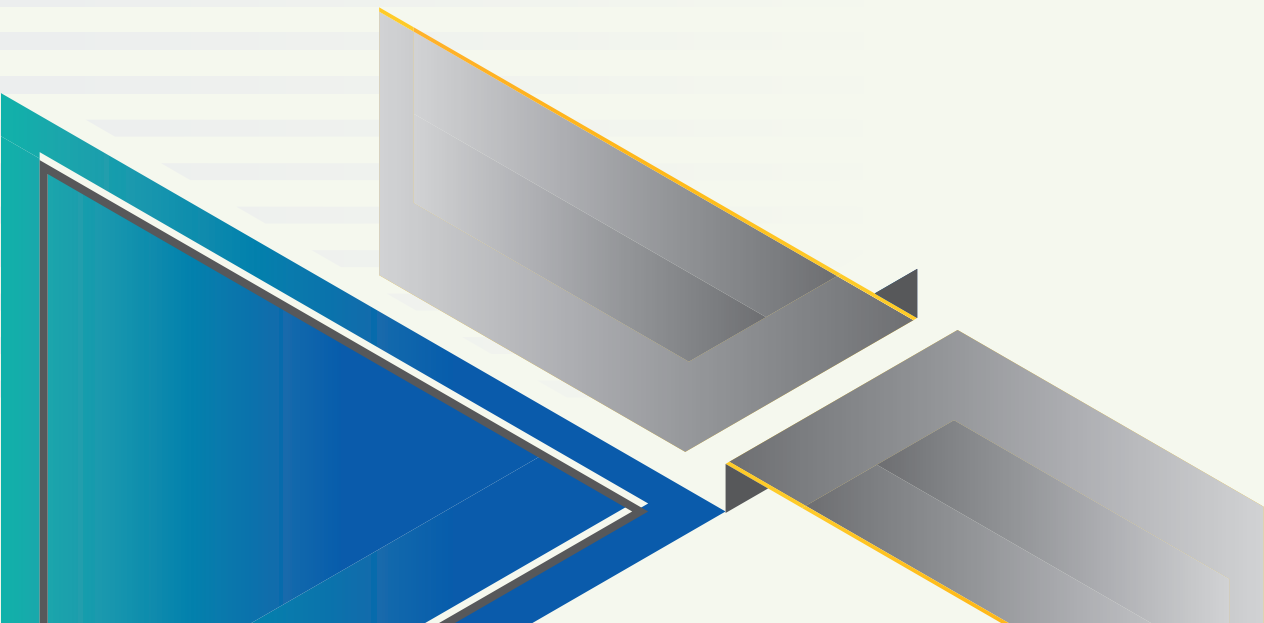

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

WWW.ITSR.IR

معاونت طرح و برنامه
دفتر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی

فهرست مطالب

مقدمه	۷
۱ نمایی از تأمین مالی صادرات از منظر روند تحلیل آمار و اطلاعات	۱۱
۱-۱ عملکرد کلی بازارهای مختلف مالی در تأمین منابع مالی اقتصاد ایران	۱۱
۲-۱ روند اعطای تسهیلات بانکی در بخش های مختلف اقتصادی	۱۲
۳-۱ عملکرد تأمین مالی صادرات در کشور	۱۴
۴-۱ عملکرد تأمین مالی صادرات با تاکید بر نقش نهادهای اعتباری تخصصی	۱۷
۲ الزامات اسناد سیاستی بالادست وقوانین موضوعه (در سطح کلان / بخش) در تأمین مالی حوزه صنعت، معدن و تجارت	۲۳
۱-۲ الزامات اسناد سیاستی بالادستی در تأمین مالی صادرات	۲۳
۳ نگاشت نهادی ذینفعان اصلی (اعم برمتولیان و مضمولان)	۳۴
۱-۳ بررسی نقش تنظیمات ساختاری در نظام تأمین مالی کشور	۳۴
۴ تجربه سایر کشورها در حوزه سیاستی افقی مربوطه ...	۴۲
۱-۴ مطالعه تطبیقی کشورهای منتخب در زمینه تأمین مالی صادرات	۴۲
۲-۴ مقایسه نظام تأمین مالی کشورهای منتخب	۴۷
۵ آسیب شناسی حوزه مربوطه در داخل کشور ...	۵۰
۱-۵ آسیب شناسی تأمین مالی صادرات غیرنفتی در سطوح مختلف	۵۰
۲-۵ آسیب شناسی تأمین مالی صادرات در بنگاه های صادراتی	۵۷
۶ جمع بندی و آرایه چالش ها	۵۹
۱-۶ جمع بندی	۵۹
۲-۶ آسیب شناسی تأمین مالی صادرات غیرنفتی و شناسایی چالش های اساسی	۶۱
منابع	۶۶

مقدمه

سند «سیاست‌های صنعتی ایران در افق ۱۴۰۴» شامل مجموعه کاملی از الزامات، اهداف، ابزارهای و نیازمندی‌های سیاستی بخش صنعت، معدن و تجارت کشور است که در چارچوبی نظام‌مند همه سطوح یک نظام سیاستگذاری پویا و منحصربفرد را شامل می‌شود. این سند با مشارکت جمعی بالغ بر ۱۰۰۰ نفر از خبرگان حوزه‌های مختلف سیاست صنعتی، معدنی و تجاری کشور در بخش‌های حاکمیتی و خصوصی، در قالبی موجز تدوین شده، مضاف بر اینکه گزارش‌های پشتیبان نسخه اصلی سند در سه سطح اسناد سطح کلان، بین‌بخشی و بخشی بر اساس اجزای مدل محتوایی تدوین سند (شکل ۱)، ارائه شده است. گزارش‌های پشتیبان سطح بین‌بخشی (افقی) سند به شرح ذیل طبقه‌بندی و گردآوری شده‌اند:

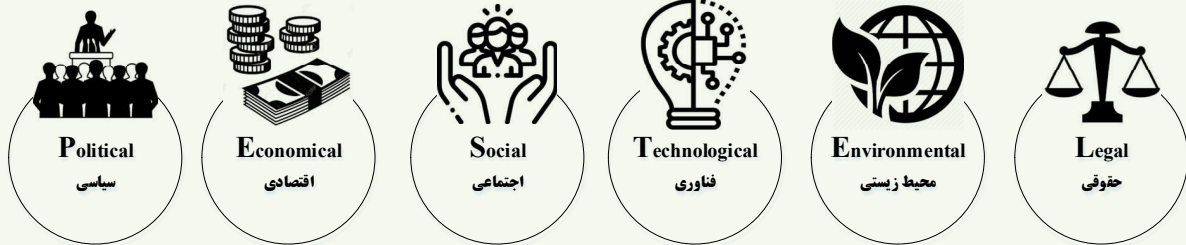
۱. گزارش چالش‌های بخش صنعت، معدن و تجارت در ایران
۲. گزارش سیاست‌های ارتقای فناوری در بخش صنعت، معدن و تجارت
۳. گزارش سیاست‌های رونق تولید از منظر تأمین مالی در بخش صنعت، معدن و تجارت
۴. گزارش سیاست‌های رونق تولید از منظر بهره‌وری در بخش صنعت، معدن و تجارت
۵. گزارش سیاست‌های رونق تولید از منظر بهبود فضای کسب و کار در بخش صنعت، معدن و تجارت
۶. گزارش سیاست‌های توسعه بازار از منظر لجستیک در بخش صنعت، معدن و تجارت
۷. گزارش سیاست‌های توسعه بازار از منظر تأمین مالی صادرات در بخش صنعت، معدن و تجارت
۸. گزارش سیاست‌های توسعه بازار از منظر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در بخش صنعت، معدن و تجارت
۹. گزارش سیاست‌های توسعه بازار از منظر تنظیم بازار در بخش صنعت، معدن و تجارت

صادرات در تمامی کشورهای جهان و در عرصه تجارت بین‌الملل از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. به طوری که در چند دهه اخیر یکی از راهبردهای توسعه اقتصادی و صنعتی، راهبرد توسعه صادرات بوده است. در واقع توسعه صادرات ضمن تأمین درآمدهای ارزی برای کشورها نقش مهمی در توسعه اشتغال و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، افزایش ظرفیت تولید و رسیدن به صرفه‌های ناشی از مقیاس، ارتباط با زنجیره جهانی تولید و انتقال دانش و فناوری و تقویت تراز تجاری دارد. از این رو، حمایت‌های همه‌جانبه از صادرات از جمله حمایت‌های مالی در دستور کار اکثر دولت‌ها اعم از توسعه یافته و در حال توسعه قرار گرفته است. به عبارت دیگر، با رشد روزافزون فعالیت‌های مالی و گسترش بازارها و موسسات مالی، دولت‌ها به‌عنوان حامی اصلی صادرات، ساختارهای مالی و نیز شیوه‌های مالی ویژه‌ای را برای این منظور اندیشیده‌اند. در این میان گسترش و تنوع روش‌های تأمین مالی صادرات برای صادرکنندگان کشورهای در حال توسعه اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند به این دلیل که صادرکنندگان در مراحل مختلف خرید مواد، تهیه و تولید و تکمیل کالای صادراتی به منابع مالی احتیاج دارند تا بتوانند به موقع تعهداتشان را عملی کرده و به صادراتشان توسعه بخشند و بتوانند در بازار جهانی علاوه بر رقابت‌های معمول از نظر شرایط فروش اعتباری نیز رقابت نمایند.

لذا گزارش حاضر مجموعه هفتم از گزارش‌های پشتیبان سطح افقی سند سیاست‌های صنعتی ایران در افق ۱۴۰۴ است که به منظور تبیین چالش‌های اصلی حوزه تأمین مالی صادرات بخش صنعت، معدن و تجارت در کشور و ارائه پیشنهادات سیاستی مناسب برای برون‌رفت از این شرایط، طراحی شده است. بدین منظور، در بخش اول این مطالعه به بررسی وضعیت تأمین مالی صادرات در کشور پرداخته می‌شود. در بخش دوم اسناد بالادستی مرتبط با تأمین مالی صادرات در کشور بررسی خواهد شد. در بخش سوم به بررسی تجربه کشورهای در زمینه تأمین مالی صادرات و آسیب‌شناسی تأمین مالی صادرات پرداخته خواهد شد و در نهایت نیز جمع‌بندی و پیشنهادات سیاستی ارائه می‌گردد.

Macro-level policy requirements

الزامات سیاستی سطح کلان

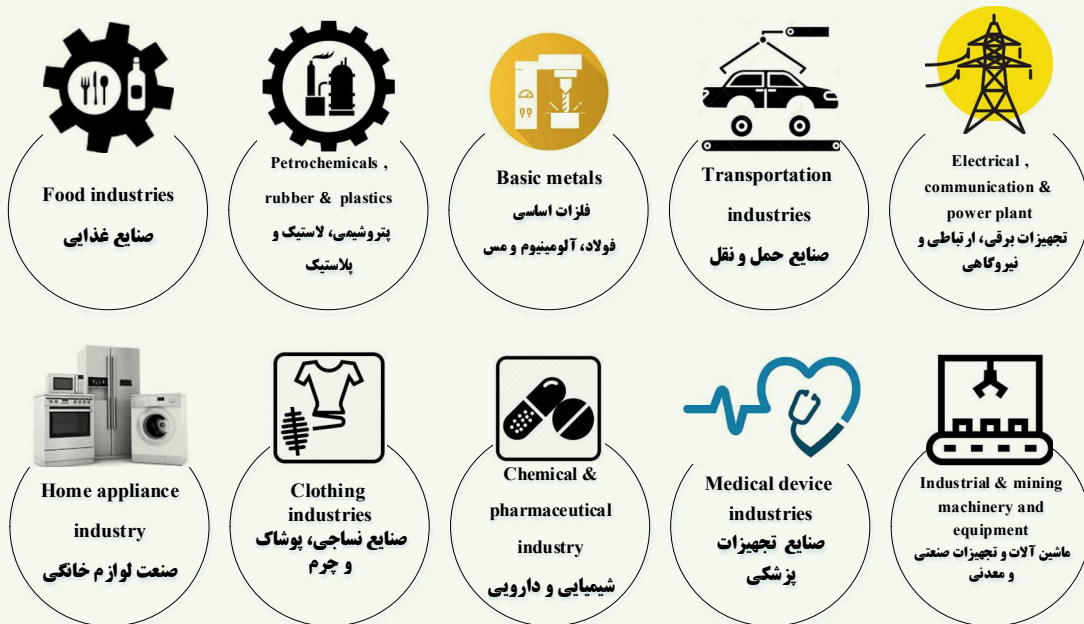
Cross-sectoral (Horizontal) policies

سیاست های بین بخشی-افقی.

Sectoral (Vertical) policies

سیاست های بخشی-عمودی.

شکل ۱. چارچوب محتوایی تدوین سند سیاست های صنعتی ایران در افق ۱۴۰۴

۱ نمایی از تأمین مالی صادرات از منظر روند تحلیل آمار و اطلاعات

۱-۱ عملکرد کلی بازارهای مختلف مالی در تأمین منابع مالی اقتصاد ایران

به طور کلی ساختار تأمین مالی در اقتصاد ایران از چهار بخش اصلی بازار پول و اعتبار، بازار سرمایه، منابع خارجی (به ویژه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) منابع دولت در قالب تملک داراییهای سرمایه‌ای تشکیل می‌شود. جدول (۱)، سهم هر یک از این بازارها را در تأمین مالی اقتصاد ایران طی دوره ۹۷-۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

جدول (۱): سهم بازارهای مختلف مالی در تأمین مالی کشور طی دوره ۹۷-۱۳۹۵ (هزار میلیارد ریال)

سال	نظام بانکی* (۱)	بازار سرمایه (۲)	سرمایه‌گذاری خارجی (۳) ^۱	اعتبارات عمرانی (۴)	مجموع
۱۳۹۵	۵۴۸۳٫۶ (۸۳٫۷)	۵۲۷٫۶ (۸٫۱)	۱۲۲٫۸ (۱٫۹)	۴۲۰٫۰ (۶٫۳)	۶۵۵۴٫۰ (۱۰۰)
۱۳۹۶	۶۱۳۹٫۱ (۸۰٫۵)	۸۲۸٫۵ (۱۰٫۹)	۲۰۳٫۰ (۲٫۶)	۴۱۷٫۰ (۶)	۷۶۲۹٫۶ (۱۰۰)
۱۳۹۷	۷۷۳۷٫۳ (۷۹٫۳)	۱۱۶۹٫۲ (۱۲)	۳۷۵٫۲ (۳٫۸)	۴۶۹٫۵ (۴٫۹)	۹۷۲۳٫۱ (۱۰۰)

مأخذ: (۱) بانک مرکزی ج.ا.ا. (۲) سازمان بورس اوراق بهادار، (۳) آنکتاد، (۴) قوانین بودجه سالیانه کشور و اعداد در پرانتز سهم هستند و محاسبات تحقیق.
* اگرچه صندوق توسعه ملی به عنوان یک نهاد توسعه‌ای و یکی از نهادهای تأمین کننده منابع مالی کشور به شمار می‌رود، با این حال منابع آن از طریق سیستم بانکی به بخش تولید اعطا می‌شود؛ لذا این موضوع در تسهیلات نظام بانکی لحاظ شده است و حجم تأمین مالی صورت گرفته این صندوق در بخش ۶-۱-۲ ارائه شده است.

۱. بر اساس گزارش سالانه آنکتاد، ارقام سرمایه‌گذاری خارجی طی دوره ۹۷-۱۳۹۵ به ترتیب معادل ۲۳۷۲، ۵۰۱۹ و ۳۴۸۰ میلیون دلار بوده که با توجه به نرخ ارز بازار آزاد در این سال‌ها که به ترتیب ۳۶۴۴۰، ۴۰۴۵۳ و ۱۰۷۸۲۲ ریال بوده، ارقام مندرج در جدول بر حسب هزار میلیارد ریال ارائه شده است.

همانطور که ملاحظه می‌شود نظام تأمین مالی کشور بانک محور است و به طور متوسط نزدیک به ۸۰ درصد از تأمین مالی را به خود اختصاص داده است. پس از نظام بانکی، بازار سرمایه، اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و سرمایه‌گذاری خارجی به ترتیب بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. سهم پایین و کمتر از ۴ درصدی سرمایه‌گذاری خارجی تا حد زیادی مربوط به آثار اعمال تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی علیه کشور بوده است ضمن آنکه باید توجه داشت که این سرمایه‌گذاری‌ها نیز عمدتاً مربوط به بخش‌های انرژی و نفت و گاز است. علاوه بر این، سهم عمده اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای دولت صرف توسعه زیرساخت کشور می‌شود و بخش‌های مولد اقتصادی به صورت مستقیم سهم چندانی از آن ندارند.

۲-۱ روند اعطای تسهیلات بانکی در بخش‌های مختلف اقتصادی

میزان تسهیلات پرداختی بانک‌ها در سال ۱۳۹۷ به بخش‌های اقتصادی معادل ۷۷۳۷,۳ هزار میلیارد ریال بوده که در مقایسه با سال قبل رشدی در حدود ۲۶ درصد را تجربه کرده است. از این میزان تسهیلات اعطایی در سال ۱۳۹۷، بخش صنعت و معدن حدود ۲۰۸۹,۳ هزار میلیارد ریال را به خود اختصاص داده که در مقایسه با سال قبل حدود ۱۹,۹ درصد رشد داشته است. با این حال و به رغم افزایش حجم اسمی تسهیلات، سهم بخش صنعت و معدن از کل تسهیلات اعطایی بانک‌ها (۲۷ درصد) در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۶ حدود ۱/۴ واحد درصد کاهش یافته و روند کاهشی سهم این بخش از تسهیلات بانکی (همانند کاهش ۰,۹ واحد درصدی آن در سال ۱۳۹۶ نسبت به ۱۳۹۵) تداوم داشته است (جدول ۲).

جدول (۲): میزان و سهم تسهیلات بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش‌های اقتصادی (هزار میلیارد ریال-درصد)

سال	کل بخش‌ها	سهم صنعت و معدن	سهم بازرگانی و خدمات*	سهم ساختمان	سهم کشاورزی	سهم سایر بخش‌ها	رشد اعطای تسهیلات بخش‌ها (درصد)	رشد اعطای تسهیلات بخش صنعت و معدن (درصد)
۱۳۹۰	۲۰۰۸,۹	۳۱,۶	۴۲,۷	۱۷,۰	۸,۶	۰,۱	-	-
۱۳۹۱	۱۹۵۵,۸	۳۱,۷	۴۵,۷	۱۳,۵	۹,۰	۰,۱	-۲,۴	-۲,۴
۱۳۹۲	۲۳۶۲,۲	۲۹,۹	۴۸,۴	۱۲,۲	۹,۴	۰,۱	۲۰,۸	۱۴,۰۵
۱۳۹۳	۳۴۱۴,۱	۳۱,۲	۴۹,۲	۱۱,۸	۷,۵	۰,۳	۴۴,۵	۵۰,۸
۱۳۹۴	۴۱۷۳,۲	۲۹,۲	۵۲,۰	۱۰,۳	۸,۴	۰,۱	۲۲,۲	۱۴,۵
۱۳۹۵	۵۴۸۳,۶	۲۹,۳	۵۲,۹	۹,۱	۸,۵	۰,۲	۳۱,۴	۳۲,۰۷
۱۳۹۶	۶۱۳۹,۱	۲۸,۴	۵۵,۰	۸,۴	۸,۰	۰,۲	۱۲	۸,۳
۱۳۹۷	۷۷۳۷,۳	۲۷	۵۱,۹	۱۳,۴	۷,۶	۰,۱	۲۶	۱۹,۹
متوسط	۴۱۵۹,۳	۲۹,۸	۴۹,۷	۱۱,۹	۸,۴	۰,۲	۲۶,۲	۲۳,۳

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

* سهم بخش بازرگانی از تسهیلات نظام بانکی در سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به ترتیب معادل ۱۱,۹ و ۱۲,۲ درصد بوده است. البته ممکن است بخشی از تسهیلات در این حوزه به بخش صنعت و معدن اختصاص داده شود با این حال هدف از این بررسی میزان تسهیلات اعطایی به حوزه مولد صنعتی و معدنی است.

بررسی اطلاعات جدول (۲) نشان می‌دهد که در دوره مورد بررسی به طور متوسط حدود ۳۰ درصد از تسهیلات اعطایی نظام بانکی کشور به‌عنوان مهمترین رکن تأمین مالی کشور به بخش صنعت و معدن اختصاص یافته است؛ با این حال حتماً باید در تحلیل همین سهم (حدود ۳۰ درصد در دوره ۹۷-۱۳۹۰) از تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش صنعت و معدن نیز احتیاط کرد؛ چراکه بخشی از آن مربوط به امهال و استمهال تسهیلات اعطایی سال‌های گذشته بوده و سهم تسهیلات ایجاد و توسعه‌ای کمتر از ۱۵ درصد از کل تسهیلات اعطایی به بخش صنعت و معدن است. از طرفی، عمده تسهیلات بانکی طی دوره یاد شده در قالب تسهیلات سرمایه در گردش اعطا شده است

تغییرات نرخ سود تسهیلات و سپرده‌های بانکی بر عملکرد نظام بانکی در تأمین مالی بخش‌های مختلف اثرگذار است بررسی‌ها نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۷ در قیاس با سال ۱۳۹۶ نرخ سود سپرده‌ها، نرخ سود عقود غیرمشارکتی و نرخ سود عقود مشارکتی بدون تغییر مانده است.^۱

جدول (۳): نرخ‌های سود سپرده و تسهیلات در دوره ۹۷-۱۳۹۰ (درصد)

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
نرخ سود سپرده	۱۷	۱۷	۱۷-۲۱٫۵	۲۲	۲۰	حداکثر ۱۵	۱۵٫۰ ^۲	۱۵
نرخ سود عقود غیرمشارکتی	۱۴	۱۴ ^۳	۱۴	۲۲	حداکثر ۲۱	حداکثر ۱۸	حداکثر ۱۸	حداکثر ۱۸
نرخ سود عقود مشارکتی	۱۸-۲۱	۱۸-۲۱	۱۸-۲۱	حداقل ۲۱	حداکثر ۲۴	حداکثر ۱۸	حداکثر ۱۸	حداکثر ۱۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

با عنایت به اینکه اعطای تسهیلات نظام بانکی به‌طور کلی در قالب سه نوع عقود قرض الحسنه، مبادله‌ای و مشارکتی انجام می‌پذیرد^۴، سهم عقود مبادله‌ای از کل مانده تسهیلات بانکی در سال ۱۳۹۷ حدود ۴۵٫۴ درصد بوده که نسبت به سهم حدود ۳۹ درصدی آن در سال ۱۳۹۶، حدود ۶٫۴ واحد درصد افزایش یافته است. در مقابل سهم عقود مشارکتی در سال ۱۳۹۷ در قیاس با سال قبل حدود ۶٫۷ واحد درصد کاهش داشته است (کاهش سهم از ۴۳٫۷ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۳۷ درصد در سال ۱۳۹۷).

۱. نرخ سود سپرده در سال ۱۳۹۵، ۱۵ درصد و نرخ سود مصوب تسهیلات عقود مشارکتی و غیرمشارکتی حداکثر ۱۸ درصد بوده است.
 ۲. نرخ سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار براساس بخشنامه ۹۶/۱۷۳۷۹۳ مورخ ۱۳۹۶/۶/۵ بانک مرکزی تعیین شده است.
 ۳. براساس مجموعه سیاست‌های پولی، اعتباری و نظارتی نظام بانکی مصوب ۱۳۹۰/۱۰/۲۰.
 ۴. هرچند در طبقه‌بندی‌ها، گروه سایر نیز وجود دارد، بیشترین سهم آن مربوط به مطالبات غیرجاری است که در زمره عقود به‌شمار نمی‌رود و خرید دین نیز جزئی از عقود مبادله‌ای است.

جدول (۴) تسهیلات بانکی و سهم آن به تفکیک عقود مختلف بانکی در دوره ۹۷-۱۳۹۰ (هزار میلیارد ریال - درصد)

سال	مانده تسهیلات	قرض الحسنه	سهم (درصد)	عقود مشارکتی	سهم (درصد)	عقود مبادله‌ای	سهم (درصد)	سایر	سهم (درصد)
۱۳۹۰	۳۴۵۶,۶	۱۷۸,۴	۵,۲	۱۵۱۲,۶	۴۳,۸	۱۲۱۷,۴	۳۵,۲	۵۴۸,۰	۱۵,۸
۱۳۹۱	۴۰۶۷,۰	۲۱۶,۱	۵,۴	۱۸۷۲,۶	۴۶,۰	۱۴۰۸,۲	۳۴,۶	۵۷۰,۵	۱۴,۰
۱۳۹۲	۵۳۴۷,۰	۲۸۱,۴	۵,۳	۲۶۲۶,۴	۴۹,۱	۱۷۷۰,۲	۳۳,۱	۶۶۹,۹	۱۲,۵
۱۳۹۳	۶۲۴۰,۰	۳۱۶,۸	۵,۱	۳۰۴۷,۹	۴۸,۸	۲۱۵۰,۲	۳۴,۵	۷۲۵,۹	۱۱,۶
۱۳۹۴	۷۲۹۲,۸	۳۶۵,۹	۵,۰	۳۷۳۱,۵	۵۱,۲	۲۳۹۲,۹	۳۲,۸	۸۰۲,۵	۱۱,۰
۱۳۹۵	۹۱۰۱,۱	۴۶۲,۷	۵,۱	۴۴۶۳,۰	۴۹,۰	۳۱۵۸,۸	۳۴,۷	۱۰۱۶,۶	۱۱,۲
۱۳۹۶	۱۰۸۲۳,۲	۵۹۵,۲	۵,۵	۴۷۲۴,۸	۴۳,۷	۴۲۲۰,۲	۳۹,۰	۱۲۸۱,۷	۱۱,۸
۱۳۹۷	۱۳۰۰۱,۷	۷۸۴,۹	۶	۴۸۱۷	۳۷	۵۸۹۸,۲	۴۵,۴	۱۵۰۱,۷	۱۱,۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

کاهش سهم عقود مشارکتی در سال ۱۳۹۷ در حالی است که جمع مانده تسهیلات عقود مشارکتی در این سال افزایش را نیز تجربه کرده است. اعطای تسهیلات در قالب عقود مشارکتی (دارای نرخ سود بالا) به بخش تولید و به ویژه بخش صنعت و معدن، با توجه به نرخ بالای آن‌ها در قیاس با عقود مبادله‌ای، احتمالاً هزینه‌هایی تأمین مالی بیشتری را بر آن‌ها تحمیل می‌کند.

آنچه که تجهیز منابع مالی برای بخش صنعت و معدن را با محدودیت مواجه می‌سازد جذابیت و بازدهی بالای بازارهای مالی در قیاس با بازدهی سرمایه‌گذاری‌های مولد است. متوسط بازدهی بازار ارز، سکه و طلا، بورس و مسکن در سال ۱۳۹۷ به ترتیب ۱۶۶,۶، ۱۶۸، ۱۶۱,۱ و ۶۷,۸ درصد بوده است که با بازدهی فعالیت‌های مولد قابل قیاس نیست. هرچند صنایع منبع محور صادراتی در سال ۱۳۹۷ توانستند از ناحیه افزایش نرخ ارز درآمدهای ریالی قابل توجهی به دست آورند.

۳-۱ عملکرد تأمین مالی صادرات در کشور

مهمترین ویژگی‌های ساختاری صادرات کشور عبارتند از: رشد صادرات غیرنفتی وابسته به نفت (کالاهای منبع محور و نفت پایه)، روند نزولی صادرات خدمات فنی و مهندسی عمدتاً به سبب تحریم‌های بین‌المللی و اوضاع نامناسب بازارهای هدف، تحولات متغیرهای کلان اقتصادی و پیامدهای آن بر حوزه صادرات (تورم، نوسانات نرخ ارز و تأمین ارز واحدهای صادراتی، ...)، تنوع‌پذیری پایین صادرات غیرنفتی از منظر اقسام صادراتی و بازارهای هدف صادراتی، فراگیر نشدن صادرات و سهم بالای بنگاه‌های بزرگ و محدود در صادرات غیرنفتی، توان نسبتاً پایین صادرات غیرنفتی در خلق ارزش افزوده و

ایجاد اشتغال، نامساعد بودن محیط کسب و کار و افزایش هزینه‌های تجارت فرامرزی (همچون هزینه‌های مبادله و ...) و محدودیت در دسترسی به منابع مالی برای توسعه صادرات است. با توجه به جدول ۵ ارزش صادرات در سال ۱۳۹۸ ۴۱,۳ میلیارد دلار و مقدار آن ۱۳۴ میلیون تن بوده که به ترتیب با کاهش ۶,۶ درصدی و افزایش ۱۴,۳ درصدی روبه رو شده است (جدول ۵).

جدول (۵). مبلغ مانده تسهیلات صادرات و کل مانده تسهیلات بانک‌ها به بخش‌های مختلف اقتصادی (میلیارد ریال)

سال	ارزش صادرات (میلیون دلار)	وزن صادرات (میلیون تن)	تغییرات ارزش صادرات (درصد)	تغییرات وزن صادرات (درصد)
۱۳۹۵	۳۶۷۲۳	۱۱۱,۲	-	-
۱۳۹۶	۳۹۹۱۹	۱۱۵,۷	۸,۷	۴,۰۴
۱۳۹۷	۴۴۳۱۰	۱۱۷,۲	۱۱	۱,۲۹
۱۳۹۸	۴۱۳۷۰	۱۳۴,۰۱	-۶,۶	۱۴,۳

ماخذ: گزارش‌های سالانه سازمان توسعه تجارت ایران.

بررسی ظرفیت نظام بانکی در ارائه تسهیلات به بخش صادرات در دوره زمانی ۹۵-۱۳۸۰ نشان می‌دهد که سهم بخش صادرات از کل مانده تسهیلات نظام بانکی کشور با کاهش بسیار شدیدی روبرو شده است به طوری که این نسبت از ۴,۸ درصد در سال ۱۳۸۰ به کمتر از ۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسید (جدول ۵). همچنین از حدود ۵۴۸ هزار میلیارد تومان تسهیلات پرداختی سیستم بانکی به بخش‌های مختلف اقتصادی در سال ۱۳۹۵ حدود ۱۰,۶ هزار میلیارد تومان آن (حدود ۲ درصد) به بخش صادرات اختصاص یافت. این امر بیانگر توجه کم‌رنگ نظام بانکی کشور به بخش صادرات است.

جدول (۶). مبلغ مانده تسهیلات صادرات و کل مانده تسهیلات بانک‌ها به بخش‌های مختلف اقتصادی (میلیارد ریال)

سال	مانده تسهیلات صادرات (میلیارد ریال)	جمع مانده تسهیلات بانک‌ها به بخش‌های مختلف (میلیارد ریال)	نسبت مانده تسهیلات صادرات به مانده کل تسهیلات (درصد)
۱۳۸۰	۹۲۸۹	۱۹۲۷۱۰,۷	۴,۸۲
۱۳۸۱	۷۱۲۷,۲	۲۶۵۰۷۰,۳	۲,۶۹
۱۳۸۲	۸۴۷۳,۵	۳۷۲۸۶۸,۲	۲,۲۷
۱۳۸۳	۱۲۱۲۸,۲	۵۱۶۳۰۴,۸	۲,۳۵
۱۳۸۴	۱۴۹۷۲	۷۲۲۰۴۶,۷	۲,۰۷
۱۳۸۵	۱۵۴۵۶,۲	۱۰۲۳۴۴۷,۸	۱,۵۱
۱۳۸۶	۲۰۹۷۵,۹	۱۳۸۳۴۶۸,۵	۱,۵۲
۱۳۸۷	۲۷۳۸۶,۴	۱۵۲۰۷۳۸,۴	۱,۸

سال	مانده تسهیلات صادرات (میلیارد ریال)	جمع مانده تسهیلات بانک‌ها به بخش‌های مختلف (میلیارد ریال)	نسبت مانده تسهیلات صادرات به مانده کل تسهیلات (درصد)
۱۳۸۸	۲۷۴۳۰,۲	۱۷۴۴۳۶۳,۵	۱,۵۷
۱۳۸۹	۲۸۸۴۵,۲	۲۴۱۱۳۲۲	۱,۲
۱۳۹۰	۳۳۰۱۸,۴	۳۰۹۴۶۴۷,۳	۱,۰۷
۱۳۹۱	۳۳۶۵۲,۲	۳۶۰۴۲۳۰	۰,۹۳
۱۳۹۲	۴۸۷۵۳	۴۳۶۰۳۰۴	۱,۱۲
۱۳۹۳	۴۵۹۷۹,۸	۵۱۳۵۳۵۵,۹	۰,۹
۱۳۹۴	۳۴۳۰۰	۶۲۴۳۰۰۰	۰,۵۵
۱۳۹۵	۳۱۶۰۰	۷۶۷۹۰۰۰	۰,۴۱
۱۳۹۶	-	-	-
۱۳۹۷	-	-	-

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و محاسبات تحقیق.

نکته مهم دیگر در ارتباط با عملکرد نظام بانکی آن است که به رغم آنکه طی دوره ۹۰-۱۳۸۷ سهمیه بندی برای تخصیص تسهیلات شبکه بانکی به بخش صادرات در سیاست‌های پولی و اعتباری بانک مرکزی تعیین می‌شد (به طور متوسط ۸ درصد)، این موضوع در بسته سیاست پولی ۹۷-۱۳۹۱ کنار گذاشته شد. همچنین از سال ۱۳۸۵ تاکنون نرخ‌های سود ترجیحی برای بخش صادرات در نظر گرفته نشده است. (جدول ۷).

جدول (۷). نرخ‌های سود تسهیلات در عقود مبادله‌ای (حداقل نرخ سود مورد انتظار در عقود مشارکتی) در بخش‌های مختلف اقتصادی (درصد)

سال	صادرات (درصد)	بازرگانی، خدمات و متفرقه (درصد)	مسکن و ساختمان (درصد)	صنعت و معدن (درصد)	کشاورزی (درصد)
۱۳۸۰	۱۸	۲۳	۱۵,۵	۱۷	۱۴,۵
۱۳۸۱	۱۷	۲۲	۱۴,۵	۱۶	۱۳,۵
۱۳۸۲	۱۶	۲۱	۱۵	۱۶	۱۳,۵
۱۳۸۳	۱۴	۲۱	۱۵	۱۵	۱۳,۵
۱۳۸۴	۱۶	۱۶	۱۵	۱۶	۱۶
۱۳۸۵	۱۷-۱۴	۱۴	۱۳	۱۴	۱۴
۱۳۸۶	۱۳-۱۲	۱۲	۱۱	۱۲	۱۲
۱۳۸۷	۱۲	۱۲	۱۱	۱۲	۱۲

کشاورزی (درصد)	صنعت و معدن (درصد)	مسکن و ساختمان (درصد)	بازرگانی، خدمات و متفرقه (درصد)	صادرات (درصد)	سال
۱۲	۱۲	۱۱	۱۲	۱۲	۱۳۸۸
۱۴-۱۲					۱۳۸۹
۱۵-۱۱					۱۳۹۰
۱۵-۱۴					۱۳۹۱
۱۵-۱۴					۱۳۹۲
۲۲-۲۱					۱۳۹۳
۲۱-۲۰					۱۳۹۴
(بخش کشاورزی ۱۵ درصد) ۱۸					۱۳۹۵
۱۸					۱۳۹۶
۱۸					۱۳۹۷

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۴-۱ عملکرد تأمین مالی صادرات با تاکید بر نقش نهادهای اعتباری تخصصی

به منظور تبیین دقیق تر ساختار تأمین مالی در حوزه صادرات و شناسایی چالش‌ها و ارائه راهکارهای سیاستی ضرورت دارد عملکرد نهادها و سازمان‌های تخصصی اعتبارات صادراتی کشور شامل بانک توسعه صادرات ایران، صندوق ضمانت صادرات ایران و صندوق توسعه ملی و سازمان توسعه تجارت ایران مورد بررسی قرار گیرند.

۱-۴-۱ بانک توسعه صادرات

بانک توسعه صادرات ایران به‌عنوان تنها بانک تخصصی و مجری سیاست‌های دولت در امر تأمین مالی و تسهیل صادرات کشور و گسترش مبادلات تجاری بین‌المللی ایفای نقش می‌کند. اهم خدمات بانک اعطای تسهیلات صادراتی در قالب تسهیلات قبل از صادرات (قبل از حمل)، تسهیلات پس از صادرات (پس از حمل) و تسهیلات سرمایه‌گذاری با رویکرد صادراتی است.^۱

بررسی عملکرد بانک توسعه صادرات در دوره ۹۸-۱۳۹۲ نشان می‌دهد که این بانک به طور متوسط حدود ۲ درصد از مانده تسهیلات سیستم بانکی کشور را در دوره یاد شده به خود اختصاص داده است. این امر بیانگر نقش نه چندان پر

۱. بانک توسعه صادرات در کنار اعتبارات صادراتی خدمات دیگری نظیر صدور ضمانت‌نامه‌ها و گشایش اعتبارات اسنادی داخلی ریالی را نیز انجام می‌دهد.

رنگ این نهاد تخصصی در تأمین مالی صادرات است. علاوه بر این، روند تسهیلات اعطایی بانک توسعه صادرات (تسهیلات قبل از حمل) را برای در دوره ۱۳۹۲-۹۸ حاکی از آن است که تسهیلات این بانک در دوره ۱۳۹۲-۹۸ به طور متوسط با رشد مثبت همراه بوده است با این حال در سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۵ میزان تسهیلات بانک در قیاس با سال قبل کاهش یافت (رشد منفی ۱۴٫۵ درصدی) که عمده علت آن مربوط به کاهش تسهیلات ارزی بانک از محل منابع صندوق توسعه ملی به سبب افزایش هزینه‌های انتقال منابع ارزی صندوق در بانک‌های خارج از کشور به ویژه در چین بوده است. با این حال در سال ۱۳۹۸ تسهیلات اعطایی بانک توسعه صادرات رشد ۳۱٫۵ درصدی را تجربه کرده است (جدول ۸).

جدول (۸). روند اعطای تسهیلات بانک توسعه صادرات در دوره ۱۳۹۲-۹۵ (میلیارد ریال)

۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۶۳۲۶۶	۴۵۱۷۴	۴۱۲۶۱	۴۰۸۷۹	۲۳۲۴۴	۲۴۲۴۷	۲۳۳۲۵	تسهیلات ریالی
۲۲۴۸	۴۶۴۲	۶۳۲۷	۸۵۵۵	۳۴۶۴۵	۲۰۴۹۴	۲۰۱۱۸	تسهیلات ارزی (معادل ریالی)
۶۵۵۱۴	۴۹۸۱۶	۴۷۵۸۸	۴۹۴۳۴	۵۷۸۸۹	۴۴۷۴۱	۴۳۴۴۳	مجموع تسهیلات
۳۱٫۵	۴٫۷	-۳٫۷	-۱۴٫۵	۲۹٫۵	۳	۶۰	تغییرات (درصد)

ماخذ: عملکرد سالانه بانک توسعه صادرات ایران.

* این رقم معادل ریالی ۲۵۰ میلیون دلار با متوسط نرخ ارز یک دلار معادل ۴۰۰۰ است.

** رقم مجموع تسهیلات ارزی بر اساس نرخ ارز آزاد هر سال مطابق با آمار بانک مرکزی تعدیل شده است.

عملکرد این بانک در اعطای اعتبارات صادراتی پس از حمل (اعتبار خریدار) در دوره ۱۳۹۲ تا سال ۱۳۹۸ (جدول ۹) بیانگر آن است که میزان این نوع اعتبارات در سال‌های اخیر به صورت قابل توجهی کاهش داشته است.

جدول (۹). روند اعتبار خریدار بانک توسعه صادرات در دوره ۱۳۹۲-۹۵ (میلیون دلار)

۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	
۱۳٫۸	۲۵٫۲	۷۳٫۴	۱۸۰	۵۵۰	۱۵۳	۵۳۰	اعتبار خریدار

ماخذ: عملکرد سالانه بانک توسعه صادرات ایران

۱. اعتبار خریدار برای صادرات کالا و خدماتی، قابل پرداخت است که حداقل ۶۰ درصد ارزش آن کالا ساخت ایران و یا ۶۰ درصد ارزش آن خدمات توسط صادرکنندگان ایرانی عرضه شود

۱-۴-۲ صندوق ضمانت صادرات ایران

صندوق ضمانت صادرات با ارائه دو نوع خدمات بیمه‌ای و ضمانتی، ریسک صادر کنندگان کالاها و خدمات از خریداران خارج را تحت پوشش قرار گیرد. اعتبارات بیمه‌ای در دو سررسید کوتاه مدت و میان مدت و بلندمدت صادر می‌شود. در بیمه‌نامه‌های کوتاه مدت، ریسک‌های سیاسی و تجاری عدم پرداخت وجه کالاهای صادراتی برای دوره زمانی یک ساله (و یا حداکثر ۲ ساله) تحت پوشش قرار می‌گیرد. در حالیکه بیمه‌نامه‌های میان مدت و بلندمدت، بازگشت اصل و سود سرمایه‌گذاری‌های سرمایه‌گذاران در خارج، پرداخت مطالبات پیمانکاران ایرانی توسط کارفرمایان و بازپرداخت اصل و سود اعتبارات خریدار را بیمه می‌کند. اعتبارات ضمانتی نیز به دو صورت ضمانت‌نامه‌های اعتباری (صدور وثیقه جهت اخذ تسهیلات بانکی) و ضمانت‌نامه‌های بانکی (معمولاً جهت صدور ضمانت‌نامه‌های شرکت در مناقصه برای صادرات خدمات فنی و مهندسی) ارائه می‌شود.

عملکرد صندوق ضمانت صادرات به تفکیک پوشش‌های بیمه‌ای و ضمانتی در دوره ۹۷-۱۳۹۰ بیانگر آن است که به رغم اینکه به طور متوسط در دوره ۹۷-۱۳۹۰ پوشش‌های ضمانتی صندوق بیشتر از پوشش‌های بیمه‌ای، در سال ۱۳۹۵ به سبب عدم گسترش روابط بانکی و ریسک بالای کشورهای هدف صادراتی، صدور ضمانت‌نامه‌های بانکی و اعتباری با محدودیت مواجه شده به نحوی که سهم آن از ۴۲ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۲۸ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش یافت (جدول ۱۰).

جدول ۱۰. عملکرد صندوق ضمانت صادرات ایران در دوره ۹۷-۱۳۹۰ (میلیون دلار- درصد)

پوشش‌ها/سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷
۱- کل مبلغ پوشش صندوق	۱۳۱۳,۶	۱۲۶۹,۴	۱۰۷۵,۵	۷۱۶,۵	۹۱۷,۵	۱۵۸۷	۱۸۹۶	۲۲۹۳
۱-۱- پوشش‌های بیمه‌ای	۶۲۳,۵	۶۲۸,۲	۴۰۵,۱	۸۱,۵	۲۱۳,۹	۹۲۱	۱۲۰۴	۱۶۴۳
سهم (درصد)	۴۷,۵	۴۹,۵	۳۷,۷	۱۱,۴	۲۳,۳	۵۸	۶۴	۷۲
۱-۲- پوشش‌های ضمانتی	۶۹۰,۱	۶۴۱,۱	۶۷۰,۳	۶۳۵	۷۰۳,۶	۶۶۶	۶۹۲	۶۵۰
سهم (درصد)	۵۲,۵	۵۰,۵	۶۲,۳	۸۸,۶	۷۶,۷	۴۲	۳۶	۲۸

مأخذ: گزارش عملکرد صندوق ضمانت صادرات سال‌های ۹۷-۱۳۹۰.

به طور دقیق‌تر شواهد نشان می‌دهد که از منظر ارائه خدمات بیمه‌ای، سهم پوشش‌های بیمه‌ای بلندمدت و میان مدت صندوق برخلاف به مراتب بیشتر از بیمه‌های کوتاه مدت (سررسید کمتر از ۲ سال) بوده است. از منظر ارائه خدمات ضمانتی صندوق، شواهد نشان می‌دهد که در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۵ بیشتر پوشش‌های ضمانتی صندوق از نوع اعتباری (وثیقه‌گذاری) بوده و سهم ضمانت‌نامه‌های بانکی (جهت صادرات خدمات فنی و مهندسی) به علت تحریم‌های بانکی و درجه بالای ریسک سرمایه‌گذاری کشورهای هدف در این سال‌ها کاهش یافت (جدول ۱۱).

جدول (۱۱). سهم انواع اعتبارات صندوق ضمانت صادرات ایران در دوره ۹۶-۱۳۹۰ (درصد)

پوشش‌ها/سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶
سهم پوشش‌های بیمه‌ای	۴۷,۵	۴۹,۵	۳۷,۷	۱۱,۴	۲۳,۳	۵۸	۶۲,۵
- سهم بیمه کوتاه مدت (درصد)	۱۱,۳	۷,۹	۷,۴	۷	۹,۸	۱۲,۱	۲۱
- سهم بیمه میان مدت و بلندمدت (درصد)	۳۶,۲	۴۱,۶	۳۰,۳	*۴,۴	۱۳,۶	۴۵,۹	۴۱,۵
سهم پوشش‌های ضمانتی (درصد)	۵۲,۵	۵۰,۵	۶۲,۳	۸۸,۶	۷۶,۷	۴۲	۳۷,۵
- سهم ضمانتنامه‌های اعتباری (درصد)	۳۲	۱۸	۲۴,۷	۴۲,۶	۴۰,۱	۲۷,۸	۲۶,۸
- سهم ضمانتنامه‌های بانکی (درصد)	۲۰,۵	۳۲,۵	۳۷,۶	۴۶,۰	۳۶,۶	۱۴,۲	۱۰,۷

مأخذ: گزارش عملکرد صندوق ضمانت صادرات سال‌های ۹۷-۱۳۹۰.

* کاهش قابل ملاحظه سهم پوشش‌های بیمه‌ای بلندمدت و میان مدت (۴,۴ درصد) در این سال ناشی از توقف موقت صدور بیمه‌نامه سرمایه‌گذاری بنابر صلاحیت هیأت مدیره، کاهش صدور ضمانت‌نامه اعتبار خریدار به علت تداوم تحریم‌های بانکی بوده است. همچنین در سال ۱۳۹۳ بیمه‌نامه تسهیلات سرمایه‌گذاری مربوط به پوشش تکلیفی تأمین مالی طرح احداث سد و نیروگاه سنگ توده ۲ در تاجیکستان به مبلغ ۳۴۸ میلیون دلار تا زمان تعیین آن توسط مقامات ذیربط به تعلیق درآمده بود.

از منظر توزیع بخشی، محصولات پزشکی، مهندسی پزشکی و دارویی و پتروشیمی سهم بیشتر پوشش‌های صندوق را به خود اختصاص دادند و از منظر توزیع منطقه‌ای، کالاها و خدمات صادراتی به کشورهای با ریسک متوسط و بالا مشمول حمایت صندوق بوده است.

۱-۴-۳ صندوق توسعه ملی

به طور کلی ظرفیت‌های قانونی متعددی جهت بهره‌مندی صادرکنندگان از منابع مالی صندوق توسعه ملی در قالب تسهیلات سرمایه در گردش ارزی و ریالی و اعتبار خریدار وجود دارد. توجه شود، تسهیلات سرمایه در گردش از محل منابع صندوق توسعه ملی به دو صورت قرارداد عاملیت و قرارداد سپرده‌گذاری در بانک‌های عامل ارائه می‌شود. علاوه بر این منابع ارزی این صندوق جهت اعطای اعتبار خریدار (مطابق بسته حمایت از صادرات غیرنفتی) نیز از طریق قرارداد عاملیت با بانک‌ها انجام می‌شود.

بررسی عملکرد صندوق توسعه ملی در خصوص اعطای تسهیلات ارزی، تسهیلات ریالی و اعتبار خریدار به شرح زیر ارائه شده است:

الف. تسهیلات ریالی و ارزی

خلاصه وضعیت تأمین مالی طرح‌ها و فعالیت‌های ارزی به تفکیک مسدودی‌های صادره از محل قراردادهای عاملیت سپرده‌های ارزی و پرداخت بابت طرح‌های ملی از ابتدای تاسیس صندوق تا پایان سال ۱۳۹۷ شامل ۳۹,۷ میلیارد دلار

عاملیت ارزی (مسدودی فعال)، ۶,۰۶۲ میلیارد دلار سپرده‌گذاری ارزی و ۲۷,۷ میلیارد دلار طرح‌های ملی آب خاک و کشاورزی و سایر (پرداخت شده) است که در مجموع حاکی از تأمین مالی ۷۳,۶ میلیارد دلاری صندوق تا پایان سال ۱۳۹۷ است. همچنین میزان کل قراردادهای عاملیت ریالی واریز شده به حساب بانک‌ها تا پایان سال ۱۳۹۷ حدود ۱۱۸ میلیارد دلار بوده است.

از کانال سپرده‌گذاری ریالی، از ابتدای سال ۱۳۹۴ تا پایان سال ۱۳۹۷، مجموعاً حدود ۱۹۲,۶ هزار میلیارد ریال توسط بانک‌ها به متقاضیان تسهیلات اعطا شد که ۴۱,۲ هزار میلیارد ریال آن (۲۱,۴ درصد) به بخش صادرات (تماماً به صورت سرمایه در گردش) اعطا شد (جدول ۱۲).

جدول (۱۲). تسهیلات ریالی بانک‌ها از سپرده‌گذاری ریالی از سال ۱۳۹۴ تا پایان سال ۱۳۹۷ (میلیارد ریال)

بخش اقتصادی	صنعت و معدن	گردشگری	آب و کشاورزی	صنایع تبدیلی و تکمیلی	جمع کل
تسهیلات کل	۹۶۶۸۸	۱۲۶۱۸	۵۸۱۳۵	۲۵۲۱۶	۱۹۲۶۵۷
تسهیلات صادراتی	۳۳۲۳۱	۰	۶۳۹۱	۱۶۱۵	۴۱۲۳۷
سهم تسهیلات صادراتی (درصد)	۳۴,۴	۰,۰	۱۱,۰	۶,۴	۲۱,۴

ماخذ: گزارش عملکرد سالانه صندوق توسعه ملی ۱۳۹۷

عمده تسهیلات صادراتی به واحدهای صادراتی بخش صنعت و معدن (۳۴,۴ درصد) اختصاص یافت و پس از آن واحدهای صادراتی کشاورزی و صنایع تبدیلی و تکمیلی به ترتیب با سهم ۱۱ و ۶,۴ درصدی در جایگاه بعدی قرار دارند. همچنین بیشترین میزان تسهیلات صادراتی از این منابع به میزان حدود ۲۰۹۶۴ میلیارد ریال، توسط بانک توسعه صادرات ایران اعطا شد.

نرخ سود تسهیلات ریالی منابع صندوق توسعه ملی مطابق نظام نامه ریالی صندوق برای صادرکنندگان کالاهای صنعتی و کشاورزی ۱۱ درصد است.

ب- اعتبار خریدار

از میزان ۲ میلیارد دلار سقف اعتبار خریدار تعیین شده در بسته حمایت از صادرات غیرنفتی سال ۱۳۹۶، شش فقره قرارداد سپرده‌گذاری ارزی مجموعاً به مبلغ ۴۰۰ میلیون دلار جهت امضاء به بانک‌ها (کشاورزی، پست بانک، پارسیان، تجارت، سامان و صنعت و معدن) ارسال شده است که از این میزان، حدود ۱۵۰ میلیون دلار تا نه ماهه ابتدایی سال

۱۳۹۶ سپرده‌گذاری شده است و مذاکرات سپرده‌گذاری مابقی آن (۲۵۰ میلیون دلار) در حال انجام است. نرخ سود این سپرده‌گذاری‌ها مطابق نرخ‌های تعیین شده هیأت امنای معادل ۳/۵ درصد بوده است.^۱

۱-۴-۴ سازمان توسعه تجارت ایران

به طور کلی حمایت‌های صادراتی سازمان توسعه تجارت ایران به صادرکنندگان کالا و خدمات به دو دسته حمایت‌های مستقیم و حمایت‌های غیرمستقیم تقسیم‌بندی می‌شود. حمایت‌های مستقیم شامل اعطای جوایز به صادرکنندگان کالا، صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی، دفاتر خدمات جهانگردی، صادرکنندگان نرم‌افزار و صادرکنندگان کالا و خدمات با فناوری بالا می‌شود. حمایت‌های غیرمستقیم شامل اعطای مشوق‌های صادراتی کالایی و خدماتی است که مشتمل بر برنامه‌های بازاریابی و تبلیغات، خدمات بازرگانی (پرداخت بخشی از سود و کارمزد تسهیلات اعطایی و پرداخت بخشی از کارمزد و حق بیمه صندوق ضمانت صادرات ایران بابت صدور بیمه‌نامه‌ها و ضمانت‌نامه‌ها)، توسعه زیرساخت‌های تجاری، پوشش بخشی از هزینه‌های حمل‌ونقل و... است.

عملکرد سازمان توسعه تجارت در سال‌های ۱۳۹۷ نشان می‌دهد که میزان کل حمایت‌های مالی این سازمان در این دو سال معادل ۱۵۰ میلیارد ریال بوده است که سهم عمده آن (حدود ۲۷ درصد) در قالب پرداخت یارانه سود تسهیلاتی و حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی در سال ۱۳۹۷ بوده است با این حال تفاوت قابل توجهی بین عملکرد این سازمان در سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۴ در حوزه تأمین مالی صادرات وجود دارد (جدول ۱۳).

جدول (۱۳). عملکرد سازمان توسعه تجارت ایران در حوزه تأمین مالی صادرات

شرح	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۸
یارانه سود تسهیلات	۲۵۴	۲۹۱	۴۰	۰
پرداخت بخشی از هزینه‌های صدور ضمانت‌نامه‌ها و بیمه‌نامه‌های صادراتی	۰	۱۵۰	۳۰	۰
حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی	۲۳,۵	۳۴	۵۰	۰
پرداخت بخشی از هزینه‌های ثبت نشانه‌های تجاری ایرانی در بازارهای هدف، آموزش و اطلاع‌رسانی	۲۰	۲۵	۳۰	۰
سایر هزینه‌های پژوهشی و تهیه اسناد راهبردی سیاستها و استراتژیهای صادراتی	۳۹,۵	۰	۰	۰
جمع کل	۳۳۷	۵۰۰	۱۵۰	۱۵۰

ماخذ: سازمان توسعه تجارت ایران

۱. این آمار براساس آخرین آمار در دسترس ارائه شده است. هرچند مطابق با بسته حمایت از صادرات غیرنفتی نرخ تمام شده اعتبار خریدار ۳,۵ درصد تعیین شده (نرخ سود سپرده‌گذاری صندوق توسعه ملی، کارمزد بانک‌ها و نرخ پوشش ریسک صندوق توسعه ضمانت صادرات ایران براساس مصوبه هیأت وزیران به ترتیب معادل ۱,۲ و بازه ۰/۵ تا ۱/۵ درصد متناسب با ریسک کشوری)، همچنان بحث در مورد میزان نرخ دقیق سود سپرده‌گذاری وجود دارد.

۲ الزامات اسناد سیاستی بالادست وقوانین موضوعه (در سطح کلان / بخش) در تأمین مالی حوزه صنعت، معدن و تجارت

۱-۲ الزامات اسناد سیاستی بالادستی در تأمین مالی صادرات

موضوع توسعه صادرات یکی از اهداف و دورنماهای اصلی کشور است که در سند چشم انداز بیست ساله نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا الزامات متعددی از جمله حمایت مالی از صادرات در اسناد بالادستی (همچون سیاست های کلی برنامه ششم توسعه سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی سیاست های کلی نظام در بخش صنعت و...)، قوانین مهم کشور (قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، قانون احکام دائمی کشور و قانون برنامه ششم توسعه...)، قوانین بودجه سالیانه کشور،... در نظر گرفته شده است. عمده محورهای مورد تاکید در ارتباط با تأمین مالی صادرات در جدول (۱۴) ارائه شده است:

جدول (۱۴). اهم محورهای مرتبط با حمایت از تأمین مالی صادرات در اسناد بالادستی، قوانین و مقررات

اسناد بالادستی	قوانین مهم کشور	قوانین بودجه سالیانه کشور
- بهبود کارایی نظام بانکی در ارائه خدمات مالی صادراتی و تقویت سرمایه آنها؛ - استفاده از منابع صندوق توسعه ملی در ارائه اعتبارات صادراتی؛ - بکارگیری منابع مالی خارجی در تأمین مالی صادرات؛ - ایجاد ثبات ارزی و مهار نوسانات ارز از طریق ابزارهای پوشش ریسک؛ - کاهش هزینه های تسهیلات صادراتی؛ - حمایت مالی از صادرات صنایع کوچک و متوسط و محصولات دانش بنیان.	- حمایت از ایجاد و توسعه ظرفیت های صادراتی منطقه ای و روستایی از طریق منابع بانکی و بودجه دولت؛ - بهره مندی از ظرفیت قانون هدفمند کردن یارانه ها در حمایت از صادرات غیرنفتی؛ - اعطای تسهیلات سرمایه در گردش به واحدهای صادراتی؛ - حمایت مالی از صادرات محصولات با ارزش افزوده بالا، صنایع کوچک و متوسط و شرکت های دانش بنیان؛ - تقویت صندوق های حمایتی دولتی در ارائه تسهیلات مالی و خدمات بیمه ای و ضمانتی؛ - زمینه سازی راه اندازی سیستم پوشش نوسانات نرخ ارز.	- به کارگیری منابع ارزی داخلی و خارجی (به ویژه از منابع صندوق توسعه ملی) در اعطای تسهیلات صادراتی و صدور ضمانت نامه ها؛ - افزایش سرمایه نهادهای تخصصی حوزه صادرات (بانک توسعه صادرات و صندوق ضمانت صادرات ایران) از محل منابع عمومی و وصول مطالبات ارزی صادراتی؛ - کاهش نرخ سود تسهیلات صادراتی از طریق اعطای یارانه سود تسهیلات از محل درآمدهای نفتی؛ - حمایت مالی از صادرات نرم افزاری و صدور خدمات فنی و مهندسی با فناوری اطلاعات؛ - جبران خسارات صادرکنندگان در مقابل نوسانات نرخ ارز؛ - اعطای خطوط اعتباری بانک مرکزی به بانک توسعه صادرات ایران.

ماخذ: سیاست های کلی برنامه ششم توسعه سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی سیاست های کلی نظام در بخش صنعت و...)

در ارتباط با اجرایی کردن حمایت مالی از صادرات مطابق با اسناد و قوانین بالادستی، مقررات اجرایی نیز در این زمینه تنظیم شده است که از مهمترین این مقررات می توان به «آئین نامه تأمین مالی صادرات کالاها و خدمات» و آیین نامه اجرایی حمایت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی اشاره کرد. که عمده تاکید آنها به مواردی همچون اعطای تسهیلات ارزی به صادرکنندگان از محل منابع ارزی و منابع خارجی، اعطای اعتبارات صادراتی در قالب اعتبارات خریدار و اعتبارات فروشنده، حمایت مالی و ضمانتی از پروژه های چند ملیتی و شرکت های فنی و مهندسی در چارچوب تسهیلات

قبل و بعد حمل، حمایت مالی جهت توسعه خدمات حمل و نقل و ترانزیتی، بهره‌مندی از منابع نهادهای بین‌المللی نظیر بانک توسعه اسلامی، بانک جهانی و بانک توسعه و تجارت اکو، تسهیل فرایند صادرات کالاها و خدمات از طریق گشایشات اعتبارات اسنادی و صدور ضمانت‌نامه‌ها است.

پس از استخراج محورهای حوزه تأمین مالی صادرات از اسناد و قوانین بالادستی، لازم است عملکرد نظام تأمین مالی کشور در سطح کلان و نیز در سطح نهادها و سازمان‌های تخصصی تأمین مالی صادرات مورد بررسی قرار گیرد که در ادامه به این موضوع پرداخته شده است.

۱-۲ الزامات اسناد بالادستی، قوانین و مقررات در خصوص تأمین مالی صادرات

در چارچوب سند چشم‌انداز بیست ساله، مقرر است جمهوری اسلامی ایران با توجه به توانمندی‌ها و ظرفیت‌های بالای اقتصادی نسبت به افزایش سهم خود از تجارت جهانی حرکت نموده و به توازن تجاری در صادرات و واردات نایل آمده و دارای اقتصادی متنوع با سهم غالب بخش غیرنفتی و غیردولتی باشد و برابری توسعه صادرات به‌ویژه در بخش خدمات و تولید محصولات با فناوری بالا تأکید می‌شود و بر نقش مدیریتی ایران در توزیع و ترانزیت انرژی، افزایش فرصت‌های صادراتی، جذب سرمایه و فناوری‌های پیشرفته و کمک به استقرار نظام پولی، بانکی و بیمه‌ای مستقل با کمک کشورهای منطقه‌ای و اسلامی و دوست با هدف کاهش وابستگی به سیستم پولی نظام سلطه تأکید می‌شود. بنابراین، موضوع توسعه صادرات یکی از اهداف و دورنماهای اصلی کشور است که در سند چشم‌انداز بیست ساله پیش‌بینی شده و لذا حرکت در مسیر توسعه صادرات و اتخاذ سیاست‌ها و رویه‌های مناسب به منظور حمایت از صادرات از ارکان نهفته در سند چشم‌انداز بیست ساله به شمار می‌رود. در ادامه به طور خاص جایگاه تأمین مالی صادرات در سیاست‌های کلی نظام، اهم قوانین بالادستی کشور، قوانین و مقررات ارزی بانک مرکزی و قوانین سالیانه بودجه کشور مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۱-۲ الزامات سیاست‌های کلی نظام در ارتباط با تأمین مالی صادرات

در سال‌های پس از انقلاب اسلامی، مطالعات و اقدامات گسترده‌ای در عرصه برنامه‌ریزی و تعیین اهداف و تدوین برنامه‌های راهبردی در بخش‌های مختلف کشور صورت گرفته است که هر یک به فراخور زمان و شرایط موجود به تدوین برنامه‌ها و اتخاذ سیاست‌هایی پرداخته است. با توجه به موضوع مطالعه حاضر، در این بخش بر اهم سیاست‌های کلی نظام از منظر صادرات و حمایت‌های صادراتی من جمله تأمین مالی صادرات ارائه شده است (جدول ۱۵)

جدول (۱۵). الزامات تأمین مالی صادرات در سیاست‌های کلی نظام

شرح	مصادیق
سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه (ابلاغی ۱۳۹۴/۰۴/۰۹)	گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازاری پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) با مشارکت اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی و افزایش سهم مؤثر بازار سرمایه در جهت توسعه سرمایه‌گذاری و ثبات و پایداری و کاهش خطرپذیری فعالیت‌های تجاری و اقتصادی کشور (بند ۵)؛ - تغییر نگاه به نفت و گاز و درآمد‌های حاصل از آن، از منبع تأمین بودجه عمومی به «منابع سرمایه‌های زاینده اقتصادی» و دائمی شدن اساسنامه صندوق توسعه ملی با تنفیذ اساسنامه موجود و افزایش سالانه ۳۰ درصد از منابع حاصل از صادرات نفت و میعانات گازی و خالص صادرات گاز به صندوق توسعه ملی و افزایش حداقل ۲ واحد درصد سالیانه به آن در راستای ارائه تسهیلات از منابع صندوق توسعه ملی به بخش‌های غیردولتی به صورت ارزی (بند ۲-۱۰) و سپرده‌گذاری ارزی حداکثر ۲۰ درصد از منابع ورودی صندوق، نزد بانک‌های عامل در قبال اخذ خط اعتباری ریالی از بانک‌های مذکور برای ارائه تسهیلات ریالی به بخش کشاورزی، صنایع کوچک و متوسط و تعاونی با معرفی صندوق توسعه ملی (بند ۴-۱۰).
سیاست‌های کلی علم و فناوری (ابلاغی ۱۳۹۳/۰۶/۲۹)	- توسعه صنایع و خدمات مبتنی بر علوم و فناوری‌های جدید و حمایت از تولید و صادرات محصولات دانش بنیان و متکی بر فناوری‌های بومی به ویژه در حوزه‌های دارای مزیت و ظرفیت، با اصلاح امروادات و صادرات کشور (بند ۱-۶).
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (ابلاغی ۱۳۹۲/۱۱/۳۰)	- حمایت همه جانبه هدفمند از صادرات کالاها و خدمات به تناسب ارزش افزوده و با خالص ارزآوری مثبت از طریق مواردی همچون تسهیل مقررات و گسترش مشوق‌های لازم، گسترش خدمات تجارت خارجی و ترانزیت و زیرساخت‌های مورد نیاز؛ تشویق سرمایه‌گذاری خارجی برای صادرات، استفاده از سازوکار مبادلات تهاتری برای تسهیل مبادلات در صورت نیاز و ... (بند ۱۰)؛
سیاست‌های کلی نظام در بخش صنعت (ابلاغی ۱۳۹۱/۰۹/۲۹)	- رشد مستمر صادرات کالا و خدمات صنعتی کشور، با ارتقاء کیفیت کالاها، شناسایی و تحویل بازار و حمایت‌های مؤثر مالی، سیاسی و مقرراتی از صادرات صنعتی (بند ۷)؛
سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی (ابلاغی ۱۳۹۱/۰۴/۲۴)	- حمایت از تولید محصولات که عرضه رقابتی آنها با خالص ارزآوری مثبت یا خالص ارزبری منفی همراه باشد (بند ۶). - گسترش تنوع ابزارهای سرمایه‌گذاری در بازار سرمایه و تکمیل ساختارهای آن و اعمال سیاست‌های تشویقی برای حضور عموم مردم و سرمایه‌گذاران داخلی و بین‌المللی به ویژه منطقه‌ای در بازار سرمایه (بند ۱۷).
سیاست‌های کلی نظام در بخش مالی (مصوبه ۱۳۸۳/۱۰/۱۲)	- اصلاح ساختار سازمانی بانک‌ها در جهت افزایش کارایی، کاهش هزینه‌ها و روان تر شدن عملیات و خدمات. اصلاح ساختار مالی در جهت کفایت سرمایه با توجه به استانداردهای جهانی و کاهش بدهی‌های دولت. عادلانه کردن سود تسهیلات با رعایت موازین بانکداری اسلامی، رقابتی کردن فعالیت‌ها با هدف رونق سرمایه‌گذاری، اشتغال و تولید (بند ۶).
سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه (ابلاغی ۱۳۸۲/۰۹/۱۱)	- افزایش جذب منابع و سرمایه‌گذاری خارجی در فناوری پیشرفته و گسترش بازارهای صادراتی ایران و افزایش سهم ایران از تجارت جهانی و رشد پرشتاب اقتصادی مورد نظر در چشم‌انداز (بند ۲۹)؛ - تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی با هدف دستیابی به ثبات اقتصادی و مهار نوسانات (بند ۵۲).
سیاست‌های کلی نظام در بخش معدن (ابلاغی ۱۳۷۹/۱۱/۰۳)	- ارتقای سهم معدن و صنایع معدنی در تولید ناخالص ملی و اولویت دادن به تأمین مواد مورد نیاز صنایع داخلی کشور، صادرات مواد معدنی فراوری شده و استفاده از موقعیت ویژه زمین‌شناسی ایران و گسترش همکاری‌های بین‌المللی (علمی و فنی و اقتصادی) جذب و جلب دانش و منابع و امکانات داخلی و خارجی در زمینه اکتشافات معدنی و ایجاد واحدهای فراوری و تبدیل مواد معدنی به مواد واسطه و مصرفی (بند ۳).

مأخذ: سیاست‌های کلی نظام در بخش‌های مختلف.

مطابق جدول، عمده محورهای مورد تأکید سیاست‌های کلی نظام در ارتباط با تأمین مالی صادرات مربوط به مواردی همچون بهبود کارایی نظام بانکی در ارائه خدمات مالی صادراتی و تقویت سرمایه آنها، استفاده از منابع صندوق توسعه

ملی در ارائه اعتبارات صادراتی، به کارگیری منابع مالی خارجی در تأمین مالی صادرات، ایجاد ثبات ارزی و مهار نوسانات ارز از طریق ابزارهای پوشش ریسک، کاهش هزینه‌های تسهیلات صادراتی، حمایت مالی از صادرات صنایع کوچک و متوسط و نیز محصولات دانش بنیان و بهره‌مندی از سازوکار مبادلات تهاتر در تسهیل مبادلات تجاری است.

۳-۱-۲ الزامات قوانین مهم کشور در ارتباط با تأمین مالی صادرات

در این بخش اهم موارد در قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، قانون احکام دائمی کشور و قانون برنامه ششم توسعه ارائه شده است که به حوزه تأمین مالی صادرات تأکید داشته‌اند (جدول ۱۶).

جدول (۱۶). الزامات قوانین مهم کشور در ارتباط با تأمین مالی صادرات

شرح	مصادیق
قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور	<p>- دولت موظف است نسبت به تعیین تکلیف نرخ و فرایند تسویه بدهکاران ارزی از محل حساب ذخیره ارزی به دولت به نحوی که زمان دریافت ارز، زمان فروش محصول یا زمان تکمیل طرح (حسب مورد)، نوع کالا (نهایی، واسطه‌ای یا سرمایه‌ای) وجود یا نبود محدودیت‌های قیمت‌گذاری توسط دولت و رعایت ضوابط قیمت‌گذاری و عرضه توسط دریافت کننده تسهیلات، وجود یا نبود منابع ارزی در زمان درخواست متقاضی لحاظ شده باشد، ظرف مدت شش ماه پس از تصویب این قانون اقدام کند (ماده ۲۰).</p> <p>- وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است ظرف مدت سه ماه پس از تصویب این قانون با همکاری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سازمان بورس و اوراق بهادار و بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران، آیین نامه پوشش نوسانات نرخ ارز تهیه کند و به تصویب هیأت وزیران برساند (تبصره ۳ ماده ۲۰).</p> <p>- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران موظف است به منظور تأمین سرمایه در گردش پایدار برای واحدهای صنعتی، معدنی، کشاورزی، حمل و نقل، صنوف تولیدی، بنگاه‌های دانش بنیان و شرکت‌های صادراتی در حال کار (که در این ماده به اختصار «واحد» نامیده می‌شوند)، حداکثر ظرف مدت سه ماه از تاریخ ابلاغ این قانون، دستورالعمل اجرایی افتتاح حساب ویژه تأمین سرمایه در گردش را (که به اختصار «حساب ویژه» نامیده می‌شود) در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۶۲/۶/۸ و اصلاحات بعدی آن با شرایط و الزامات زیر تدوین و به شبکه بانکی کشور ابلاغ نماید (ماده ۲۱).</p>
قانون احکام دائمی کشور	<p>- تمامی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری مجازند از تمامی منابع خود به شرکت‌های بخش خصوصی و تعاونی ایرانی صادرکننده کالاها و خدمات فنی مهندسی تسهیلات ارزی یا معادل ریالی آن به نرخ روز بازار آزاد با نرخ سود مشابه تسهیلات ارزی پرداخت کنند. بازپرداخت این تسهیلات و سود آن به صورت ارزی می‌باشد (بند ب ماده ۲۰).</p> <p>- اولویت در پرداخت تسهیلات توسط بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری در شرایط مساوی به ترتیب برای سرمایه در گردش مورد نیاز صادرکنندگان، سرمایه در گردش مورد نیاز تولیدکنندگان کالاها یا خدمات صادراتی، سرمایه‌گذاری برای تولید یا تجارت کالاها یا خدمات صادراتی، سرمایه‌گذاری برای تولید کالاها و یا خدمات دارای بازار و قابل فروش در داخل کشور با سودآوری بیشتر می‌باشد (بند پ ماده ۲۰).</p> <p>- حمایت از ایجاد، توانمندسازی و توسعه شرکت‌های دانش بنیان و تقویت فعالیت‌های تحقیق و توسعه بنگاه‌های اقتصادی با هدف افزایش تولید، تحریک تقاضا و ارتقای صادرات کالاها و خدمات دانش بنیان (جزء ۲ ماده ۵۱).</p>

شرح	مصادیق
<p>قانون برنامه ششم توسعه کشور</p>	<p>- اصلاح سیاست‌های ارزی و تجاری و تعرفه‌ای حداکثر تا پایان سال دوم اجرای قانون برنامه با رویکرد ارتقای کیفیت و رقابت پذیر ساختن کالاها و تولید داخل برای صادرات (بند ذ ماده ۴).</p> <p>- دولت مکلف است در راستای برنامه ریزی منطقه‌ای و تقویت اقتصاد روستایی و توسعه اقتصاد صادرات محور در طول اجرای قانون برنامه هر سال، در پنج هزار روستا با توجه به استعدادها و ظرفیت‌های بومی و محیطی و قابلیت محلی - اقتصادی آن منطقه، با مشارکت نیروهای محلی و با بهره‌گیری از تسهیلات بانکی، حمایت‌های دولتی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، برنامه توسعه اقتصادی و اشتغالزایی آن روستاها را به وسیله سازمان استان تهیه کند و به تصویب شورای توسعه و برنامه ریزی استان مربوطه برساند. سازمان موظف است تعداد روستاهای سهمیه استانی را تا سه ماه اول سال اول اجرای قانون برنامه اعلام نماید. (جزء الف ماده ۲۷).</p> <p>- توسعه حداقل پنجاه و چهار خوشه کسب و کار روستایی، بهره‌برداری و ساخت نود و هشت ناحیه صنعتی روستایی و ایجاد یک میلیون و نهصد و چهارده هزار فرصت شغلی در روستاها و مناطق عشایری از طریق احداث و توسعه بنگاه‌های اقتصادی رقابت پذیر و صادرات‌گرا از طریق بخش‌های خصوصی و تعاونی (جزء ۴ بند الف ماده ۲۷).</p> <p>- حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی مانند کارخانجات خوراکی دام، طیور و آبزیان و صنایع بسته بندی محصولات کشاورزی با توجه به مزیت‌های طبیعی، نسبی و رقابتی این صنایع (بند ذ ماده ۳۱).</p> <p>- تخصیص حداقل ۲۰ درصد منابع صندوق‌های حمایت از بخش کشاورزی جهت تسهیلات برای صادرات این بخش توسط دولت (بند ب ماده ۳۳).</p> <p>- دولت مکلف است مابه التفاوت قیمت تولید داخل با قیمت کالای کشاورزی در بازارهای هدف را سالانه به عنوان مشوق‌های صادراتی محاسبه و از منابع هدفمندی یارانه‌ها پرداخت نماید. وزارت جهاد کشاورزی مقررات تعیین کالاهای مشمول این بند و پرداخت مابه التفاوت را تهیه نموده و به تصویب هیأت وزیران می‌رساند (تبصره ماده ۳۳).</p> <p>- به منظور ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی و هدفمند کردن یارانه‌ها در جهت افزایش تولید و توسعه نقش مردم در اقتصاد، به دولت اجازه داده می‌شود که قیمت آب و حامل‌های انرژی و سایر کالاهای خدمات یارانه‌ای را با رعایت ملاحظات اجتماعی و اقتصادی و حفظ مزیت نسبی و رقابتی برای صنایع و تولیدات، به تدریج تا پایان سال ۱۴۰۰ با توجه به مواد (۱)، (۲) و (۳) قانون هدفمند کردن یارانه‌ها مصوب ۱۵/۱۰/۱۳۸۸ اصلاح و از منابع حاصل برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی و حمایت‌های اجتماعی از خانوارهای نیازمند و تأمین هزینه‌های عملیاتی و سرمایه‌گذاری شرکت‌های ذی ربط در چهار چوب بودجه‌های سالانه اقدام لازم را به عمل آورد (بند الف ماده ۳۹).</p> <p>- درآمدهای حاصل از بخش معدن^۱ به حساب ویژه‌ای که نزد خزانه داری کل کشور واریز نماید تا در قالب قانون بودجه سنواتی در مواردی همچون تشویق صادرات محصولات صنایع معدنی دارای ارزش افزوده بالا صرف کند و این اعتبار ۱۰۰ درصد تخصیص یافته تلقی می‌شود و هرگونه هزینه دیگر مشمول تصرف غیرقانونی در اموال عمومی است (جزء ۳ بند پ ماده ۴۳).</p> <p>- دولت مکلف است در راستای تقویت صادرات غیرنفتی و حمایت مؤثر از فعالیت صنایع کوچک و متوسط و دریایی کشور و توسعه فعالیت‌های معدنی، حمایت لازم از صندوق ضمانت صادرات ایران، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک، تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک، بیمه فعالیت‌های معدنی و صنایع دریایی در طی سال‌های اجرای قانون برنامه به عمل آورد (بند خ ماده ۴۶).</p>

مأخذ: قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، قانون احکام دائمی کشور و قانون برنامه ششم توسعه

اهم موارد مورد تأکید در قوانین مذکور در زمینه تأمین مالی صادرات شامل حمایت از ایجاد و توسعه ظرفیت‌های صادراتی منطقه‌ای و روستایی از طریق منابع بانکی و بودجه دولت، بهره‌مندی از منابع قانون هدفمند کردن یارانه‌ها در حمایت از صادرات غیرنفتی، اعطای تسهیلات سرمایه در گردش به واحدهای صادراتی، حمایت مالی از صادرات محصولات با ارزش افزوده بالا، صنایع کوچک و متوسط و شرکت‌های دانش بنیان، تقویت صندوق‌های حمایتی دولتی در ارائه تسهیلات مالی و خدمات بیمه‌ای و ضمانتی و زمینه‌سازی سیستم پوشش نوسانات نرخ ارز است.

۱. شامل حقوق دولتی (با رعایت ماده (۱۴) قانون معادن مصوب ۱۳۷۷/۳/۲۳) حق انتفاع پروانه بهره‌برداری (دولتی)، عواید حاصل از ماده (۳۵) قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴/۲/۱ و عواید حاصل از تبصره‌های (۲) و (۳) ماده (۶) قانون معادن مصوب ۱۳۷۷/۳/۲۳ و اصلاحات و الحاقات بعدی.

۲-۱-۴ بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی

بسته حمایتی توسعه صادرات غیرنفتی در سال‌های ۱۳۹۵، ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به پیشنهاد کارگروه برنامه ملی پیشبرد برون‌گرایی اقتصاد (توسعه صادرات غیرنفتی) در جلسه ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی به تصویب رسیده و از سوی معاون اول رئیس‌جمهور برای اجرا به تمام دستگاه‌های اجرایی ابلاغ گردیده است. در جزئیات این بسته‌ها که در چارچوب تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی و حمایت از صادرات غیرنفتی تدوین شده، مواردی همچون «نحوه و چگونگی تأمین منابع»، «نحوه استفاده از مشوق‌ها» و «سایر حمایت‌ها» پیش‌بینی گردیده است تا صادرکنندگان کالا و خدمات به طرق مختلف مورد حمایت قرار گیرند. در سه بخش تفکیک شده بسته حمایتی توسعه صادرات غیرنفتی، جزئیات اقدامات در دست اجرای دستگاه‌های اجرایی نیز آورده شده است.

الف. نحوه و چگونگی تأمین منابع

در جزئیات بخش نخست این بسته که «نحوه و چگونگی تأمین منابع» تشریح شده، بطور کلی منابع مالی از سه محل «صندوق توسعه ملی»، «منابع بانکی» و «منابع بودجه‌ای» تأمین گردیده که بخشی از آن به صورت مشوق مستقیم برای کالاها و خدمات صادراتی در نظر گرفته شده است. که کلیات آن در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ در جدول (۱۷) قابل مشاهده است.

جدول (۱۷) نحوه و چگونگی تأمین منابع بسته حمایت از صادرات

ردیف	منابع بودجه	نوع بودجه	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۶	۱۳۹۷
۱	صندوق توسعه ملی	ارزی	یک میلیارد دلار سپرده ارزی دو ساله که تا دو میلیارد دلار قابل افزایش است با نرخ ثابت ۳/۵ درصد	دو میلیارد دلار سپرده ارزی دوساله با احتساب مانده سال ۱۳۹۵	دو میلیارد (۲,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) دلار سپرده ارزی دو ساله در چند بانک عامل توسط صندوق توسعه ملی
			سپرده ارزی نزد بانک‌های عامل جهت تأمین سرمایه در گردش مطابق رویه‌های صندوق	-	-
	ریالی	سپرده گذاری به مبلغ ۲۰ هزار میلیارد ریال، در یک دوره یک ساله برای صنعت و کشاورزی (با نرخ ۱۶ درصد) و صنایع دانش بنیان (با نرخ ۱۴ درصد)	سپرده‌گذاری ۱۱ هزار میلیارد ریال و مانده جذب نشده سپرده‌های ویژه صادراتی نزد بانک‌های عامل تا تاریخ ابلاغ این بسته (معادل ۱۱ هزار میلیارد ریال) در یک دوره دو ساله با نرخ ۱۱ درصد	سپرده‌گذاری پنج هزار میلیارد ریال به مدت دو سال به منظور تسهیلات‌دهی به صادرات، در بانک‌های عامل با نرخ سود ۱۱ درصد و نرخ سود مصوب شورای پول و اعتبار	

ردیف	منابع بودجه	نوع بودجه	سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۶	۱۳۹۷
۲	منابع بودجه ریالی	ریالی	۳۰۰۰ میلیارد ریال از محل اعتبارات ردیف ۷۹-۵۵۰۰۰۰ برای اعطای مشوق های صادراتی ۱۰۰۰ میلیارد ریال یارانه سود تسهیلات واحدهای تولیدی با اولویت تولیدات صادراتی پیش بینی ۵۰۰۰ میلیارد ریال از محل هدفمندی یارانه ها بر اساس تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۱۳۹۵	۱۲۰۰ میلیارد ریال از محل اعتبار ردیف ۷۴-۵۵۰۰۰۰ برای اعطای جوایز صادراتی ۱۰۰۰ میلیارد ریال یارانه سود تسهیلات واحدهای تولیدی با اولویت تولیدات صادراتی - پیش بینی اعتبار از محل هدفمندی یارانه ها بر اساس تبصره ۱۴ قانون بودجه سال ۱۳۹۶	۱۳ هزار میلیارد ریال از این منبع به منظور تقویت و توسعه بازارهای هدف و ... ۲۸۵۰ میلیارد ریال یارانه سود تسهیلات واحدهای تولیدی با اولویت تولیدات صادراتی
۳	منابع بانکی	ارزی ریالی	مطابق درصد اعلامی بانک مرکزی که به تفکیک هر یک از بانک های عامل به صورت ارشادی ارائه می کند.	ترکیب منابع بانکی با منابع صندوق توسعه ملی به صورت ۵۰-۵۰	ترکیب منابع بانکی با منابع صندوق توسعه ملی به صورت ۵۰-۵۰

مأخذ: بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی سال های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷.

۲-۱-۵ مجموعه مقررات حمایتی از تأمین مالی صادرات

در ارتباط با اجرایی کردن حمایت مالی از صادرات مطابق با اسناد و قوانین بالادستی، مقررات اجرایی نیز در این زمینه تنظیم شده است تا در راستای افزایش توان رقابت صادرکنندگان کالاها و خدمات قابل صدور ایرانی در سایر کشورها، خدمات مالی (عمدتاً در دو حوزه اعطای تسهیلات ارزی و صدور ضمانت نامه ها) به صادرکنندگان ارائه شود از مهمترین این مقررات می توان به «آئین نامه تأمین مالی صادرات کالاها و خدمات»^۱ و آیین نامه اجرایی حمایت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی^۲ اشاره کرد.

اهم حمایت های مالی صادرات مندرج در آئین نامه تأمین مالی صادرات کالاها و خدمات به شرح زیر ارائه شده است:

- بانک های داخلی می توانند بنا به تشخیص و مسئولیت خود به هر گیرنده تسهیلات (بانک / خریدار خارجی و یا فروشنده) مورد قبول خود، تحت قراردادهای عمومی و یا قراردادهای موردی تأمین مالی صادرات به صورت اعتبار خریدار و یا اعتبار فروشنده به صورت انفرادی یا سندیکایی با رعایت سقف های مجاز تسهیلاتی، تسهیلات اعطا نمایند (بند ۱-۲).
- بانک های داخلی می توانند برای تأمین مالی بخش ایرانی پروژه های چند ملیتی در سایر کشورها با بانک های خارجی تسهیلات دهنده پروژه ها مشارکت / هماهنگی و به صورت مستقل و یا سندیکایی تسهیلات اعطا نمایند (تبصره بند ۱-۲).

۱. مصوبه ۱۳۸۳/۷/۱۴ شورای پول و اعتبار.

۲. مصوبه ۱۳۸۸/۱۲/۹ هیأت وزیران.

- به منظور تأمین سرمایه موردنیاز به ارز در تولید یا تأمین کالاهای صادراتی یا ملزومات موردنیاز پروژه‌های فنی و مهندسی، بانک‌ها مجازند نسبت به پرداخت تسهیلات ارزی قبل از حمل کالا و یا ارائه خدمات (در سقف نیاز ارزی)، به تولیدکننده یا صادرکننده اقدام نمایند (بند ۷-۲).

توجه شود تسهیلات موردنظر برای صادرات کالاها و خدماتی قابل اعطا است که حداقل ۶۰ درصد ارزش آن کالاها ساخت ایران و یا ۶۰ درصد ارزش آن خدمات توسط صادرکنندگان ایرانی قابل ارائه باشند (مطابق بند ۲-۶). تشخیص این امر در مورد کالا برعهده دستگاه ذیربط و در خصوص خدمات فنی و مهندسی برعهده کمیته موضوع ماده ۱۹ آئین نامه مقررات حمایتی دولت برای صادرات خدمات فنی و مهندسی می‌باشد. علاوه بر این، شرایط پرداخت مبلغ قرارداد تجاری به این صورت است که در قراردادهای کوتاه مدت تا حداکثر کل مبلغ قرارداد تجاری و در قراردادهای میان مدت ۸۵ درصد مبلغ قرارداد تجاری و حق بیمه ضامن از محل تسهیلات قابل اعطا می‌باشد. در قراردادهای میان مدت حداقل ۱۵ درصد مبلغ قرارداد تجاری و ۱۵ درصد حق بیمه ضامن می‌تواند به صورت پیش پرداخت، میان پرداخت و یا ترکیبی از این دو (در قبال اسناد حمل کالا/ ارائه خدمات) تا زمان استفاده از تسهیلات توسط خریدار و از طریق بانک داخلی به فروشنده پرداخت گردد.

در آیین نامه اجرایی حمایت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی نیز حمایت‌های مالی برای صادرکنندگان در نظر گرفته شده است که مهمترین آنها به شرح زیر ارائه شده است:

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران موظف است، ترتیبی اتخاذ کند که صدور ضمانتنامه‌ها توسط بانک‌ها در چارچوب مصوبه شورای پول و اعتبار در مقابل حداکثر دو درصد وجه نقد یا سایر وثایق مورد قبول سیستم بانکی و ۹۸ درصد سفته نسبت به ارزش ضمانتنامه، انجام گیرد و نرخ کارمزد صدور ضمانتنامه حداکثر به نیم درصد معادل ریالی ارزش ضمانتنامه در سال محدود شود (ماده ۵).

- بانک‌ها موظف‌اند، ضمانت‌های موردنیاز صادرکنندگان را به صورت‌های زیر صادر کنند:

الف- ضمانتنامه شرکت در مناقصه با تأیید صلاحیت معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهوری یا حسب مورد کارگروه موضوع ماده ۱۹.

ب- انجام تعهدات، پیش‌پرداخت، استرداد کسور وجه‌الضمان و همچنین گواهی سقف ضمانتنامه‌ای و اعتباری موردنیاز برای صادرکنندگان پس از تأیید کارگروه موضوع ماده ۱۹ (ماده ۶).

- به منظور تقویت بنیه مالی صادرکنندگان و انجام سریع تجهیز کارگاه یا سایر نیازهای ضروری، ضمن اجرای پروژه، بانک‌ها از محل منابع ارزی خود یا منابع ارزی قابل تأمین از محل اعتبارات منظور شده در قوانین بودجه سنواتی حداکثر تا سقف ۲۰ درصد مبلغ قرارداد در قالب تسهیلات سرمایه در گردش یا تجهیز کارگاه نسبت به پرداخت تسهیلات به صادرکننده اقدام کنند. این تسهیلات در قبال ابلاغیه رسمی ارجاع کار یا قرارداد معتبر برای پوشش

هزینه‌های ارزی مربوط به پروژه قابل پرداخت است و مهلت بازپرداخت تسهیلات اعطایی از محل منابع بانک‌ها بنا به تشخیص بانک عامل حداکثر ظرف سه سال انجام خواهد گرفت (ماده ۸).

- شبکه بانکی کشور به منظور افزایش رقابت‌پذیری شرکت‌های صادرکننده از محل منابع ارزی خود نسبت به تأمین مالی طرح‌های صادراتی با نرخ‌های بین‌المللی در قالب اعتبار خریدار یا فروشنده با رعایت ضوابط مصوب شورای پول و اعتبار و دستورالعمل‌های بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اقدام کند (ماده ۹).

- به منظور تشویق صادرات خدمات فنی و مهندسی و کاهش ریسک مؤسسه‌ها و شرکت‌های صادرکننده و بانک‌های تأمین‌کننده مالی طرح‌های پیمانکاری خارج از کشور، صندوق‌های غیردولتی توسعه صادرات یا سایر شرکت‌های بیمه ایران موظف‌اند با اخذ کارمزد و حق بیمه با رعایت قوانین و مقررات مربوط در خصوص موارد زیر اقدام کنند:

الف- پوشش ریسک‌های سیاسی و تجاری قراردادهای پیمانکاری در خارج از کشور و اعتبارات اسنادی گشایش شده به نفع صادرکنندگان.

ب- پوشش ریسک عدم بازپرداخت تسهیلات صادراتی قبل از حمل، اعطایی بانک‌های داخلی به صادرکنندگان در ارتباط با قراردادهای پیمانکاری و اعتبارات اسنادی گشایش شده به نفع ایشان با اخذ وثایق مناسب (در صورت لزوم سفته).

ج- پوشش ریسک‌های سیاسی و تجاری اعتبارات بعد از حمل، اعطایی به کارفرمایان و بانک‌های خارجی با اخذ وثایق مطمئن از آنها (اعتبار خریدار).

د- پوشش ریسک‌های سیاسی (شامل جنگ، عدم انتقال ارز و سلب مالکیت) طرح‌های اجرا، بهره‌برداری، واگذاری و نظایر آن قابل اجرا توسط شرکت‌های صادرکننده در کشورهای هدف (ماده ۱۷).

علاوه بر دو آیین‌نامه مطرح شده، در بخش چهارم از مجموعه مقررات ارزی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مواردی نیز در ارتباط با تأمین مالی صادرات در نظر گرفته شده که مهمترین آن‌ها در ادامه بیان شده است.

- به منظور حمایت از توسعه صادرات خدمات حمل و نقل و ترانزیت (کالا و مسافر) و افزایش توان رقابت فعالان این صنعت، بانک‌ها مجازند با امضاء قرارداد تسهیلات با متقاضیانی که فعالیت ترانزیتی آن‌ها از طریق مراجع ذیربط محرز شده است، از محل منابع ارزی خود، با رعایت نکات و شرایط مربوط به سقف کلی و فردی تسهیلات و واجدین شرایط استفاده از تسهیلات نسبت به تأمین مالی فعالیت‌های مورد نظر اقدام نمایند (قسمت الف از بخش چهارم مقررات ارزی بانک مرکزی).^۱

- اعطای تسهیلات ارزی، گشایش اعتبار اسنادی و صدور ضمانت‌نامه مربوط از محل تسهیلات شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی (ICD) صرفاً به بخش خصوصی با رعایت شرایط و ضوابط اعطای تسهیلات از محل منابع بانک توسعه اسلامی (IDB) بلامانع است (قسمت ه^۲).

۱. بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۱۲ مورخ ۱۳۹۰/۴/۱۲.

۲. شماره ۶۰/۱۰۱۶ مورخ ۱۳۸۸/۶/۷ یا ۶۰/۱۱۵۷ مورخ ۱۳۸۲/۱۰/۳.

- گشایش اعتبار اسنادی به نام دستگاه / سازمان استفاده کننده از تسهیلات یا مجری طرف قرارداد بانک جهانی و یا پیمانکاران طرف قرارداد با تأیید دستگاه / سازمان استفاده کننده از محل تسهیلات مالی پرداختی به طور مستقیم توسط بانک مزبور به شکل غیر عملیاتی و مشروط به قبول فروشنده مبنی بر دریافت وجه اسناد از محل تسهیلات مربوطه، با رعایت سایر مقررات ذیربط و منظور داشتن قانون مقررات صادرات و واردات بلامانع می باشد (قسمت ه بند ۷).
- به منظور افزایش مبادلات تجاری فی مابین کشورهای عضو اکو، بانک توسعه تجارت اکو، تسهیلاتی را از محل منابع خود در اختیار بانک های ایرانی خود قرار می دهد تا با رعایت شرایط مربوطه نسبت به تأمین مالی صادرات واحدهای صنعتی و تجاری به کشورهای عضو اکو و سایر کشورها، تأمین مالی تولیدات، تجارت و یا ارائه خدمات از سوی شرکت های تولیدی، صنعتی، تجاری، کشاورزی یا خدماتی کشورهای عضو اکو و اعطای تسهیلات برای تأمین مالی پروژه اقدام نمایند (قسمت ه بند ۷)۱.

صدور ضمانت نامه ها (قسمت ز) که شامل موارد زیر می شود:

- صدور ضمانت نامه های ارزی شرکت در مناقصه، حسن انجام کار، پیش پرداخت و استرداد کسور وجه الضمان مورد نیاز اشخاص حقیقی و حقوقی ایرانی با رعایت نکات مربوط به شرایط عمومی صدور ضمانت نامه و موارد مذکور در هر بخش امکان پذیر است (شماره ۶۰/۱۰۵۱ مورخ ۶/۱۰/۱۳۸۶).
- صدور ضمانت نامه های ارزی حسن انجام کار، پیش پرداخت و استرداد کسور وجه الضمان مورد نیاز صادرکنندگان کالای تولیدی با رعایت مفاد بند ۳ شرایط عمومی امکان پذیر می باشد. و تالیق مربوط به اینگونه ضمانت نامه ها، در چارچوب "آیین نامه صدور ضمانت نامه و ظهن نویسی از طرف بانک ها" مصوب شورای پول و اعتبار اخذ گردد^۲.
- صدور انواع ضمانت نامه ارزی مورد نیاز صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی بر طبق آئین نامه اجرایی حمایت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی موضوع مصوبه شماره ۴۰۵۲۷/۲۷۰۵۷ مورخ ۸/۲/۱۳۸۹ هیأت محترم وزیران با رعایت نکات مربوط به سقف ضمانت نامه و گواهی تأیید صلاحیت از معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری امکان پذیر است^۳.
- صدور انواع ضمانت نامه های ارزی مورد نیاز پیمانکاران، مشاوران و سازندگان داخلی (قراردادهای داخلی) که امور خدمات مهندسی مشاور، طراحی، پیمانکاری، ساختمانی، تأسیساتی و تجهیزاتی را در داخل کشور اجرا می کنند، مطابق با چارچوب «آیین نامه صدور ضمانت نامه و ظهن نویسی از طرف بانک ها» امکان پذیر است^۴.

۱. شماره ۶۰/۱۰۰۷ مورخه ۲۶/۲/۱۳۹۰.

۲. بخشنامه های شماره مب/۱۶۲ مورخ ۲۹/۲/۱۳۸۰ و مب/۱۸۲۵ مورخ ۳۰/۷/۱۳۸۵ این بانک و اصلاحیه های آتی آن.

۳. شماره ۶۰/۱۰۱۷ مورخ ۲۲/۷/۱۳۸۹.

۴. شماره ۶۰/۱۰۱۷ مورخ ۲۲/۷/۱۳۸۹.

• صدور ضمانت نامه‌های ارزی شرکت در مناقصه‌های بین‌المللی داخلی و خارجی، حسن انجام کار، پیش پرداخت و استرداد کسور وجه‌الضمان مشروط به پوشش آن در صورت مطالبه وجه‌الضمان توسط آن بانک و با رعایت «آئین نامه صدور ضمانت نامه و ظهرنویسی از طرف بانک‌ها» و سایر مقررات مربوط و منظور داشتن مراتب وثیقه‌ای، نرخ تسعیر ارز و گواهی تأیید صلاحیت، بلا مانع خواهد بود^۱.

همان‌طور که ملاحظه شد، عمده تأکید مجموعه قوانین و مقررات ارزی بانک مرکزی در حوزه تأمین مالی صادرات، مربوط به مواردی همچون اعطای تسهیلات ارزی به صادرکنندگان از محل منابع ارزی و منابع خارجی، اعطای اعتبارات صادراتی در قالب اعتبارات خریدار و اعتبارات فروشنده، حمایت مالی و ضمانتی از پروژه‌های چند ملیتی و شرکت‌های فنی و مهندسی^۲ در چارچوب تسهیلات قبل و بعد حمل، حمایت مالی جهت توسعه خدمات حمل و نقل و ترانزیتی، بهره‌مندی از منابع نهادهای بین‌المللی نظیر بانک توسعه اسلامی، بانک جهانی و بانک توسعه و تجارت اکو، تسهیل فرایند صادرات کالاها و خدمات از طریق گشایشات اعتبارات اسنادی و صدور ضمانت نامه‌ها است.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان ملاحظه کرد که حمایت مالی از صادرات یکی از الزامات اساسی توسعه صادرات غیرنفتی کشور مورد تأکید مهم قوانین و اسناد بالادستی کشور قرار گرفته است؛ به نحوی که در جدیدترین قانون راهبردی کشور یعنی قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی این امر به وضوح قابل نمایان است. به عبارت دیگر در این قانون، گسترش صادرات غیرنفتی به‌عنوان یکی از محورهای توسعه کشور مورد توجه و تأکید قرار گرفته است؛ به طوری که در شاخص‌های مهم اقتصاد کلان در این قانون (مطابق ماده ۳) برای دستیابی به متوسط رشد اقتصادی ۸ درصد در طول دوره این برنامه (۱۴۰۰-۱۳۹۵)، صادرات غیرنفتی کالا و خدمات (بدون میعانات گازی) می‌بایست به طور متوسط سالانه حدود رشد ۲۱/۷ درصد رشد یابد به گونه‌ای که از حدود ۴۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ به بیش از ۱۱۲ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۰ برسد. از اینرو ضرورت دارد که سرمایه‌گذاری‌های بخش‌های مختلف اقتصادی از جمله توسعه ظرفیت طرح‌های صادراتی مورد حمایت قرار گیرد.

۱. شماره ۶۰/۱۰۱۶ مورخ ۱۳۸۸/۶/۷.

۲. در ارتباط با تأمین مالی صادرات خدمات فنی و مهندسی، آیین‌نامه اجرایی حمایت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی در ۱۳۸۸/۱۲/۹ به تصویب هیأت وزیران رسیده که در پیوست (۳) آمده است.

۳ نداشت نهادی ذینفعان اصلی (اعم برمتولیان و مضمولان)

۱-۳ بررسی نقش تنظیمات ساختاری در نظام تأمین مالی کشور

بازار مالی بازاری است که دارایی‌های مالی از جمله اعتبارات مالی در آن مبادله یا خرید و فروش می‌شوند. بازار مالی جزئی از شبکه مالی است که وظیفه اصلی آن تجهیز پس‌انداز و تأمین منابع مالی برای بنگاه، دولت و سایر عوامل اقتصادی است در واقع در بازار مالی وجوه قابل وام دهی از وام دهندگان (یعنی واحدهایی که دارای مازاد هستند) به متقاضیان وجوه انتقال داده می‌شود.^۱ نقش بازارهای مالی آن است که این دو گروه را به یکدیگر نزدیک کنند؛ به گونه‌ای که انتقال وجوه بتواند از واحدهای دارای مازاد پس‌انداز به واحدهای مواجه با کمبود منابع یا کسری پس‌انداز انتقال یابد. بازارهای مالی چند وظیفه عمده «تعیین قیمت وجوه و سرمایه»، «انتشار و تجزیه و تحلیل اطلاعات»، «توزیع ریسک»، «تطبیق سررسیدها» و «ایجاد سازوکار پرداخت» را بر عهده دارند. بازارهای مالی را می‌توان از منظر سررسید مالی به دو گروه بازار پول (با سررسید کوتاه‌مدت) و سرمایه (با سررسید بلندمدت) طبقه‌بندی کرد.^۲ در این بخش به بررسی ساختار تأمین مالی صادرات در کشور و نهادهایی که نقش اصلی در این تأمین مالی را دارند پرداخته می‌شوند.

۱-۱-۳ بانک توسعه صادرات ایران

بانک توسعه صادرات ایران به‌عنوان تنها بانک تخصصی و مجری سیاست‌های دولت در امر تأمین مالی و تسهیل صادرات کشور و گسترش مبادلات تجاری بین‌المللی ایفای نقش می‌کند. این بانک در سال ۱۳۷۰ تأسیس شد و عملاً از شهریور ماه ۱۳۷۱ آغاز به کار کرد. رسالت این بانک با توجه به اهداف کلان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور کمک به توسعه صادرات غیرنفتی و گسترش مبادلات تجاری و اقتصادی با سایر کشورها است. در راستای رسالت فوق، بانک توسعه صادرات ایران موضوعات مهمی را دنبال می‌کند که اهم آن عبارتند از:

- اعطای تسهیلات و اعتبارات کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت صادراتی؛

۱. حسینی، سوری (۱۳۸۸).

۲. بازارهای مالی را از جنبه حق مالی می‌توان به بازار اوراق بهادار با درآمد (نرخ اسمی) ثابت مثل بازار اوراق قرضه و بازار اوراق بهادار با درآمد نامعین (بازار سهام) دسته‌بندی نمود. طریقی دیگر طبقه‌بندی بر حسب سررسید حق مالی است. بر این اساس بازاری برای ابزار بدهی کوتاه مدت وجود دارد که آن را «بازار پول» می‌نامند و بازار دیگری برای دارایی مالی با سررسید طولانی‌تر وجود دارد که آن را «بازار سرمایه» می‌گویند. بازارهای مالی را می‌توان به گونه‌ای دیگر نیز طبقه‌بندی نمود. بازار اولیه که با حق مالی تازه منتشر شده سرو کار دارند، بازار ثانویه که حقوق مالی منتشر شده را مبادله می‌کنند. بازارهای مالی یا بازار نقدی هستند یا بازار ابزار مشتقه. در نهایت باید گفت که بازار را می‌توان بر اساس ساختار سازمانی آن نیز طبقه‌بندی کرد. بازار ممکن است بازار بورس باشد یا بازار خارج از بورس یا بازار از طریق واسطه. با توجه به این که هر کدام از این طبقه‌بندی‌ها بر اساس موقعیت و شرایط خاص خود از اعتبار لازم برخوردار هستند، اما آنچه بیشتر در متون اقتصاد مالی مطرح می‌شود، طبقه‌بندی بازار بر اساس سررسید حق مالی است. بدین لحاظ در این قسمت به طور خلاصه به این بازارها پرداخت خواهد شد و در بخش «تأمین مالی» به طور مفصل در این زمینه شرح داده می‌شود.

- تضمین اعتبارات صادراتی و صدور ضمانتنامه عهده بانک‌ها و مؤسسات مالی داخلی و خارجی برای اعطای تسهیلات مالی به فعالیت‌های صادراتی؛
- اعطای تسهیلات سرمایه‌گذاری برای پروژه‌های صادراتی در داخل و خارج از کشور؛
- اعطای تسهیلات صادراتی به خریداران کالاها و خدمات صادراتی کشور به صورت مستقیم یا غیرمستقیم از طریق بانک‌ها و مؤسسات مالی معتبر سایر کشورها؛
- اعطای اعتبارات وارداتی به واردکنندگان داخلی برای تأمین مواد اولیه و کالاهای تبدیلی جهت صادرات و همچنین ماشین‌آلات و تجهیزات مورد نیاز؛
- اعطای تسهیلات و انجام هرگونه عملی که موجب ارتقاء کیفیت و بالا بردن وضعیت رقابتی صادرات کشور می‌شود؛
- تأمین مالی مجدد تسهیلات اعطاء شده برای تولید داخلی به منظور امور صادراتی به خریداران و صادرکنندگان داخلی؛
- انجام عملیات کارگزاری نظیر کارگزاری اجرای قراردادها و موافقت‌نامه‌های بازرگانی و تجاری با دیگر کشورها و انجام هرگونه معاملات ارزی؛
- ارائه خدمات مشورتی و اطلاعاتی به صادرکنندگان و سایر مراجع ذیربط در امور صادراتی کشور؛
- اعطای تسهیلات لازم جهت حمایت و پیشبرد صنعت حمل و نقل و توریسم، بازاریابی، شرکت در مناقصات صادراتی، صدور گواهینامه کیفیت و مبدا کالا و همچنین اعطای تسهیلات به منظور توسعه و گسترش صنایع دستی برای صادرات و نیز تشویق امر تحقیق در توسعه صادرات؛
- بانک توسعه صادرات با استفاده از سرمایه دولت و سایر منابع مالی، انواع خدمات مالی را به صادرکنندگان کالاها و خدمات ارائه می‌دهد. بر اساس آخرین بررسی‌های انجام شده، میزان سرمایه پایه بانک هم اکنون حدود ۲۸ هزار میلیارد ریال است^۱.

۳-۱-۲ صندوق ضمانت صادرات ایران

صندوق ضمانت صادرات ایران در راستای تشویق صادرکنندگان به توسعه فعالیت‌های صادراتی خود و کاهش نگرانی آنها در این زمینه و ارائه پوشش‌های لازم به آنها در مقابل ریسک‌های سیاسی و تجاری جهت تأمین امنیت مالی صادرکنندگان ایرانی و در نتیجه توسعه مؤثر صادرات غیرنفتی کشور، با همکاری آنکتاد، به‌عنوان تنها شرکت دولتی بیمه اعتبار صادراتی وابسته به وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۵۲ تأسیس شد و فعالیت خود را تحت نظر مرکز توسعه صادرات ایران آغاز کرد. با بالا درآمد‌های نفتی کشور ناشی از افزایش قیمت نفت در اواسط دهه ۱۹۷۰، فعالیت‌های صندوق ضمانت صادرات ایران کاهش و در نهایت متوقف شد. پس از ده سال عدم فعالیت، بار دیگر صندوق ضمانت صادرات ایران به‌عنوان

۱. اظهارات مدیر اعتبارات بانک توسعه صادرات در جلسه مورخ ۱۳۹۶/۹/۲۷. البته سرمایه ثبت شده این بانک حدود ۳۵ هزار میلیارد ریال است.

یک سازمان وابسته به وزارت صنعت، معدن و تجارت و با شخصیت حقوقی و مالی مستقل مجدداً در سال ۱۳۷۳ فعالیت خود را آغاز کرد. این صندوق در حال حاضر با سرمایه ثبتی ۱۳ هزار میلیارد ریال (مطابق ماده ۳ قانون چگونگی اداره صندوق ضمانت صادرات ایران^۱) و با ۲۲ کارگزاری در کشور و به پشتوانه حمایت‌های مالی دولت، علاوه بر پوشش ریسک‌های سیاسی و تجاری صادرات، با صدور انواع ضمانتنامه اعتباری، به تأمین منابع مالی مورد نیاز صادرکنندگان نیز کمک می‌نماید. به طور کلی مأموریت صندوق ضمانت صادرات ایران در راستای حمایت و پشتیبانی از صادرات غیرنفتی کشور از طریق:

- پوشش ریسک عدم بازپرداخت وجوه خدمات و کالاهای صادراتی توسط خریداران خارجی از طریق صدور انواع بیمه‌نامه‌ها و پس از اعتبار سنجی از خریداران خارجی؛
 - صدور بیمه‌نامه سرمایه‌گذاری جهت پوشش ریسک‌های سیاسی که سرمایه‌گذاری صادرکنندگان ایرانی در سایر کشورها را با مخاطره روبرو می‌کند؛
 - تسهیل تأمین منابع مالی مورد نیاز صادرکنندگان از طریق صدور انواع ضمانت‌نامه‌های اعتباری و بانکی به نحویکه میزان اعتبار صادرکنندگان پس از اعتبارسنجی دقیق، نزد بانک‌های تأمین‌کننده مالی/تولیدکنندگان از طریق این ضمانتنامه‌ها تضمین گردد؛
 - بررسی دوره‌ای وضعیت اقتصادی کشورها/بازارهای هدف و تعیین رتبه و سقف اعتباری کشورها، ارزیابی بانکها و خریداران معتبر و مورد قبول و تعیین سیاست پوششی کلی در قبال هر کشور.
- چارت سازمانی صندوق طبق اساسنامه در نمودار (۱) ارائه شده است.

نمودار (۱). سازمانی صندوق ضمانت ایران

مأخذ: صندوق ضمانت ایران.

۱. مواد این قانون در پیوست (۷) آمده است.

۳-۱-۳ صندوق توسعه ملی

به طور کلی ظرفیت‌های قانونی متعددی جهت بهره‌مندی صادرکنندگان از منابع مالی صندوق توسعه ملی^۱ در قالب تسهیلات سرمایه در گردش ارزی و ریالی، اعتبار خریدار و اعتبار فروشنده وجود دارد. مطابق جزء ۲ و ۳ بند خ اساسنامه صندوق توسعه ملی، حمایت مالی از صادرات کالاها و خدمات و به‌ویژه صادرات خدمات فنی و مهندسی از موارد مصارف این صندوق^۲ در نظر گرفته شده است. علاوه بر این در نظام‌نامه‌های ارزی و ریالی این صندوق نیز اعطای تسهیلات به صادرکنندگان نیز مورد توجه ویژه قرار گرفته است (بخش چهارم و بندهای «ج»، «د» و «ه» بخش پنجم نظام‌نامه ارزی و بخش چهارم نظام‌نامه ریالی صندوق توسعه ملی). همچنین بر اساس ماده ۵۲ و ۵۷ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲)، صندوق توسعه ملی موظف به اعطای تسهیلات ریالی و ارزی به صادرکنندگان است. از طرفی، مطابق ماده ۸ این قانون، صندوق می‌تواند در راستای حمایت از صادرات کالاها و خدمات و به‌ویژه خدمات فنی و مهندسی در بانک‌های داخل و خارج سپرده‌گذاری ارزی نماید. موارد قانون مورد اشاره شده در ارتباط با حمایت مالی از صادرات به شرح زیر ارائه شده است:

- جزء ۲ بند خ اساسنامه صندوق توسعه ملی (مصارف صندوق). اعطای تسهیلات صادرات خدمات فنی و مهندسی به شرکت‌های خصوصی و تعاونی ایرانی که در مناقصه‌های خارجی برنده می‌شوند از طریق منابع خود یا تسهیلات اتحادیه‌ای (سندیکایی)؛
- جزء ۳ بند خ اساسنامه صندوق توسعه ملی (مصارف صندوق). اعطای تسهیلات خرید به طرف‌های خریدار کالا و خدمات ایرانی در بازارهای هدف صادراتی کشور؛
- بخش چهارم (فعالیت‌های قابل قبول) نظام‌نامه ارزی صندوق توسعه ملی: فعالیت‌های وجود اولویت پرداخت تسهیلات ارزی صندوق مصوب هیأت امناء به شرح زیر است:
 - طرح‌ها و فعالیت‌هایی که بتوانند از محل ارزآوری ناشی از صادرات محصول خود نسبت به بازپرداخت اصل و سود تسهیلات دریافتی به صورت ارزی اقدام کنند؛
- بخش پنجم (اشخاص مجاز) نظام‌نامه ارزی صندوق توسعه ملی: اشخاص مجاز به‌عنوان متقاضی استفاده از تسهیلات صندوق عبارتند از:
 - د) خریداران خارجی کالاها و خدمات ایرانی در بازارهای هدف صادراتی؛

۱. صندوق توسعه ملی با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآورده‌های نفتی به ثروت‌های ماندگار، مولد و سرمایه‌های زاینده اقتصادی و نیز حفظ سهم نسل‌های آینده از منابع نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی تشکیل شده است (طبق ماده ۱۶ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور به‌عنوان اساسنامه صندوق).

۲. سایر مصارف صندوق و نیز منابع صندوق در پیوست شماره (۹) آمده است.

ه) صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی (منوط به ارائه تأییدیه کمیته ماده ۱۹ آیین نامه اجرایی حمایت های دولت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی)؛

• بخش چهارم (فعالیت های قابل قبول) نظام نامه ریالی صندوق توسعه ملی: فعالیت های واجد اولویت پرداخت تسهیلات ریالی صندوق توسعه ملی به شرح زیر است:

۱. صنعت و معدن: شامل طرح و فعالیت صادراتی و ...؛

۲. گردشگری: شامل احداث و تأمین تجهیزات هتل، مراکز اقامتی، تفریحی و ...؛

۳. آب و کشاورزی، محیط زیست و منابع طبیعی شامل صادرات محصولات کشاورزی و ...؛

• ماده ۸ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲). به صندوق توسعه ملی اجازه داده می شود با رعایت قوانین مربوط به منظور صدور ضمانتنامه یا تأمین نقدینگی برای پیش پرداخت و تجهیز کارگاه پیمانکاران خصوصی ایرانی که در مناقصه های خارجی برنده می شوند و یا شرکت هایی که موفق به صدور کالا یا خدمات فنی مهندسی می شوند، در بانک های داخل و خارج سپرده گذاری ارزی نماید؛

• ماده ۵۲ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲). صندوق توسعه ملی موظف است از منابع ورودی به صندوق توسعه ملی در هر سال:

ب) ۱۰ درصد را جهت پرداخت تسهیلات به بخش های خصوصی و تعاونی و بنگاه های اقتصادی متعلق به مؤسسات عمومی غیردولتی به طرح های دارای توجیه فنی، زیست محیطی و مالی و اهلیت متقاضی به صورت پرداخت و بازپرداخت ریالی در بخش صنعت، معدن، گردشگری و صادرات کالاهای صنعتی و معدنی به استثنای بخش ساخت مسکن در بانک های دولتی و خصوصی داخلی سپرده گذاری کند. سود سپرده گذاری و اقساط وصولی مجدداً جهت پرداخت تسهیلات طرح های موضوع این بند اختصاص می یابد. تبدیل ارز به ریال موضوع این بند زیر نظر بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران صورت می گیرد؛

• ماده ۵۷ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲). به صندوق توسعه ملی اجازه داده می شود ۱۰ درصد از منابع ورودی هر سال صندوق را نزد بانک های تخصصی، سپرده گذاری نماید. مبلغ مذکور از سوی بانک های عامل با معرفی وزارتخانه های صنعت، معدن و تجارت و جهاد کشاورزی در قالب تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی و صادراتی خصوصی و تعاونی و بنگاه های اقتصادی وابسته به مؤسسات عمومی غیردولتی به صورت تسهیلات ارزی پرداخت می شود.

علاوه بر موارد مذکور در بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی سال ۱۳۹۷ نیز منابع صندوق توسعه ملی به عنوان یکی از ارکان این بسته در نظر گرفته شده است.

۳-۱-۴ سازمان توسعه تجارت ایران

سازمان توسعه تجارت ایران در سال ۱۳۸۳ و به دنبال ادغام مرکز توسعه صادرات ایران (تأسیس ۱۳۴۵) با مرکز تهیه و توزیع کالا و براساس تصویب نامه شماره ۳۰۷۶۵/ت/۳۱۰۵۶ هـ مورخ ۸۳/۴/۱۱ هیأت وزیران به‌عنوان شخصیت حقوقی مستقل و به صورت مؤسسه دولتی وابسته به وزارت بازرگانی وقت تشکیل شد. همچنین در جلسه مورخ ۱۳۸۴/۱۱/۱۰، سازمان توسعه تجارت ایران به‌عنوان متولی صادرات غیرنفتی کشور تعیین شده و تمامی وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسات و دستگاه‌های دولتی ذی‌ربط در امور اقتصادی، تولیدی، تجاری و خدماتی کشور مکلفند سیاست‌ها، مقررات و دستورالعمل‌های تأثیرگذار بر صادرات کشور را با سازمان مذکور هماهنگ کنند^۱. بخشی از وظایف مهم سازمان توسعه تجارت ایران در راستای توسعه صادرات ارائه خدمات تأمین مالی است که در ادامه به بررسی آن پرداخته شده است.

انواع خدمات سازمان توسعه تجارت در حوزه خدمات تأمین مالی صادرات

به طور کلی مهمترین وظیفه سازمان توسعه تجارت ایران، برنامه‌ریزی، حمایت، پشتیبانی، برقراری تسهیلات و ایجاد زیرساخت‌های ضروری در امر توسعه تجارت است. علاوه بر این، کمک و مساعدت به شرکت‌ها و تشکل‌های تجاری در زمینه‌های بیمه، حمل و نقل، امور بانکی و بازار سرمایه، امور گمرکی، ضمانت صادرات و روش‌های نوین تجاری از طریق طرح موضوع با نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط و پیگیری آن‌ها از دیگر وظایف این سازمان است که از نقطه نظر تأمین مالی صادرات حائز اهمیت است.

آنچه در خصوص تأمین مالی صادرات در شرح وظایف سازمان توسعه تجارت ایران وجود دارد، بیشتر جنبه تسهیل‌گری در استفاده از منابع سایر نهادهای تأمین مالی، توسعه پوشش‌های ضمانتی و هماهنگی با سایر نهادهای تأمین مالی است (نه در جایگاه یک اگزیم بانک و نهاد ضمانتی). به این ترتیب بهترین حوزه‌های اثرگذاری فعالیت سازمان کمک به توسعه صادرات از طریق سهولت در گسترش بهره‌مندی از اعتبارات صادراتی، ابزارهای نوین کمک به هزینه‌های مالی بنگاه‌ها و... است که بخش قابل توجهی از سیاست‌گذاری این موارد از طریق شورای عالی صادرات دنبال می‌شود. به طور کلی حمایت‌های صادراتی سازمان توسعه تجارت ایران به صادرکنندگان کالا و خدمات به دودسته حمایت‌های مستقیم و حمایت‌های غیرمستقیم تقسیم‌بندی می‌شود.

۱. لازم به ذکر است که شورای عالی توسعه صادرات غیرنفتی کشور با هدف تنظیم خط مشی صادراتی کشور، ایجاد ثبات نسبی در مقررات مربوط به صادرات، تصویب برنامه‌های بخش توسعه صادرات کشور، شناسایی و تعریف عوامل و تنگناهای ساختاری صادرات کشور، تعیین اهداف کمی برای صادرات بخش‌های مختلف اقتصادی، تصویب برنامه‌های عملیاتی و تقسیم کار ملی در حوزه صادرات، تصویب مقررات لازم در جهت ایجاد هماهنگی بین فعالیت‌ها و سیاست‌های صادراتی دستگاه‌ها، سیاستگذاری، هدایت و تشویق صادرکنندگان و انجام سایر وظایف مربوط به ریاست معاون اول رئیس‌جمهور و دبیری رئیس سازمان توسعه تجارت تشکیل می‌شود. تصویب نامه هیأت وزیران، شماره ۴۴۶۵۵/ت/۵۰۷۳۸ هـ مورخ ۱۳۹۲/۴/۲۴.

۳-۱-۵ حمایت‌های مستقیم (اعطای جوایز صادراتی کالایی و خدماتی)

الف. اعطای جوایز به صادرکنندگان کالا

سازمان توسعه تجارت ایران هر ساله به منظور حمایت از صادرات غیرنفتی و براساس «دستورالعمل حمایت از صادرات غیرنفتی»^۱ به اعمال حمایت‌های خود از صادرکنندگان اقدام می‌نماید. بر مبنای ماده یک دستورالعمل مذکور، این سازمان می‌بایست به منظور تشویق صادرات غیرنفتی، جوایز صادراتی کالا را در دوره زمانی یک ساله براساس جدول ضریب حمایتی متناسب با ارزش افزوده، شرایط بازار و سطح فناوری، حداکثر تا سقف سه درصد^۲ تعیین و ابلاغ نماید که سایر ضوابط مربوطه نیز در همین دستورالعمل تدوین گردیده است. این جوایز به صورت پرداخت مستقیم پول به صادرکنندگان صورت می‌پذیرد.

ب. اعطای جوایز به صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی

سازمان توسعه تجارت ایران بر مبنای ماده ۵ دستورالعمل حمایت از صادرات غیرنفتی، به صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی به میزان چهار درصد ارزش صورت وضعیت‌ها یا صورتحساب‌های هر سال و براساس ضوابط مندرج در همین دستورالعمل و «آیین‌نامه اجرایی حمایت از صادرات خدمات فنی و مهندسی» جوایز صادراتی به صورت نقدی و مستقیماً به صادرکنندگان اعطا می‌کند.^۳

ج. اعطای جوایز به دفاتر خدمات جهانگردی

براساس ماده ۷ آیین‌نامه حمایت از صادرات غیرنفتی به منظور توسعه گردشگری، به ازای ورود هر گردشگر از کشورهای اروپایی، آمریکایی، اقیانوسیه، آفریقایی و آسیای جنوب شرقی، به‌علاوه چین و ژاپن و کره جنوبی ۴۰ دلار و از سایر کشورها ۲۰ دلار براساس آیین‌نامه‌ای که توسط سازمان توسعه تجارت ایران و در صورت نیاز با همکاری سایر دستگاه‌های ذیربط تهیه و ابلاغ خواهد شد، به دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی نیز جایزه صادراتی به صورت نقدی پرداخت می‌گردد. این آیین‌نامه به «آیین‌نامه پرداخت جایزه صادراتی به دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی» معروف است.

د. اعطای جوایز به صادرکنندگان نرم افزار

سازمان توسعه تجارت براساس ماده ۸ آیین‌نامه حمایت از صادرات غیرنفتی به صادرکنندگان نرم افزار از یک تا چهار درصد از جوایز و مشوق‌های صادراتی براساس ضوابطی که با تشکیل کارگروه آیین‌نامه اجرایی حمایت‌های دولت از صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی تدوین و توسط سازمان توسعه تجارت ایران ابلاغ می‌شود، پرداخت خواهد نمود. آیین‌نامه مذکور به «آیین‌نامه نحوه پرداخت جوایز و مشوق‌های صادرات نرم افزار» معروف است.

۱. مصوب هیأت محترم وزیران به شماره ۱/۱۳۲۳۴ مورخ ۱۳۸۸/۰۵/۱۰. این دستورالعمل در پیوست (۱۱) آمده است.
۲. بر پایه قیمت‌های پایه صادراتی تعیین شده از سوی کمیته دائمی نرخ‌گذاری کالاهای صادراتی تعیین می‌شود.
۳. بر مبنای آنچه در ماده ۱۹ این آیین‌نامه آمده است کمیته ماده ۱۹ با مسئولیت وزارت بازرگانی (سازمان توسعه تجارت ایران) و عضویت نمایندگان سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، دستگاه اجرایی و یا تخصصی ذی‌ربط و عنداللزوم تشکل صنفی. صادراتی مربوط تشکیل گردیده که تمامی موارد مربوط به اجرای آیین‌نامه را بر عهده دارد. دبیرخانه کمیته یادشده در مرکز توسعه صادرات ایران مستقر است.

ه. اعطای جوایز به صادرکنندگان کالا و خدمات با فناوری بالا

سازمان توسعه تجارت ایران به جهت اهمیت بالای صادرات کالاها و خدمات با فناوری پیشرفته و با توجه به ارزش افزوده بالای این محصولات بر مبنای تبصره دو ماده یک آیین نامه حمایت از صادرات غیرنفتی علاوه بر ضرایب موضوع این دستورالعمل، امکان اعمال افزایش تا سقف دو درصد به برای کالاهای مذکور را دارد. در همین راستا و به منظور حمایت ویژه از توسعه صادرات کالا و خدمات با فناوری بالا، سازمان توسعه تجارت ایران آیین نامه اجرایی حمایت ویژه از این گروه محصولات را ابلاغ خواهد کرد.

۳-۱-۶ حمایت های غیرمستقیم (اعطای مشوق های صادراتی کالایی و خدماتی)

سازمان توسعه تجارت ایران به منظور کمک به صادرات غیرنفتی نسبت به پرداخت تمام یا بخشی از هزینه های صدور کالاهای تولیدی-صادراتی و خدمات به منظور افزایش رقابت پذیری صادرات غیرنفتی در بازارهای هدف اقدام می نماید که به این حمایت ها، حمایت های غیرمستقیم تلقی می شود. این حمایت ها بر اساس دستورالعمل حمایت از صادرات غیرنفتی و آیین نامه های تابعه صورت می پذیرد و مشتمل بر برنامه های زیر است:

- الف. برنامه های بازاریابی و تبلیغات. تحت این برنامه سازمان توسعه تجارت ایران نسبت به تولید برنامه های تبلیغاتی مربوط به تجارت خارجی، برگزاری و حضور بنگاه های تولیدی و صادراتی در نمایشگاه های خارج از کشور، مشارکت در هیأت های تجاری-بازاریابی اعزامی به بازارهای هدف، پذیرش هیأت های تجاری به کشور، برگزاری همایش های تجاری در داخل و خارج از کشور، تبلیغات عام کالاهای ایرانی در بازارهای هدف و شبکه های تلویزیونی، کمک هزینه ثبت محصولات در بازارهای هدف، کمک به اجرای برنامه های مرتبط با موضوع نام و نشان تجاری (BRAND)، تبلیغات و ترفیع BRAND های ایرانی در بازارهای صادراتی، ثبت بین المللی شرکت های صادراتی در بازارهای هدف، کمک به ایجاد، خرید و اجاره مراکز تجاری، حمایت از ایجاد و توسعه دفاتر و شرکت های خدمات بازاریابی و ... اقدام می نماید؛
- ب. برنامه های توسعه صادرات استانی. تحت این برنامه حمایت از طرح ها و پروژه های استانی با اولویت مصوبات سفرهای هیأت دولت، اجرای برنامه راهبردی توسعه صادرات استان ها و اجرای طرح هدایت صادرات از استان ها دنبال می شود؛
- ج. خدمات بازرگانی. در این برنامه در راستای حمایت از حفظ و ماندگاری در بازارهای هدف، تسهیل خدمات بازرگانی شامل خدمات بانکی و بیمه ای در قالب تأمین و پرداخت بخشی از سود و کارمزد تسهیلات اعطایی بانک های عامل به صادرکنندگان، پرداخت هزینه های اعتبارسنجی متمرکز صادرکنندگان و پرداخت بخشی از کارمزد و حق بیمه صندوق ضمانت صادرات ایران بابت صدور بیمه نامه ها و ضمانت نامه های صادراتی و اعتباری مورد نیاز صادرکنندگان انجام می پذیرد؛
- د. توسعه زیرساخت های تجاری که شامل پوشش بخشی از هزینه های حمل و نقل (ایجاد رویه هایی با هدف کاهش هزینه حمل و نقل از جمله ایجاد سفرهای منظم دریایی و هوایی و ارائه تسهیلات جهت نوسازی و بهبود ناوگان حمل و نقل

کشور) و پرداخت‌های بلاعوض جهت توسعه زیرساخت‌های صادرات، توسعه و ایجاد پایانه‌های صادراتی، صادرات مجدد و توسعه بسته‌بندی از طریق تشکل‌های صادراتی می‌شود؛

ه. شبکه‌های کسب و کار صادراتی که مربوط به توسعه و توانمندسازی تشکل‌ها، حمایت از صندوق‌های غیردولتی توسعه صادرات، کمک به تشکل‌ها برای اجرای برنامه‌ها و فعالیت‌های مرتبط با وظایف فراکسیون صادرات، حمایت از شرکت‌های مدیریت صادرات، کنسرسیوم‌های صادراتی و خوشه‌های صادرات‌گرا است؛

و. آموزش، اطلاع‌رسانی و فرهنگ سازی که شامل برگزاری گردهمایی‌ها و سمینارها، دوره‌های آموزشی، کارگاه‌های تخصصی تجاری، فرهنگسازی صادرات و انجام طرح‌های تحقیقاتی و پژوهشی می‌شود.

۴ تجربه سایر کشورها در حوزه سیاستی افقی مربوطه (با ذکر دلایل انتخاب کشورهای مورد مطالعه و مطالعه تطبیقی تجربیات)

۴-۱ مطالعه تطبیقی کشورهای منتخب در زمینه تأمین مالی صادرات

۴-۱-۱ تأمین مالی صادرات در چین

چین به یمن اصلاحات اقتصادی گسترده از اواخر دهه ۱۹۷۰ میلادی و گذار از یک اقتصاد کمونیستی به سوسیالیسم بازار و اتخاذ سیاست‌های توسعه صادرات طی ۴ دهه گذشته، ارزش صادرات کالا و خدمات خود را در سال ۲۰۱۶ به حدود ۲/۳ تریلیون دلار افزایش داده و از این حیث در صدر صادرکنندگان جهان قرار گرفته است. از مهمترین جنبه‌های تأثیرگذار بر توسعه صادرات چین، ساختار و برنامه‌های تأمین مالی صادراتی در این کشور بوده است به نحوی که، این کشور در سال ۲۰۱۶ مجموعاً بیش از ۴۰۰ میلیارد دلار اعتبارات صادراتی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت (تسهیلات و بیمه) را در اختیار صادرکنندگان قرار داده است و در صدر تأمین‌کنندگان اعتبارات صادراتی جهان قرار گرفته است.

ساختار تأمین مالی صادرات در کشور چین مدل موسسات اعتباری غیرمتمرکز است و اگزیم بانک، شرکت بیمه و اعتبار و صادرات چین (سینوسور) و بانک توسعه چین سه بازیگر اصلی در ساختار حوزه تأمین مالی صادرات هستند که تماماً در مالکیت بخش دولتی است. مسئولیت همانگی نهادها در ساختار تأمین مالی صادرات چین با شورای ملی به عنوان بالاترین ارگان دولتی چین و متشکل از وزرا، معاونان وزرا و مستشاران ملی است و سیاست‌های بانک مرکزی در قبال این نهادها متفاوت از بانک‌های تجاری است.

اگزیم بانک چین، نهاد اصلی تأمین مالی در ساختار موسسات اعتباری صادراتی چین، اگزیم بانک است که در سال ۱۹۹۴ تأسیس شده است و طبق آخرین رتبه‌بندی‌های بین‌المللی دارای رتبه اعتباری A+ است. این بانک با برخورداری از ۲۹ شعبه داخلی، یک دفتر نمایندگی در هنگ‌کنگ و چهار نمایندگی خارجی (پاریس، جنوب و شرق آفریقا، شمال و غرب آفریقا و سنپترزبورگ روسیه) در حال حاضر سومین آژانس تأمین مالی صادرات بزرگ در جهان محسوب می‌شود که به صادرکنندگان در بیش از ۱۶۰ کشور جهان خدمات مالی ارائه می‌کند. حوزه فعالیت. به طور کلی حوزه فعالیت اگزیم بانک چین شامل اعتبارات صادراتی، اعتبارات وارداتی و اعتبارات ترجیحی

است که دو مورد اعتبار وارداتی و اعتبار ترجیحی تنها می‌توانند به طور غیرمستقیم در راستای توسعه صادرات چین برای سالیان آتی مفید واقع شوند. به‌عنوان نمونه چین در راستای توسعه تجارت خود با سایر کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه در آفریقا، اعتبارات ترجیحی بلندمدت (با دوره سررسید ۲۵-۱۰ سال) با نرخ سود بسیار پایین در دامنه ۳-۱ درصد و دوره تنفس طولانی (تا ۱۰ سال) به منظور توسعه زیرساخت کشورهای مورد نظر اعطا می‌کند.

روش‌های تأمین مالی صادرات. اعتبارات صادراتی اگزیم بانک چین، در قالب سه روش و به صورت پول ملی و ارزهای خارجی و در دوره زمانی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت به طور مستقیم جهت توسعه تأمین مالی صادرات اختصاص می‌یابد. روش اول، اعتبار فروشنده است که به شرکت‌های چینی صادرکننده کالا و خدمات در هشت فعالیت کشتیرانی، کالاها و خدمات فرهنگی، محصولات مکانیکی و الکترونیکی، محصولات با فناوری بالا و مدرن، محصولات کشاورزی، تجهیزات، سرمایه‌گذاری برون مرزی و قرارداد پروژه‌های خارجی پرداخت می‌شود.

روش دوم، اعتبار خریدار است که عمدتاً به شرکت‌های خارجی، ارگان‌های دولتی و یا نهادهای مالی مورد پذیرش اگزیم بانک جهت تسهیل واردات محصولات و خدمات از چین و برای پروژه‌هایی با ارزش بالاتر از ۲ میلیون دلار (تا سقف ۸۵-۸۰ درصد ارزش پروژه و بیش پرداخت ۱۵ درصدی) پرداخت می‌شود. حداکثر دوره بازپرداخت ۱۵ سال و نرخ این اعتبارات معمولاً یک نرخ پایه بین‌المللی (CIRR یا LIBOR) و حاشیه سود است که طبق بررسی‌ها این نرخ حدود ۳ درصد است. روش سوم، تأمین مالی تجارت که عمدتاً شامل پیش‌پرداخت وجه ارسالی و صورتحساب، تأمین مالی از طریق تنزیل اسناد دریافتی صادراتی است. علاوه بر این سه روش، اگزیم بانک چین حمایت‌های غیرمالی رانیز برای صادرکنندگان کالاها و خدمات به ویژه در زمینه صادرات خدمات فنی و مهندسی از قبیل صدور انواع ضمانت‌نامه مناقصه، عملکرد، پیش‌پرداخت، کیفیت، گمرک، پرداخت‌های معوقه، وام و ضمانت تأمین مالی خارجی ارائه می‌کند.

بانک توسعه چین. هرچند، اگزیم بانک تنها نهاد رسمی برای تأمین مالی صادرات در چین است، بانک توسعه چین (CDB) که همزمان با اگزیم بانک در سال ۱۹۹۴ برای تأمین مالی پروژه‌های سرمایه‌گذاری داخلی حمل و نقل، برق، ذغال سنگ، کشاورزی و جنگل‌داری، آب و ارتباطات تاسیس شد، با تاسیس صندوق توسعه چین و آفریقا (CADF) در سال ۲۰۰۷، فعالیت‌های تأمین مالی برون مرزی خود را آغاز کرد. این بانک در حال حاضر دارای ۳۷ شعبه در چین و سه نمایندگی در قاهره، مسکو و ریودوژانیروی برزیل است. براساس گزارش اگزیم بانک آمریکا، در پایان سال ۲۰۱۶، بانک توسعه چین حدود ۱۰ میلیارد دلار اعتبارات صادراتی پرداخت کرده است. شرکت بیمه اعتبار و صادرات چین. نهاد اصلی ضمانت در ساختار موسسات عمومی اعتبار صادراتی چین، شرکت بیمه اعتبار و صادرات چین (سینوسور) است که در سال ۲۰۰۱ با ادغام دیپارتمان بیمه اعتبارات صادراتی اگزیم بانک و شرکت بیمه چین و با هدف توسعه صادرات و سرمایه‌گذاری برون مرزی از طریق ارائه بیمه اعتبارات صادراتی و بیمه سرمایه‌گذاری تاسیس شد و فعالیت تخصصی آن صدور بیمه اعتبارات صادراتی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت است. طبق آخرین رتبه‌بندی‌های بین‌المللی، رتبه اعتباری سینوسور AA+ است و در حال حاضر با ۱۸ شعبه، ۶ دفتر نمایندگی در چین و یک دفتر نمایندگی در لندن فعالیت می‌کند.

خدمات مالی و بیمه‌ای سینوسور. بیمه اعتبارات صادرات کوتاه‌مدت متنوع‌ترین سبد خدمات مالی سینوسور به‌شمار می‌رود که شامل بیمه پوشش جامع، بیمه خریدار و بیمه قرارداد ویژه، بیمه اعتبار اسنادی و بیمه تخطی خریدار از قرارداد است. همچنین، بیمه اعتبار صادراتی میان‌مدت و بلندمدت از خدمات مهم دیگر سینوسور است که خود شامل بیمه اعتبار خریدار و بیمه اعتبار فروشنده است که ۹۵-۹۰ درصد از زیان قراردادهای بالاتر از یک میلیون دلار و تسهیلات تا ۱۰ سال را پوشش می‌دهند. غیر از بیمه‌نامه صادراتی، بیمه سرمایه‌گذاری خارج از کشور^۱، بیمه اعتبار تجارت داخلی^۲ و خدمات اطلاعات ریسک^۳ نیز از دیگر خدمات سینوسور به‌شمار می‌رود.

۴-۱-۲ تأمین مالی صادراتی در هندوستان

توسعه صادرات هندوستان از جمله اهدافی است که از سوی سیاستگذاران هندی دنبال می‌شود. این امر سبب شده است تا هندوستان در پایان سال ۲۰۱۶ با دارا بودن ۲۶۷ میلیارد دلار صادرات کالا (سه‌م ۱٫۶ درصدی از صادرات جهان) و ۱۵۵ میلیارد دلار صادرات خدمات (سه‌م ۳٫۳ درصدی از صادرات جهان) به ترتیب رتبه ۱۹ام صادرات کالا و ۱۸ام صادرات خدمات جهان را به خود اختصاص دهد. یکی از جنبه‌های مهم در دستیابی به این اهداف، تأمین مالی صادرات با هدف دسترسی کافی و به موقع صادرکنندگان به منابع، ایجاد رقابت‌پذیری، جلوگیری از ضرر و زیان ناشی از انواع ریسک‌ها و ارتقای صادرات پروژه در این کشور بوده است.

ساختار تأمین مالی صادرات در کشور هندوستان، مدل موسسات اعتباری غیرمتمرکز است و اگزیم بانک و شرکت ضمانت اعتبار صادراتی (ECGC) دو بازیگر اصلی در این ساختار به‌شمار می‌روند که تماماً در مالکیت بخش دولتی هستند. مسئولیت هماهنگی نهادها در ساختار تأمین مالی صادرات هندوستان بر عهده دولت مرکزی است. همچنین سیاست‌های بانک مرکزی در قبال اگزیم بانک تا حدی متفاوت از بانک‌های تجاری است. علاوه بر این بانک‌های تجاری نیز بخشی از اعتبارات خود را به امر صادرات اختصاص می‌دهند.

اگزیم بانک هندوستان. این بانک براساس قانون پارلمانی «بانک صادرات- واردات» در سال ۱۹۸۱، به منظور کمک به تأمین مالی فرایندهای تجاری به صادرکنندگان و واردکنندگان تاسیس شد و طبق آخرین رتبه‌بندی بین‌المللی رتبه اعتباری BBB- را در اختیار دارد. اگزیم بانک هندوستان با برخورداری از سرمایه تادیه شده ۸۵۵ میلیون دلار (از ۱/۵ میلیارد دلار سرمایه قانونی) و با ۹ اداره داخلی و ۹ اداره خارجی، خدمات گسترده‌ای را به صادرکنندگان هندی و خریداران از هندوستان ارائه می‌کند.

1. Overseas Investment Insurance.
2. Domestic Trade Credit Insurance.
3. Risk Information Services.

حوزه فعالیت اگزیم بانک هندوستان. به طور کلی برنامه‌های تأمین مالی اگزیم بانک هندوستان (در قالب رویه و ارزش خارجی) شامل تأمین مالی صادرات، تأمین مالی واردات و تأمین مالی سرمایه‌گذاران خارجی می‌شود. برنامه‌های تأمین مالی صادرات اگزیم بانک این کشور خود شامل اعتبارات صادراتی (اعتبار خریدار کالا، اعتبار خریدار خدمات فنی و مهندسی، خطوط اعتباری، اعتبارات تنزیلی)، اعتبارات کوتاه‌مدت پیش از حمل و تأمین مالی واحدهای صادرات محور است. علاوه بر چنین حمایت‌های مالی، حمایت‌های غیرمالی جهت توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی از قبیل صدور ضمانت‌نامه‌های مالی، ضمانت حسن انجام کار، ضمانت شرکت در مناقصه نیز ارائه می‌شود.

شرکت ضمانت اعتبار صادراتی هندوستان. زمینه فعالیت این نهاد، ارائه ضمانت‌ها و بیمه‌نامه‌های مختلف به صورت کوتاه‌مدت و بلندمدت است. این شرکت تحت کنترل وزارت بازرگانی و صنعت این کشور قرار دارد و هیأت رئیسه آن شامل نمایندگان دولت و بانک مرکزی این کشور است و پنجمین شرکت بزرگ در دنیا در ارائه خدمات بیمه‌ای و ضمانتی است. سرمایه ثبت شده این شرکت ۷۵۰ میلیون دلار و سرمایه پرداخت شده آن ۱۸۰ میلیون دلار است. این شرکت با توجه به برنامه‌هایی که اگزیم بانک برای تأمین مالی صادرکنندگان این کشور دارد برنامه‌هایی پوشش ریسک‌های سیاسی و کالایی در ارتباط با برنامه ضمانت اعتبار خریدار، خطوط اعتباری، سرمایه‌گذاری خارجی، فکتورینگ و ضمانت انتقال برای درخواست‌کنندگان را ارائه می‌کند که عمدتاً ۹۰ درصد زیان را پوشش می‌دهد. متوسط نرخ‌ها در اکثر برنامه‌های بیمه‌ای کوتاه‌مدت بین ۰/۱۲ درصد تا ۱ درصد قرار دارد.

۳-۱-۴ تأمین مالی صادراتی در ترکیه

کشور ترکیه در اوایل دهه ۱۹۸۰ با پیروی از استراتژی‌های رشد مبتنی بر صادرات و اتخاذ سیاست آزادسازی تجاری، روند صادراتی فزاینده‌ای را آغاز کرد؛ به طوری که سهم ۵ درصدی صادرات از تولید ناخالص داخلی این کشور در سال ۱۹۸۰ به بیش از ۱۵ درصد در سال ۲۰۱۶ رسیده است. در این سال، مجموع ارزش صادرات کالاها و خدمات این کشور معادل ۱۸۰ میلیارد دلار بوده که در رتبه ۱۷ام دنیا قرار گرفته است. یکی از اقدامات مهم ترکیه در راستای افزایش صادرات و سیاست آزادسازی تجاری، توسعه و تسهیل مکانیزم‌های اعتباری و بیمه‌ای از صادرکنندگان بوده است؛ به طوری که در پایان سال ۲۰۱۶ حجم اعتبارات مالی ترکیه به صادرکنندگان ۲۲ میلیارد دلار بوده است. ساختار موسسات تأمین مالی صادرات در ترکیه متمرکز است و صرفاً متکی به اگزیم بانک این کشور است. به عبارت دیگر، اگزیم بانک ترکیه خود تمامی خدمات مالی از قبیل اعطای اعتبارات، صدور ضمانت‌ها و محصولات بیمه‌ای را به صادرکنندگان ارائه می‌دهد.

اگزیم بانک ترکیه. اگزیم بانک ترکیه به‌عنوان بانک توسعه‌ای و سرمایه‌گذاری و به صورت تمام دولتی ذیل کمیته اعتباری نظارتی و مشورتی (متشکل از وزارت توسعه، وزارت اقتصاد، وزارت گمرک و بازرگانی، وزارت علوم، صنعت و فناوری، وزارت مالیه، خزانه‌داری و بانک مرکزی ترکیه) و بانک مرکزی ترکیه فعالیت می‌کند که طبق ماده ۴۹ قانون بانکداری ترکیه ایجاد شده است و سیاست‌های بانک مرکزی در قبال این نهادها متفاوت از بانک‌های تجاری است. منابع اصلی اگزیم

بانک ترکیه، شامل وجوه بدون واسطه از خزانه‌داری این کشور به‌عنوان تنها سهام‌دار این بانک (از طریق افزایش سرمایه و انتقال از وجوه مازاد بودجه) و نیز وام‌های اخذ شده از بانک‌های تجاری و بازارهای مالی بین‌المللی است. سرمایه‌ی ثبتی این بانک ۳٫۷ میلیارد لیر (حدود ۱/۲۳ میلیارد دلار) بوده و تا ماه مارس ۲۰۱۶ تماماً پرداخت شده است و همچنین رتبه اعتباری این بانک در دامنه BA-BBB قرار دارد. این بانک در حال حاضر ۴ شعبه داخلی شعبه داخلی و ۹ اداره داخلی دارد که به صادرکنندگان خدمات مالی ارایه می‌کند.

روش‌های تأمین مالی صادرات. برنامه‌های اعتباری صادراتی اگزیم بانک ترکیه به دوروش کلی تأمین مالی صادرات قبل از حمل و پس از حمل صورت می‌پذیرد. اعتبارات صادراتی قبل از حمل در قالب برنامه‌های اعتباری کوتاه‌مدت و بلندمدت صورت می‌گیرد و معمولاً برای تقویت صادرات صناعی همچون کشتی‌سازی، شرکت‌های حمل‌ونقل بین‌المللی، شرکت‌های گردشگری، خدمات نرم‌افزاری، سرمایه‌گذاری در فروشگاه‌های زنجیره‌ای در خارج از کشور، صنایع لجستیک و توریسم و صنایع با فن‌آوری بالا با تأکید بر صنایع کوچک و متوسط اعطا می‌شود.

روش‌های تأمین مالی صادرات پس از حمل در ترکیه شامل برنامه‌های تنزیل اسناد صادراتی و خطوط اعتباری بین‌المللی (اعتبارات خریدار کالاها و خدمات) است. تنزیل اسناد صادراتی به سه صورت انجام می‌شود. در حالت اول، اسناد صادراتی قبل از ارسال محموله تا سررسید ۲۴۰ روز با نرخ (LIBOR + ۰٫۷۵٪) تنزیل می‌شود. البته برای صادرات کالاهای کارخانه‌ای با فناوری بالا، دوره سررسید تا ۳۶۰ روز و همان نرخ مذکور قابل اعمال است. در حالت دوم تنزیل حساب‌های دریافتی صادراتی پس از ارسال محموله با سررسیدهای تا ۳۶۰ روز، مطابق با قوانین OECD انجام می‌پذیرد که نرخ تنزیل در این حالت معادل CIRR (نرخ سود مرجع بازگانی) تعیین شده است. حالت سوم مربوط به مواردی که دوره تنزیل بیش از ۲۴ ماه باشد، که در این صورت، ۱۵ درصد ارزش قرارداد توسط خریدار پرداخت می‌شود و مابقی با نرخ CIRR تنزیل می‌شود.

در روش خطوط اعتبارات بین‌المللی، تخصیص خط اعتباری توسط اگزیم بانک ترکیه به بانک‌ها و دولت‌های خارجی در قالب دو نوع اعتبار خریدار کالاهای صادراتی و وام پروژه خدمات فنی و مهندسی صورت می‌پذیرد. نرخ‌های سود در قالب اعتبار خریدار کالا مطابق برنامه OECD معادل CIRR تعیین شده است. چنانچه دوره زمانی وام بیش از ۲۴ ماه باشد، ۱۵ درصد ارزش قرارداد به‌عنوان پیش‌پرداخت از خریدار اخذ می‌شود. در اعتبارات پروژه‌ای (اعتبار خریدار خدمات) دوره زمانی بازپرداخت بسته به نوع پروژه، دوره تکمیل و دوره ساخت‌وساز بین ۱۰ تا ۱۸ سال با نرخ لایبور به‌علاوه حاشیه سود (شناور) است. بازپرداخت اصل و سود وام توسط وام‌گیرنده و تحت شرایط ذکر شده در توافق تسهیلات انجام می‌گیرد؛ به‌نحوی که در طی مدت تکمیل پروژه، تنها فرع تسهیلات در اقساط ۶ ماهه پرداخت می‌شود. اصل وام نیز پس از تکمیل پروژه در اقساط ۶ ماهه پرداخت می‌شود.

خدمات بیمه‌ای اگزیم بانک ترکیه. اگزیم بانک ترکیه به منظور پوشش خطرات تجاری و سیاسی صادرکنندگان این کشور اقدام به ارائه انواع برنامه‌های بیمه (کوتاه‌مدت، بلندمدت و بیمه ضمانت‌نامه پیمانکاران بین‌المللی) می‌کند. در بیمه‌نامه‌های کوتاه‌مدت،

خسارات ناشی از خطرات بازرگانی و سیاسی کالاهای صادراتی خریداری شده برای یک دوره سالیانه پوشش داده می‌شود. تحت این برنامه تا ۹۰ درصد ارزش محموله، مورد تعهد اگزیم بانک قرار می‌گیرد که در صورت وقوع زیان، حداکثر تا ۳۶۰ روز پرداخت می‌شود. برنامه اعتباری صادرات کوتاه مدت این امکان را برای صادرکنندگان فراهم می‌سازد که از بیمه نامه‌های صادر شده به عنوان وثیقه برای دریافت وام از بانک‌های تجاری اقدام کنند. نرخ حق بیمه با توجه به معیارهای مختلف در محدوده ۰٫۵ درصد تا ۴ درصد تعیین شده است. در وضعیتی که دریافتی‌های ناشی از صادرات کالاها و خدمات بیش از یک سال به طول می‌انجامد، تحت برنامه‌های بیمه اعتباری صادرات خاص در برابر خطرات سیاسی و تجاری در مراحل پس از حمل و نقل تحت پوشش قرار می‌گیرد. شرایط و ضوابط پوشش عمدتاً بر اساس دستورالعمل‌های OECD تعیین می‌شود. علاوه بر این، برنامه بیمه تضمین پیمانکاران نیز توسط اگزیم بانک ترکیه ارائه می‌شود. تحت این برنامه پیش پرداخت و ضمانت نامه حسن انجام کار پیمانکاران ترکیه تحت پوشش بیمه‌ای قرار می‌گیرد.

۲-۴ مقایسه نظام تأمین مالی کشورهای منتخب

مقایسه مؤلفه‌های اصلی نظام تأمین مالی صادرات کشورهای چین، هندوستان و ترکیه با ایران در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول (۱۸). مقایسه نظام تأمین مالی صادرات کشورهای منتخب (۲۰۱۶)

مؤلفه/کشور	چین	هندوستان	ترکیه	ایران ^۱
۱- ساختار نظام مالی	بانک محور	بانک محور	بانک محور	بانک محور
۲- رتبه توسعه یافتگی بازار مالی شاخص رقابت پذیری (از ۱۳۷ کشور)	۴۸	۴۲	۸۰	۱۲۸
- رتبه سهولت دسترسی به تسهیلات	۳۴	۳۵	۵۱	۱۲۵
- رتبه استحکام مالی بانک‌ها	۸۲	۷۸	۵۸	۱۲۲
- رتبه تنوع خدمات مالی	۵۴	۴۳	۵۱	۱۱۵
- رتبه هزینه استفاده از خدمات مالی	۳۰	۳۴	۹۷	۱۰۴
۳- نسبت پوشش اعتبارات صادراتی ^۲	حدافل ۱۷٫۸	حدافل ۱۲٫۶	۱۸/۳	۸٫۲
- اعتبارات صادراتی (میلیارد دلار)	۴۱۰	۵۵	۳۳	۲۴٫۱

۱. با توجه به اینکه بررسی ساختار تأمین مالی صادرات کشور در فصل سوم این مطالعه ارائه می‌شود در پایان کار اطلاعات مربوط به ایران تکمیل‌تر و دقیق‌تر نیز خواهد شد.
 ۲. منظور از اعتبار صادراتی مجموع ترتیبات تأمین مالی، ضمانتی و بیمه‌ای است.
 ۳. برای تبدیل تسهیلات ریالی صادراتی از متوسط نرخ ارز بازار آزاد (نماگر بانک مرکزی ج.ا.ا) استفاده شده است. با توجه به گزارش عملکرد بانک توسعه صادرات حدود ۷۰ درصد از تسهیلات اعطایی این بانک در سال ۱۳۹۵ به حوزه تأمین مالی صادرات اختصاص یافت که این موضوع در محاسبات لحاظ شده است.

مولفه/کشور	چین	هندوستان	ترکیه	ایران
- حجم صادرات کالا و خدمات (میلیارد دلار)	۲۳۰۵	۴۳۷	۱۸۰	۱۴۹,۹
۴- ساختار نهادی نظام تأمین مالی صادرات	غیرمتمرکز	غیرمتمرکز	متمرکز	غیرمتمرکز
- نهادهای عمومی اعتبارات صادراتی	اگزیم بانک سینوسور (ضمانت) بانک توسعه چین	اگزیم بانک شرکت ضمانت	اگزیم بانک	اگزیم بانک صندوق ضمانت صندوق توسعه ملی
- متولی سیاست‌گذاری اگزیم بانک	شورای ملی چین ^۳	دولت مرکزی	کمیته اعتباری نظارتی و مشورتی ^۲ و بانک مرکزی	وزارت اقتصاد
- متولی سیاست‌گذاری نهاد ضمانتی	وزارت امور دارائی	وزارت بازرگانی و صنایع		وزارت صنعت
- سرمایه اگزیم بانک (سرمایه تادیه شده - میلیون دلار)	عدم دسترسی به میزان سرمایه	۸۵۵	۱۲۳۰	۴۷۰۰
- سرمایه شرکت ضمانتی (سرمایه تادیه شده - میلیون دلار)	عدم دسترسی به میزان سرمایه	۱۹۵	سرمایه با اگزیم بانک یکسان است.	۵۳۵۷
- منابع اصلی نهادهای اعتبار صادراتی	منابع عمومی (دولتی)	استقراض از بازارهای بین‌المللی	استقراض از بانک مرکزی (منابع عمومی)	منابع عمومی و منابع خارجی (فاینانس)
۵- روش‌های عمده اعتبارات صادراتی	کوتاه / میان مدت	اعتبار فروشنده تنزیل اسناد دریافتی پوشش بیمه‌ای صدور ضمانتنامه پوشش بیمه نوسانات نرخ ارز	تنزیل اسناد دریافتی پوشش بیمه‌ای صدور ضمانتنامه	اعتبار فروشنده پوشش بیمه‌ای صدور ضمانتنامه
	بلندمدت	اعتبار خریدار خطوط اعتباری وام‌های ترجیحی (غیرمستقیم) پوشش بیمه‌ای صدور ضمانتنامه	اعتبار خریدار خطوط اعتباری کالا خطوط اعتباری پروژه پوشش بیمه‌ای صدور ضمانتنامه	اعتبار خریدار ^۶ صدور ضمانتنامه ^۷

- این رقم مجموع صادرات کالا (بدون احتساب میعانات نفتی) و صادرات خدمات طبق گزارش سازمان توسعه تجارت ایران است.
- متشکل از وزارت توسعه، وزارت اقتصاد، وزارت گمرک و بازرگانی، وزارت علوم، صنعت و فناوری، وزارت مالیه، خزانه‌داری و بانک مرکزی ترکیه است.
- متشکل وزرا، معاونین وزرا و مستشاران دولتی در چین است.
- سرمایه این بانک در حال حاضر ۲۵۰۰ میلیارد تومان و بر اساس متوسط نرخ ارز بازار آزاد به دلار تبدیل شده است.
- سرمایه این صندوق در دیرپهشت ماه ۱۳۹۶ حدود ۱۳۰۰ میلیارد تومان گزارش شده و بر اساس متوسط نرخ ارز بازار آزاد به دلار تبدیل شده است.
- بر اساس تبصره ۲ ماده ۱ بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی مورخ ۱۳۹۶/۵/۹ مصوب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، میزان ۲ میلیارد دلار اعتبار خریدار صادراتی از محل منابع صندوق توسعه ملی منظور شده است که تا هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۶، تنها ۵۰ میلیون دلار قرارداد با بانک کشاورزی در این ارتباط منعقد شده است.
- با توجه به تحریم‌های مالی و دشواری روابط کارگزاری با بانک‌های بین‌المللی، عملاً بهره‌گیری از روش تنزیل اعتبارات اسنادی در سال‌های اخیر متوقف شده است.

مولفه/کشور	چین	هندوستان	ترکیه	ایران
- نرخ‌های تأمین مالی صادرات (پول ملی - درصد)	۴,۳۵	۲۹,۵	۹,۲۵	حد اقل ۱۴,۵
- نرخ‌های تأمین مالی به ارز خارجی ^۴ (درصد)	حد اقل ۱,۶۹	۱,۶۹-۳,۴۴	۲,۵	حد اقل ۳,۵
- دوره زمانی تأمین مالی	۱-۱۵ سال	۱-۱۵ سال	عمدتاً کمتر از ۳۶۰ روز	عمدتاً ۱,۵ سال
- متوسط حق بیمه (درصد)	۶,۶	۱,۰۸-۱,۱۲	۵,۳-۵,۸	۱,۵-۱,۵
- سقف پوشش بیمه‌ای (درصد)	۸۵-۹۵	۶۶-۹۰	۹۰	۹۰-۹۵
۶- حوزه تمرکز رشته فعالیت‌های تأمین مالی شده	محصولات با فناوری بالا محصولات الکترونیکی و مکانیکی پیمانکاری و پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی کشتی‌سازی	خدمات مالی محصولات فلزی نفت و گاز خدمات فنی و مهندسی نساجی، لباس و دارو	فلزات حمل و نقل ولجستیک منسوجات، پوشاک و چرم صنایع غذایی شیمیایی و پلاستیک صنایع زیرساختی	۱. نفت و گاز ۲. پتروشیمی ۳. خدمات فنی و مهندسی ۴. خدمات گردشگری ۵. حمل و نقل ریلی ۶. کشاورزی و صنایع غذایی ^۷
۷- تمرکز بازاری در خدمات تأمین مالی صادرات	قاره آسیا قاره اروپا آمریکای شمالی	آمریکا سنگاپور ایتالیا فرانسه آفریقای جنوبی عمان	اتحادیه اروپا منطقه منا کانادا آسیای جنوب شرقی	۱. روسیه ۲. ارمنستان ۳. عراق ۴. سری لانکا ۵. کوبا

۱. این نرخ براساس میانگین نرخ تسهیلات مربوط به منابع تیصره ۲ ماده ۱ بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی مورخ ۱۳۹۶/۵/۹ مصوب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی درخصوص اعتبار صادراتی از محل منابع صندوق توسعه ملی و نیز منابع بانکی محاسبه شده است. همچنین سازمان توسعه تجارت در سال ۱۳۹۵ مجموعاً ۳۰ میلیارد تومان یارانه سود تسهیلات به صادرکنندگان پرداخت کرده که حجم آن کمتر از ۰,۵ درصد اعتبار صادراتی است. نرخ تسهیلات صادراتی مطابق با دستورالعمل شورای پول و اعتبار معادل ۱۸ درصد است.

۲. هندوستان در راستای حمایت از صنایع خود در برخی از موارد ۲ درصد از این میزان را به عنوان یارانه سود تسهیلات به صادرکنندگان پرداخت می‌کند.

۳. هرچند تاکنون اعتبارات بلندمدت خریدار در کشور پرداخت نشده است، نرخ براساس ماده ۲ بسته حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی مورخ ۱۳۹۶/۵/۹ مصوب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی درخصوص اعتبار خریدار (شامل ۱ درصد کارمزد بانک عامل و نرخ پایه ۲ درصد) و نیز نرخ کارمزد نقل و انتقال ارز در بانک‌های خارجی (متوسط ۲ درصد) محاسبه شده است.

۴. نرخ پایه در کشورهای چین و هندوستان براساس نرخ لایبور یکساله در پایان سال ۲۰۱۶ گزارش شده است. در مورد کشور ترکیه بسته به نوع قرارداد صادراتی نرخ به صورت لایبور و یا CIRR است. علاوه بر این در کشورهای مورد بررسی براساس ریسک کشور مقصد صادراتی، کالای صادراتی و نوع قرارداد منعقد، نرخ‌ها از صادرکننده‌ای به صادرکننده دیگر متفاوت است.

۵. بازه مربوط به حق بیمه ترکیه براساس عملکرد اگزیم بانک ثبت شده است؛ اما، طبق مستندات قانون حق بیمه می‌تواند بسته به نوع کشورها تا ۴ درصد هم باشد.

۶. تنها اطلاعات در دسترس در این ارتباط این رقم بوده است.

۷. در مجموع بیش از ۷۰ درصد تسهیلات بانک توسعه صادرات ایران به بخش صنعت و معدن اختصاص یافت و مابقی به بخش‌های کشاورزی و خدمات و بازرگانی اعطا شد.

مولفه/کشور	چین	هندوستان	ترکیه	ایران
۸- رویکرد نهادهای عمومی در توسعه اعتبارات صادراتی	تقویت زیرساخت‌های مورد نیاز برای توسعه صادرات در کشورهای مقاصد صادراتی با تأکید بر کشورهای کمتر توسعه یافته توسعه صادرات صنایع با فناوری بالا تقویت صنایع کوچک و متوسط با تأکید بر پیوستن به زنجیره جهانی ارزش	برنامه تأمین مالی تحقیق و توسعه برای واحدهای صادرات محور توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی با بهره‌گیری از اعتبارات خریدار پروژه حمایت از صادرات صنایع کوچک و متوسط (انفرادی و خوشه‌ای) در قالب زنجیره جهانی ارزش	حمایت از برند و نشان‌های تجاری ترک در بازارهای بین‌المللی تقویت صادرات صنایع کوچک و متوسط در الحاق به زنجیره جهانی ارزش حمایت مالی از شرکت‌های حمل و نقل برنامه اعتباری بازاریابی و فروش حمایت از صادرات خدمات نرم‌افزاری و مشاوره	تقویت روابط کارگزاری بانکی گسترش اعتبارات خریدار تمرکز بر صادرات خدمات فنی و مهندسی
۹- مهمترین ابزارهای تأمین مالی در بازارهای مشترک با ایران	وام‌های ترجیحی و اعتبار خریدار	اعتبار خریدار پروژه	تنزیل اسناد دریافتنی	
۱۰- نظام ارزی حاکم	شناور مدیریت شده	شناور مدیریت شده	شناور	شناور مدیریت شده
- ابزارهای مورد استفاده برای پوشش نوسانات نرخ ارز	سوآپ فوروارد (سلف)	سوآپ فوروارد (سلف) آتی اختیار معامله	سوآپ فوروارد (سلف) آتی اختیار معامله	فاقد ابزارهای پوشش نوسانات نرخ ارز

ماخذ: طرح تأمین مالی صادرات، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ۱۳۹۶

۵ آسیب‌شناسی حوزه مربوطه در داخل کشور (با ذکر مدل آسیب‌شناسی انتخاب شده و تحلیل مسائل و چالش‌های در آن قالب)

۵-۱ آسیب‌شناسی تأمین مالی صادرات غیرنفتی در سطوح مختلف

۵-۱-۱ زیرساخت‌های سیاسی و اقتصادی

به طور کلی قبل از ورود به مسأله تأمین مالی صادرات بایستی زیرساخت‌های کشور از چندین منظر فراهم باشد. از یک منظر، جایگاه کشور در نظام سیاسی بین‌الملل در امر گسترش صادرات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این ارتباط مانع اصلی توسعه صادرات کشور مربوط به شرایط سیاسی و منطقه‌ای ایران است به طوری که در بسیاری از موارد، روابط تجاری و مبادلاتی صادرکنندگان ایرانی با طرف خارجی با محدودیت‌هایی نظیر پذیرش کشور مقابل در خرید از کالاهای ایرانی (با وجود کالاهای مشابه وارداتی از سوی رقبای ایران)، صدور روادید و... مواجه است. به عبارت دیگر همچنان اعتبار و اعتماد کافی میان صادرکنندگان ایرانی و خریداران خارجی به طور کامل شکل نگرفته است. به عنوان نمونه در بسیاری از کشورها به دلیل روابط مناسب تجاری و سیاسی حتی مبالغی به عنوان پیش پرداخت از سوی خریداران خارجی به صادرکنندگان اعطا می‌شود و سپس کالاها ارسال می‌شود. در این ارتباط ذکر چند نکته قابل توجه است. اول اینکه به سبب عدم عضویت

ایران در سازمان جهانی تجارت (WTO) و مسائل مربوط به وضع تعرفه‌ها، قدرت چانه‌زنی و رقابت صادرات کشور در بازارهای بین‌المللی پایین است. مورد دوم مربوط به مسأله تحریم‌های تجاری و مالی است که صادرکنندگان را در خصوص انتقال کالا و دریافت مبالغ فروش با محدودیت مواجه ساخته است. به‌عنوان نمونه با توجه به عدم گسترش روابط بانکی کشور با کشورهای هدف صادراتی، بخشی از نقل و انتقالات صادرکنندگان ایران با تجار کشورهای هدف (به ویژه عراق و افغانستان) خارج از سیستم بانکی صورت می‌پذیرد، این امر عملاً صادرکنندگان ایرانی در دریافت مبالغ کالاهایشان با محدودیت مواجه ساخته است. به طور کلی ضعف در انجام مبادلات تجاری مطابق با استانداردهای مالی بین‌المللی سبب شده که عملاً مطالبات تجار و بازرگانان کشور افزایش یافته و این موضوع ریسک فعالیت‌های نهادهای ضمانتی را نیز افزایش می‌دهد. اثرگذاری اتفاقات و رخدادهای سیاسی نیز به‌عنوان چالش دیگر توسعه صادرات کشور مطرح است. بنابراین یکی از اقدامات اساسی که باعث گسترش ظرفیت صادرات و بهبود نظام تأمین مالی صادرات به طور غیرمستقیم می‌شود، بهبود روابط سیاسی، تجاری و اقتصادی با کشورهای مختلف است.

از دیگر منظر، گسترش صادرات مستلزم توسعه ظرفیت‌های تولیدی و صادراتی کشور است این در حالی است که ظرفیت‌های تولیدی کشور عمدتاً معطوف به فروش در بازار داخلی است و در صورت مازاد تولید، کالاها به مرحله صادرات می‌رسند. همچنین عمده صادرات کشور به صورت مواد خام و یا تنها با یک مرحله تولید صورت می‌پذیرد. به عبارت دیگر از بعد اقتصادی، قیمت تمام شده کالاها در کشور به مراتب بالاتر از سطح رقابت بین‌المللی است که این امر ناشی از بهره‌وری پایین، ناکارآمدی قوانین کار، تأمین اجتماعی، قوانین گمرکی... فقدان سیاست توسعه صنعتی، تجاری و فناوری، قیمت بالای پول، دستوری بودن نرخ ارز و افزایش قیمت حامل‌های انرژی و عدم پرداخت ۳۰ درصدی منابع درآمدی هدفمندی یارانه‌ها (مطابق قانون هدفمندی یارانه‌ها) است. بنابراین یکی از الزامات اساسی دیگر در سطح کلان در راستای توسعه صادرات و به تبع آن اثربخشی تأمین مالی صادرات، حمایت از تولید با هماهنگی میان بخش خصوصی و نهادهای دولتی، بهبود محیط کسب و کار و محیط سرمایه‌گذاری، تدوین استراتژی توسعه صادرات و اتخاذ سیاست‌های پولی، مالی و ارزی مناسب است.

۵-۱-۲ ساختار مالی

با توجه به بررسی عملکرد نظام تأمین مالی کشور در سال‌های اخیر در برآورده ساختن نیازهای تأمین مالی بخش تولید و صادرات، تحلیل خبرگی و پرسش از صاحب‌نظران و ذی‌نفعان به نظر می‌رسد چالش‌های متفاوتی در این حوزه قابل شناسایی است که در ادامه تبیین شده است.

فقدان سیاست توسعه صنعتی، تجاری و فناوری مصوب در راستای تخصیص بهینه منابع کمیاب. فقدان سیاست صنعتی مصوب در کشور، باعث شکل‌گیری پروژه‌های سرمایه‌گذاری صنعتی غیرمولد و گاهاً با انگیزه رانت‌جویی شده و بالطبع موجب اتلاف منابع

اقتصادی در مقیاس گسترده و انحراف منابع مالی از بخش‌های تولیدی و صادراتی شده است و پیامدهای آن در بازارهای مالی نیز به صورت اضافه تقاضا برای تسهیلات بانکی و افزایش معوقات بانکی بوده است (براساس اطلاعات بانکی مرکزی در پایان سال ۱۳۹۷ نسبت تسهیلات غیر جاری به کل تسهیلات ریالی ۱۱٫۶ درصد و به کل تسهیلات ارزی ۱۰٫۳ درصد بوده است).

سیاست‌های سرکوب مالی بانک مرکزی و سلطه مالی دولت. به طور کلی در سالیان اخیر خلق و رشد نقدینگی در کشور عمدتاً تحت تأثیر رشد پایه پولی قرار داشته و ضریب فراینده نقدینگی که یکی از شاخص‌های توسعه مالی و آزادی عمل بخش مالی جهت خلق اعتبار است، در بیشتر موارد سرکوب شده است. همچنین سلطه مالی دولت و گستره مداخلات دستوری دولت در سیاست‌های پولی و اعتباری عملاً امکان عمق بخشی به بازار مالی را محدود کرده است به نحوی که از منظر تخصیص اعتبارات بانکی، تأمین مالی بخش تولید و صادرات با اثر تراجمی تأمین مالی دولت و فشار نهادهای شبه دولتی جهت بهره‌مندی از منابع اعتباری روبرو بوده است.

افزایش هزینه‌های مالی بخش تولید و صادرات. فعالان اقتصادی و صادرکنندگان در خصوص نرخ سود تسهیلات از دو منظر با چالش جدی مواجه بوده‌اند. اولاً نرخ سود تسهیلات به قیمت‌های اسمی طی ۱۰ سال اخیر روندی افزایشی داشته است که به معنای افزایش هزینه‌های مالی بخش تولید و صادرات است. از طرفی، بررسی سهم تسهیلات اعطایی بانک‌ها به تفکیک عقود بانکی نشان می‌دهد که در یک دهه اخیر به خاطر کاهش نرخ عقود مبادله‌ای و متغیر بودن نرخ سود مشارکتی، سهم عقود مبادله‌ای از کل تسهیلات روند کاهشی داشته و سهم عقود مشارکتی افزایش داشته است. این امر باعث افزایش هزینه‌های مالی فعالان اقتصادی و صادرکنندگان شد (سهم عقود مشارکتی از ۴۲٫۸ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۳۷ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است).

نقش محدود بانک‌های تخصصی در تأمین منابع مالی فعالیت‌های تولیدی و صادراتی. بانک صنعت و معدن و بانک توسعه صادرات از نهادهای تخصصی بازار اعتبار در حوزه‌های تولیدی و صادراتی هستند. سهم بخش صادرات از کل مانده تسهیلات نظام بانکی کشور طی دو دهه گذشته نزولی و کاهنده بوده است (از ۸/۴ درصد در سال ۱۳۸۰ به کمتر از ۱ درصد در سال ۱۳۹۷). این امر نشان می‌دهد که این بانک‌ها بازیگر عمده‌ای در تأمین مالی بانکی در این بخش‌ها نیستند. همچنین، این بانک‌ها مشمول همان دستورالعمل‌ها و ابزارهایی هستند که بانک‌ها تجاری هم از آن بهره‌مندند؛ در حالی که با توجه به ماهیت و کارکرد این بانک‌ها ضرورت نگاه متفاوت به آن‌ها وجود دارد (از جمله این موارد می‌توان به مالیات بر درآمد، نرخ‌های اضافه برداشت این بانک‌ها و .. اشاره کرد).

بخش تولیدی و صادراتی کم‌بهره از ابزارهای نوین مالی در بازار سرمایه. براساس اطلاعات موجود در طی سال‌های اخیر، ظرفیت کافی برای فعالان تولیدی و صادرکنندگان جهت بهره‌مندی از ابزارهای مالی بازار سرمایه وجود ندارد. به عنوان مثال، در بازار بدهی بورس، جذابیت مناسب اوراق دولتی و شهرداری‌ها (به سبب نرخ سود بالا)، نقش تراجمی برای تأمین مالی تولیدی و صادراتی دارد. از طرفی سهم عمده تأمین مالی در فرابورس از طریق اوراق با درآمد ثابت صورت می‌گیرد که بیشترین آن مربوط به اوراق خزانه اسلامی و تأمین مالی دولت است و کمترین ارتباط را با تأمین مالی تولید و صادرات دارد.

همچنین میزان ارزش معاملاتی ابزارهای مالی در بورس کالا همچون اوراق سلف استاندارد و گواهی سپرده کالایی محدود به گندم بازرگانی دولتی، سکه و جو بوده است.

تزییق نظام مالی در خصوص فعالیت‌های صنایع کوچک و متوسط. صنایع کوچک و متوسط در دریافت تسهیلات از نظام بانکی عمدتاً به علت محدودیت در تهیه وثایق مورد نیاز یا چالش مواجه هستند. با توجه به اینکه تأمین مالی صادرات در کشور به ویژه صنایع کوچک و متوسط عمدتاً مربوط به تسهیلات سرمایه در گردش است، تأمین وثیقه نوع اول (به اندازه ۱۲۰ درصد ارزش قرارداد) توسط صادرکنندگان مسأله مهمی است. البته به رغم آنکه، صندوق ضمانت صادرات ایران با صدور ضمانت نامه‌ها، شرایط را بهتر کرده است، عملاً حدود ۲۰ درصد تسهیلات صادراتی مشمول این حمایت می‌شوند که عمدتاً متعلق به بنگاه‌های صادراتی بزرگ هستند.

محدودیت روابط نظام بانکی با نظام مالی بین‌المللی. با وجود گشایش‌های ایجاد شده در روابط بانکی در پسابرجام، همچنان محدودیت‌های مبادله‌ای بین‌المللی از چالش‌های اساسی صادرکنندگان به شمار می‌رود. به‌عنوان نمونه می‌توان به بالا بودن هزینه‌های انتقال درآمدهای نفتی به بانک مرکزی و به تبع آن به صندوق توسعه ملی، عدم پذیرش ضمانت نامه‌های بانکی کشور جهت شرکت در مناقصه برای صادرات خدمات فنی و مهندسی، محدودیت در صدور اعتبارات اسنادی اشاره کرد.

۳-۱-۵ نهادهای تخصصی

الف. بانک توسعه صادرات

به طور کلی به رغم آنکه روند تسهیلات صادراتی بانک توسعه صادرات طی سال‌های اخیر صعودی بوده، عملاً این بانک کمتر از ۴ درصد از صادرات غیرنفتی کشور را تحت پوشش قرار داده است که در مقایسه با کشورهای رقیب شکاف قابل توجهی وجود دارد. به نظر می‌رسد شکاف اعتباری موردنیاز صادرکنندگان ریشه در عوامل متعددی دارد.

اولین عامل مربوط به عدم وجود یک استراتژی توسعه صادراتی در کشور است تا بتوان بر اساس آن اولویت‌های صادراتی و صادرکنندگان کالاها و خدمات را شناسایی کرد و تخصیص کارآمد تسهیلات بانکی صورت گیرد. از اینرو تدوین یک استراتژی صادرات منسجم در کنار سیستم‌های ارزیابی و نظارت پروژه و ایجاد موسسات رتبه‌سنجی بانک‌ها در جهت‌گیری منابع بانکی به سمت واحدهای صادراتی دارای اولویت و توجیه‌پذیر (و نه بر اساس نفوذهای سیاسی) مؤثر خواهد بود.

عامل دوم مربوط به رویکرد یکسان بانک مرکزی به بانک توسعه صادرات و بانک‌های تجاری است. به نحوی که تمامی پارامترهای این بانک (به‌عنوان بانک تخصصی حوزه صادرات) نظیر نرخ‌های سود، ذخیره قانونی و ... مشابه با بانک‌های تجاری است. در این ارتباط می‌توان به محدودیت منابعی بانک و هزینه‌های بالای تأمین آن توسط بانک به سبب بالا بودن نرخ سود سپرده، نرخ سود بین بانکی و نرخ جریمه اضافه برداشت بانک مرکزی اشاره کرد که نهایتاً منجر به افزایش نرخ‌های سود تسهیلات صادراتی می‌شود.

سومین عامل پایین بودن نسبت پوشش صادراتی ناشی از تحریم‌های بین‌المللی و محدودیت روابط بانکی است که موجب شده معاملات صادراتی از طریق اعتبارات اسنادی محدود شود که این امر استفاده از روش خرید دین (تنزیل) را عملاً متوقف و روش اعتبار خریدار را با محدودیت مواجه کرده است. همچنین هزینه‌های بالای انتقال منابع صندوق توسعه ملی به سبب تحریم‌های بانکی، بانک توسعه صادرات ایران را در ارائه تسهیلات از محل مذکور با چالش جدی روبرو کرده است.

محدودیت‌ها و سقف‌های مقرراتی تعیین شده همچون تعیین حداقل نرخ سودآوری ۲۱ درصد جهت استفاده از تسهیلات صندوق توسعه و قابل پرداخت بودن اعتبار خریدار به کالاها و خدمات با حداقل ۶۰ درصد ساخت داخل نیز از موانع مهم صادرکنندگان در بهره‌مندی از تسهیلات صادراتی به ویژه از منابع صندوق توسعه ملی است. به عبارت دیگر با توجه به اینکه عمده بخش‌های مولد صادراتی کشور ظرفیت سودآوری بالایی ندارند و نیز عمده مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای وارداتی هستند، چنین مقررات‌هایی می‌توانند مانع جدی برای تأمین مالی صادرات به شمار آیند. نوسانات نرخ ارز و عدم وجود سیستم هجینگ ارزی در کشور، از عوامل مهمی است که با افزایش ریسک فعالیت‌های بانک توسعه صادرات به ویژه در زمینه اعطای اعتبارات ارزی منجر به شکاف اعتبارات صادراتی کشور می‌شود. در این ارتباط ضرورت دارد پیگیری تبصره ۳ ماده ۲۰ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مبنی بر تدوین آیین‌نامه پوشش نوسانات نرخ ارز توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی و همکاری نهادهای مربوطه در اولویت قرار گیرد. ضمن آنکه در دستور کار قرار گرفتن تسویه بدهی دولت به فعالان اقتصادی از جمله فعالان صادراتی از طریق انتشار اوراق تسویه خزانه و یا تها تر آن بدهی آنها (همچون مالیات) (اجرای شدن ماده ۲ قانون رفع موانع تولید)، می‌تواند به رونق فعالیت این بانک کمک نماید.

از دیگر عوامل وجود شکاف اعتبارات صادراتی می‌توان به عدم وجود یک برنامه منسجم در تأمین مالی صادرات صنایع کوچک و متوسط و نیز صنایع دانش‌بنیان و صنایع با فناوری بالا اشاره کرد. به عبارت دیگر، برنامه خاصی برای حمایت از صادرات شرکت‌های دانش‌بنیان در سیستم بانکی وجود ندارد و حمایت از صادرات این نوع بنگاه‌ها تنها مورد توجه صندوق نوآوری و شکوفایی است. از اینرو تدوین برنامه منسجم تأمین مالی صادرات در این حوزه با محوریت سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی ایران و معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری حائز اهمیت خواهد بود.

ب. صندوق ضمانت صادرات ایران

بررسی عملکرد صندوق طی دوره ۹۷-۱۳۹۲ نشان می‌دهد که به رغم افزایش ارزش پوشش‌های این صندوق، تعداد واحدهای صادراتی بهره‌مند از آن کاهش یافته که تغییر جهت تمرکز صندوق بر واحدهای صادراتی بزرگ مقیاس را نشان می‌دهد. علاوه بر این عمده پوشش‌های صندوق مربوط به پوشش‌های ضمانتی بوده و پوشش‌های بیمه‌ای به ویژه بیمه‌نامه کوتاه مدت سهم چندانی در این خصوص نداشتند. بررسی عملکرد صندوق حاوی نکاتی به شرح زیر است:

- اولین نکته مربوط به سطح ریسک کشورهای مقصد صادراتی ایران است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که عمده صادرات ایران به کشورهای با ریسک متوسط و بالا انجام می‌شود و با توجه به اینکه کشورهای پریسک مشمول

حق بیمه بالاتری می‌شوند این امر به نوبه خود فعالیت صادرکنندگان و صندوق ضمانت را با مخاطره زیاد مواجه می‌کند. به‌عنوان نمونه، بر خلاف کشورهای منتخب (چین، هندوستان و ترکیه) که سهم عمده پوشش‌های نهادهای ضمانت صادرات معطوف به بیمه‌نامه‌های کوتاه‌مدت هستند در ایران پوشش بیمه‌ای کوتاه‌مدت سهم چندانی در سبد خدماتی صندوق ضمانت ندارد (کمتر از ۱۰ درصد). این امر بدان علت است که تنها صادرکنندگان به کشورهای کم‌ریسک (که تعدادشان چندان قابل توجه نیست) تمایل به استفاده از این نوع پوشش بیمه‌ای به خاطر نرخ پایین دارند. از اینرو به نظر می‌رسد تغییر رویکرد تجاری کشور به سمت بازارهای صادراتی با ریسک پایین‌تر حائز اهمیت باشد.

- بیمه‌نامه‌های میان‌مدت و بلندمدت صندوق ضمانت که مربوط به بیمه اعتبار خریدار و بیمه سرمایه‌گذاری است همواره در معرض مخاطراتی همچون مسدود شدن خطوط اعتبار خریدارین ایران و کشورهای خارجی و محدودیت اعتبارات ارزی بانک‌ها در ارائه اعتبارات خریدار ناشی از تحریم‌ها قرار دارند. از اینرو گسترش روابط بانکی کشور با بانک‌های کارگزار خارجی بر اساس استانداردهای بین‌المللی لازمه توسعه این نوع بیمه‌نامه‌ها است. این نکته همچنین در خصوص صدور ضمانت‌نامه‌های شرکت در مناقصه و حسن انجام کار و نیز ضمانت‌نامه‌های سرمایه‌گذاری در خارج از کشور صادق است.
- از مسائل مهم دیگر می‌توان به محدودیت در ارائه ضمانت‌نامه‌های ارزی صندوق جهت سهولت صادرکنندگان در اخذ تسهیلات در سال‌های اخیر به دلیل نوسانات شدید ارز و عدم وجود سیستم هجینگ ارزی در کشور اشاره کرد. در این ارتباط به نظر می‌رسد پیگیری تبصره ۳ ماده ۲۰ مبنی بر تهیه آیین‌نامه پوشش نوسانات نرخ ارز در اولویت قرار گیرد.
- نکته مهم دیگر آن است که به رغم پایین بودن سرمایه پایه این صندوق (۴۰۰ میلیون دلار)، مجموع سقف پوشش‌های این صندوق با توجه به کشورهای مختلف حدود ۳۷ میلیارد دلار تعیین شده است در این ارتباط لازم است سقف‌های پوششی تعیین شده برای کشورهای با ریسک بالا تجدید نظر شود و همچنین سیاست افزایش سرمایه صندوق در دستور کار قرار گیرد.

ج. صندوق توسعه ملی

به منظور اثربخشی منابع صندوق توسعه ملی در فرایند توسعه اقتصادی و به ویژه توسعه صادرات موارد زیر پیشنهاد می‌شود.

- شرط لازم و اساسی جهت اثربخشی تأمین مالی صادرات (به ویژه اعتبارات صادراتی خریدار و فروشنده) بهبود روابط بانکی میان ایران و کشورهای هدف است تا معاملات بین صادرکنندگان و خریداران خارجی بر اساس استانداردهای بین‌المللی صورت پذیرد (به‌عنوان نمونه به صورت اعتبارات اسنادی). همچنین در قراردادهای صادراتی به

قیمت‌های جهانی، میزان نیاز کشورهای مختلف در سالیان آتی و تغییرات فرهنگ مصرفی کشورها توجه شود. به عبارت دیگر صرف توجه به برآورد صادراتی، اعطای اعتبارات ریسک بالایی را به همراه خواهد داشت. در این ارتباط لازم است قراردادهای بلندمدت به صورت قطعی باشد. (off taking contracts).

- صرف نظر بحث تأمین مالی صادرات، ابتدا بایستی اولویت‌های صادراتی کشور مطابق با یک سیاست صنعتی منسجم به صورت دقیق تری توسط وزارتخانه صنعت، معدن و تجارت مشخص شود. تا شناسایی و اعطای تسهیلات به واحدهای صادراتی تسهیل شود. به عبارت دیگر سیاست‌های حمایت مالی از صادرات در کنار سیاست صنعتی و سیاست توسعه صادرات به صورت یکپارچه و متمرکز در نظر گرفته شود.
- تاکید صرف بر صادرات خدمات فنی و مهندسی بر اساس نفوذهای سیاسی، ریسک اعتباردهی را افزایش و بالطبع انگیزه نهادهای مالی مربوطه جهت اعطای تسهیلات را کاهش می‌دهد. از اینرو ضرورت دارد همان‌طور که در اساسنامه صندوق به آن اشاره شد. اعطای تسهیلات ارزی و ریالی و نیز پیش پرداخت شرکت در مناقصه و ارائه تضامین به پیمانکاران منوط به شرکت در مناقصات و برنده شدن در آن باشد.
- ضمن آنکه لازم است سرمایه صندوق ضمانت صادرات ایران جهت پوشش‌های بیمه‌ای و ضمانتی افزایش یابد، گسترش فعالیت صندوق در زمینه مشاوره طرح‌ها و پروژه‌ها و ارزیابی سودآوری و ریسک پروژه‌ها، ظرفیت تأمین مالی صادرات را افزایش خواهد داد.
- یکی از ظرفیت‌های مهم صادراتی کشور که صندوق توسعه مالی قادر به حمایت مالی از آنهاست مربوط به صنایعی است که در مسیر پیوستن به زنجیره جهانی ارزش (GVC) هستند. با توجه به اینکه برخی از محصولات کشور به سبب نداشتن برند تجاری و خدمات توزیع و نیز مسائل بسته‌بندی نمی‌توانند کالاهای خود را صادر نمایند می‌توانند با شرکت‌های خارجی مشارکت نمایند و کالاهای خود را به اسم آنها صادر نمایند. برای این کار صندوق توسعه ملی می‌تواند تسهیلاتی جهت شکل‌گیری این نوع مشارکت بابت سرمایه‌گذاری در این خصوص اعطا کند.
- از مهمترین چالش اصلی بکارگیری منابع سپرده‌ای ارزی صندوق توسط بانک‌ها این است که با توجه به تحریم‌های بین‌المللی بانکی هزینه‌های انتقال منابع صندوق (نزد بانک مرکزی) که در بانک‌های خارجی قرار دارد بسیار بالا است. بر اساس آخرین بررسی‌های به عمل آمده کارمزد انتقال پول از بانک چین حدود ۷ درصد است^۱. این امر هزینه تمام شده پول را برای بانک‌ها افزایش می‌دهد و در نتیجه باعث کاهش ترغیب بانک‌ها از این منابع می‌شود.

۱. اظهارات مدیر امور اعتبارات بانک توسعه صادرات در جلسه مورخ ۱۳۹۶/۹/۲۷

د. سازمان توسعه تجارت ایران.

در خصوص آسیب‌شناسی عملکرد سازمان توسعه تجارت ایران می‌توان بیان کرد اولاً میزان یارانه سود تسهیلات پرداختی توسط سازمان در قیاس با تسهیلات صادراتی و نیازهای بخش صادرات بسیار ناچیز است. ثانیاً، میزان یارانه سود تنها منجر به کاهش نرخ سود به میزان ۲,۸۳ درصد در سال ۱۳۹۶ شده و با توجه به اینکه در عمل نرخ سود تسهیلات صادراتی بیشتر از نرخ سود اعلامی از سوی شورای پول و اعتبار برای سال ۱۳۹۶ بوده (نرخ سود ۱۸ درصدی برای تسهیلات بانکی براساس بسته سیاست پولی سال ۱۳۹۵)، کمک سود کمتر از ۳ درصدی سازمان توسعه تجارت ایران، عملاً ترجیح خاصی برای صادرکنندگان در نرخ‌های سود در قیاس با نرخ‌های بازار ایجاد نکرده است.

۵-۲ آسیب‌شناسی تأمین مالی صادرات در بنگاه‌های صادراتی^۱

آسیب‌شناسی تأمین مالی بنگاه‌های صادراتی که با رویکرد SBC و به صورت توزیع پرسش‌نامه (مشمول بر ۶۱ سوال) میان ۴۵ صادرکننده انجام گرفته حاوی نکات مهمی است. اول اینکه مهمترین محدودیت‌ها و چالش‌های تأمین مالی صادرات بنگاه‌ها در حالت کلی به ترتیب مربوط به عوامل محیطی (خارج از کنترل بنگاه)، رفتاری (عملکردی تأمین مالی صادرات) و ساختاری (چارچوب‌های نهادی و پایه) است. در ارتباط با عوامل محیطی مهمترین محدودیت‌های تأمین مالی صادرات مربوط به ریسک بالای نوسانات متغیرهای کلان اقتصادی (به ویژه نرخ ارز)، عدم گسترش روابط مالی و بانکی بین‌المللی و محدودیت وثیقه‌ای در دسترسی به اعتبارات صادراتی می‌شوند. چالش عمده تأمین مالی بنگاه‌های صادراتی از منظر عوامل رفتاری ناشی از حجم پایین اعتبارات صادراتی (شامل تسهیلات بانکی، اعتبارات بیمه‌ای و ضمانتی) و نیز بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی و کارمزد بیمه‌نامه‌ها و ضمانت‌نامه‌ها است. همچنین از منظر عوامل ساختاری، عدم هماهنگی میان نهادهای صادراتی (نظیر بانک توسعه صادرات ایران، صندوق ضمانت صادرات، صندوق توسعه ملی، وزارت صنعت، معدن و تجارت، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزارت امور اقتصادی و دارایی و...) و ضعف زیرساختی این نهادها در تسهیل فرایند صادرات و گسترش ظرفیت‌های صادراتی (بهره‌وری پایین توزیع منابع مالی در طول زنجیره ارزش) به‌عنوان چالش‌های اساسی تأمین مالی صادرات بنگاه‌ها محسوب می‌شوند.

با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، هریک از عوامل محیطی، رفتاری و ساختاری تحت تأثیر مولفه‌ها و متغیرهای متعددی قرار دارند که خود به‌عنوان چالشی برای تأمین مالی صادرات محسوب می‌شوند. اهم چالش‌های احصا شده (ذیل عوامل محیطی، رفتاری و ساختاری) به شرح زیر ارائه شده است:

- بی‌ثباتی متغیرهای کلان اقتصادی (نرخ ارز و تورم)

۱. گرشایی و دیگران (۱۳۹۶)

- ضعف روابط کارگزاری میان بانک‌های ایرانی و سایر کشورها
- عدم بهره‌مندی از اعتبارات صادراتی فروشنده
- مکفی نبودن تسهیلات سرمایه در گردش به واحدهای صادراتی
- فقدان زیرساخت پیمان‌های پولی دوجانبه با کشورهای هدف صادراتی
- فقدان ظرفیت پذیرش بخشی از پیشرفت پروژه و قرارداد خرید محصول به‌عنوان فرایند توثیق
- عدم سهولت دسترسی به اعتبارات بانکی (نوع وثیقه و بروکراسی)، بیمه‌ای و ضمانتی
- سهم پایین اعتبارات صادراتی جهت بازاریابی و توزیع واحدهای صادراتی
- ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی صادرات
- محدودیت برخورداری از اعتبارات خریدار
- ریسک‌های محیط کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری
- محدودیت منابع مالی بین‌المللی و خطوط اعتباری بانک مرکزی در تأمین مالی صادرات
- عدم برخورداری از برنامه تأمین مالی توسعه صادرات رشته فعالیت‌ها
- عدم توجه به اعطای اعتبارات تحقیق و توسعه به واحدهای صادراتی
- عدم بهره‌مندی از اهرم‌های سیاسی جهت وصول مطالبات نهادهای اعتبار صادراتی
- پایین بودن حجم یارانه سود تسهیلات در بسته حمایت از صادرات
- پوشش کم اعتبارات صادراتی صندوق توسعه ملی
- عدم هماهنگی و یکپارچگی سیاست‌ها میان نهادهای عمومی اعتبارات صادراتی
- افزایش بدهی‌های دولت به فعالان اقتصادی و صادرکنندگان
- ضعف در همکاری میان نهادهای اعتبار صادراتی کشور با هم‌تایان خارجی در بازارهای هدف
- پوشش کم اعتبارات صادراتی عمومی (تسهیلات، ضمانت‌ها و بیمه)
- پایین بودن اعتبارات برای طراحی و نشان‌های تجاری واحدهای صادراتی
- ضعف در ارائه خدمات پوشش ارزش در صندوق ضمانت صادرات ایران
- سهم پایین خدمات مالی نهادهای اعتبار صادراتی به صادرات مجدد
- هزینه بالای اعتبارات صادراتی شامل نرخ سود بانکی و کارمزد انتقال وجوه
- قیمت‌گذاری غیرواقعی کالاهای صادراتی جهت تنظیم بازار داخلی

۶ جمع‌بندی و آرایه چالش‌ها

۱-۶ جمع‌بندی

در قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، گسترش صادرات غیرنفتی کالا و خدمات (بدون میعانات گازی) با رشد متوسط سالانه ۲۱/۷ درصدی به‌عنوان یکی از محورهای توسعه کشور مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. مطابق بررسی‌های به عمل آمده، دستیابی به این هدف مستلزم بهبود روابط سیاسی و بین‌المللی، گسترش شرکای تجاری، توسعه زیرساخت‌ها، افزایش ظرفیت‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری‌های بخش‌های مختلف و توسعه ساختار تأمین مالی صادرات است.

در ارتباط با مسأله تأمین مالی صادرات بررسی‌های اولیه حاکی از پایین بودن نسبت پوشش اعتبارات صادراتی در کشور است. به عبارت دیگر کمتر از ۱۰ درصد صادرات غیرنفتی (با میعانات گازی) کشور تحت پوشش‌های مالی، بیمه‌ای و ضمانتی نظام تأمین مالی صادرات کشور قرار دارد در حالی که این نسبت در کشورهای رقیب ایران در بازارهای هدف نظیر چین، هندوستان و ترکیه حدود دو برابر رقم یاد شده است. هرچند گسترش پوشش مالی صادراتی نمی‌تواند ضمانتی برای توسعه صادرات باشد، از الزامات مهم در این امر به شمار می‌رود.

از منظر قوانین و مقررات مرتبط با تأمین مالی صادرات، الزاماتی در سطوح سیاست‌های کلی نظام (نظیر سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و ...) و قوانین مهم کشور (قانون برنامه ششم توسعه، قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، قانون احکام دائمی کشور) در ارتباط با این موضوع در نظر گرفته شده است. عمده محورهای مورد تأکید در ارتباط با تأمین مالی صادرات در اسناد بالادستی مورد بررسی مربوط به مواردی همچون ایجاد و توسعه ظرفیت‌های صادراتی از طریق منابع بانکی و بودجه دولت، بهبود کارایی و نیز تقویت سرمایه نظام بانکی و نهادهای تخصصی حوزه صادرات (بانک توسعه صادرات و صندوق ضمانت صادرات ایران) جهت ارائه تسهیلات مالی و خدمات بیمه‌ای و ضمانتی، صدور ضمانت‌نامه‌ها، استفاده از منابع صندوق توسعه ملی و منابع مالی خارجی در ارائه اعتبارات صادراتی، ایجاد ثبات ارزی و مهار نوسانات ارز از طریق ابزارهای پوشش ریسک، کاهش هزینه‌های تسهیلات صادراتی، حمایت مالی از صادرات صنایع کوچک و متوسط و نیز محصولات دانش‌بنیان است.

ساختار تأمین مالی صادرات کشور از منظر نهادی شامل بانک توسعه صادرات ایران، صندوق ضمانت صادرات ایران، صندوق توسعه ملی و سازمان توسعه تجارت ایران می‌شود که به ترتیب خدمات مالی همچون اعطای تسهیلات صادراتی قبل از حمل و پس از حمل، صدور بیمه‌نامه‌ها و ضمانت‌نامه‌ها، اعطای جوایز و مشوق‌های صادراتی و اعطای تسهیلات سرمایه در گردش ارزی و ریالی و اعتبار خریدار (به دو صورت قرارداد عاملیت و سپرده‌گذاری در بانک‌های عامل) را ارائه می‌دهند.

در ارتباط با عملکرد تأمین مالی صادرات کشور، بررسی‌های به عمل آمده از نظام بانکی و نهادهای تخصصی نشان می‌دهد: سهم بخش صادرات از کل مانده تسهیلات نظام بانکی کشور طی دو دهه گذشته نزولی و کاهنده (از ۸/۴ درصد در سال ۱۳۸۰ به کمتر از ۱ درصد در سال ۱۳۹۷) بوده است. سهم تسهیلات پرداختی سیستم بانکی به بخش صادرات در سال

۱۳۹۷ حدود ۱۲ هزار میلیارد تومان یعنی حدود ۲ درصد بوده است. از سال ۱۳۹۰ سهمیه بندی تسهیلات شبکه بانکی به بخش صادرات در سیاست های پولی و اعتباری سالانه بانک مرکزی کنار گذاشته شد. همچنین سود ترجیحی در تسهیلات پرداختی برای بخش صادرات از سال ۱۳۸۵ اختصاص نیافته است.

عملکرد بانک توسعه صادرات ایران برای دوره ۹۸-۱۳۹۲، حاکی از آن است اولاً این بانک به طور متوسط حدود ۲ درصد از مانده تسهیلات سیستم بانکی کشور را به خود اختصاص داده است ضمن آنکه تسهیلات این بانک از میزان ۴۳,۴ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۲ به ۶۵,۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۸ افزایش یافت. (تسهیلات قبل از حمل) را برای در دوره ۹۸-۱۳۹۲ حاکی از آن است که تسهیلات این بانک در دوره ۹۸-۱۳۹۲ به طور متوسط با رشد مثبت همراه بوده است با این حال در سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۵ میزان تسهیلات بانک در قیاس با سال قبل کاهش یافت (رشد منفی ۱۴,۵ درصدی) که عمده علت آن مربوط به کاهش تسهیلات ارزی بانک از محل منابع صندوق توسعه ملی به سبب افزایش هزینه های انتقال منابع ارزی صندوق در بانک های خارج از کشور به ویژه در چین بوده است. با این حال در سال ۱۳۹۸ تسهیلات اعطایی بانک توسعه صادرات رشد ۳۱,۵ درصدی را تجربه کرده است. عملکرد این بانک در اعطای اعتبارات صادراتی پس از حمل (اعتبار خریدار) در دوره ۱۳۹۲ تا سال ۱۳۹۸ بیانگر آن است که میزان این نوع اعتبارات در سال های اخیر به صورت قابل توجهی کاهش داشته است.

بررسی عملکرد صندوق ضمانت صادرات ایران نشان می دهد، اولاً به رغم افزایش ارزش پوشش های این صندوق، تعداد واحدهای صادراتی بهره مند از آن کاهش یافته که تغییر جهت تمرکز صندوق بر واحدهای صادراتی بزرگ مقیاس را نشان می دهد. ثانیاً، با وجود آن که عمده پوشش های صندوق مربوط به پوشش های ضمانتی بوده و پوشش های بیمه ای به ویژه بیمه نامه کوتاه مدت سهم چندانی در این خصوص نداشتند، عملکرد صندوق ضمانت صادرات به تفکیک پوشش های بیمه ای و ضمانتی در دوره ۹۷-۱۳۹۰ بیانگر آن است که به رغم اینکه به طور متوسط در دوره ۹۷-۱۳۹۰ پوشش های ضمانتی صندوق بیشتر از پوشش های بیمه ای، در سال ۱۳۹۵ به سبب عدم گسترش روابط بانکی و ریسک بالای کشورهای هدف صادراتی، صدور ضمانت نامه های بانکی و اعتباری با محدودیت مواجه شده به نحوی که سهم آن از ۴۲ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۲۸ درصد در سال ۱۳۹۷ کاهش یافت.

نکته مهم دیگر در خصوص اهمیت تحریم های بانکی این است که بیشتر پوشش های ضمانتی صندوق از نوع اعتباری (وثیقه گذاری) بوده و سهم ضمانت نامه های بانکی (جهت صادرات خدمات فنی و مهندسی) در این سال کاهش یافت. از منظر توزیع بخشی، محصولات صنعتی شامل محصولات پزشکی، مهندسی پزشکی و دارویی و پتروشیمی سهم بیشتر پوشش های صندوق را به خود اختصاص دادند و از منظر توزیع منطقه ای، کالاها و خدمات صادراتی به کشورهای باریک متوسط و بالا مشمول حمایت صندوق بوده است. عملکرد صندوق توسعه ملی بر اساس نشان می دهد تأمین مالی طرح ها و فعالیت های ارزی به تفکیک مسدودی های صادره از محل قراردادهای عاملیت سپرده های ارزی و پرداخت بابت طرح های ملی از ابتدای تاسیس صندوق تا پایان سال ۱۳۹۷ شامل ۳۹,۷ میلیارد دلار عاملیت ارزی (مسدودی فعال)، ۶,۰۶۲ میلیارد دلار سپرده گذاری ارزی و ۲۷,۷ میلیارد دلار طرح های ملی آب خاک و کشاورزی و سایر (پرداخت شده) است که در مجموع حاکی از تأمین مالی ۷۳,۶ میلیارد دلاری

صندوق تا پایان سال ۱۳۹۷ است. همچنین میزان کل قراردادهای عاملیت ریالی واریز شده به حساب بانک‌ها تا پایان سال ۱۳۹۷ حدود ۱۱۸ میلیارد دلار بوده است.

عمده تسهیلات صادراتی به واحدهای صادراتی بخش صنعت و معدن (۳۴٫۴ درصد) اختصاص یافت و پس از آن واحدهای صادراتی کشاورزی و صنایع تبدیلی و تکمیلی به ترتیب با سهم ۱۱ و ۶٫۴ درصدی در جایگاه بعدی قرار دارند. همچنین بیشترین میزان تسهیلات صادراتی از این منابع به میزان حدود ۲۰۹۶۴ میلیارد ریال، توسط بانک توسعه صادرات ایران اعطا شد. در بررسی عملکرد سازمان توسعه تجارت ایران شواهد نشان می‌دهد که میزان کل حمایت‌های مالی این سازمان از صادرکنندگان در سال ۱۳۹۷ معادل ۱۵۰ میلیارد ریال بوده است که سهم عمده آن در قالب پرداخت یارانه سود تسهیلاتی و پرداخت بخشی از هزینه‌های صدور ضمانت‌نامه و بیمه‌نامه صادراتی صورت گرفته است. سهم بسیار ناچیز حمایت مالی صادرات در بسته مشوق‌ها مشخصه این حمایت‌ها بوده است. سهم عمده حمایت‌های مالی سازمان (حدود ۶۵ درصد) در قالب پرداخت یارانه سود تسهیلاتی بوده است. این میزان کمک سود به طور متوسط تنها کمتر از ۳ درصد نرخ سود را کاهش می‌دهد و با توجه به اینکه در عمل میزان نرخ سود حدود ۲۰ درصد بوده، عملاً تغییر چندانی در نرخ سود آن دسته از صادرکنندگانی که از این حمایت بهره بردند، ایجاد نکرده است.

۲-۶ آسیب‌شناسی تأمین مالی صادرات غیرنفتی و شناسایی چالش‌های اساسی

به طور کلی قبل از ورود به مسأله تأمین مالی صادرات بایستی زیرساخت‌های کشور از چندین منظر فراهم شود. از یک منظر، جایگاه کشور در نظام سیاسی بین‌الملل در امر گسترش صادرات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در این زمینه یکی از چالش‌های اصلی در مسیر توسعه صادرات کشور مربوط به شرایط سیاسی و منطقه‌ای ایران است به طوری که در بسیاری از موارد، روابط تجاری و مبادلاتی صادرکنندگان ایرانی با طرف خارجی با محدودیت‌هایی نظیر پذیرش کشور مقابل در خرید از کالاهای ایرانی (با وجود کالاهای مشابه وارداتی از سوی رقبای ایران)، صدور روادید و ... مواجه است. در این ارتباط ذکر چند نکته قابل توجه است. اول اینکه به سبب عدم عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت (WTO) و مسائل مربوط به وضع تعرفه‌ها، قدرت چانه‌زنی و رقابت صادرات کشور در بازارهای بین‌المللی نسبتاً پایین است. مورد دوم مربوط به مسأله تحریم‌های تجاری و مالی بین‌الملل است که صادرکنندگان را در خصوص انتقال کالا و دریافت مبالغ فروش با محدودیت مواجه ساخته است. به‌عنوان نمونه با توجه به عدم گسترش روابط بانکی کشور با کشورهای هدف صادراتی، بخشی از نقل و انتقالات صادرکنندگان ایران با تجار کشورهای هدف (به ویژه عراق و افغانستان) خارج از سیستم بانکی صورت می‌پذیرد، این امر عملاً صادرکنندگان ایرانی در دریافت مبالغ کالاهایشان با محدودیت مواجه ساخته است. اثرگذاری رخدادهای سیاسی نیز به‌عنوان چالش دیگر توسعه صادرات کشور مطرح است. بنابراین یکی از اقدامات اساسی که باعث گسترش ظرفیت صادرات و بهبود نظام تأمین مالی صادرات به طور غیرمستقیم می‌شود، بهبود روابط سیاسی، تجاری و اقتصادی با کشورهای مختلف است.

از دیگر منظر، گسترش صادرات مستلزم توسعه ظرفیت‌های تولیدی و صادراتی کشور است این در حالی است که اولاً عمده صادرات کشور به صورت مواد خام و یا تنها با یک مرحله تولید صورت می‌پذیرد. ثانیاً، ظرفیت‌های تولیدی کشور عمدتاً معطوف به فروش در بازار داخلی است و در صورت مازاد تولید، کالاها به مرحله صادرات می‌رسند. علاوه بر این، بخش تولید و صادرات بنا به عللی همچون فقدان سیاست توسعه صنعتی، تجاری و فناوری منسجم به منظور تخصیص منابع کمیاب به اولویت‌های صادراتی و صنعتی، ضعف در سیستم‌های ارزیابی، اعتبارسنجی و نظارت پروژه، بالا بودن هزینه‌های مالی در قیاس با بازدهی نسبتاً پایین و زمانبر بودن فعالیت‌های مولد، نقش تزاومی دولت (انتشار اوراق خزانه با نرخ سود بالا) در بهره‌مندی آن‌ها از ابزارهای نوین مالی بازار سرمایه و محدودیت صنایع کوچک و متوسط در تهیه وثایق مورد نیاز در برآورده ساختن نیازهای مالی با چالش‌هایی مواجه هستند. بنابراین یکی از الزامات اساسی دیگر در سطح کلان در راستای توسعه صادرات و به تبع آن اثربخشی تأمین مالی صادرات، حمایت از تولید با هماهنگی میان بخش خصوصی و نهادهای دولتی، بهبود محیط کسب و کار و محیط سرمایه‌گذاری، تدوین استراتژی توسعه صادرات و اتخاذ سیاست‌های پولی، مالی و ارزی مناسب است.

شناسایی چالش‌های نظام تأمین مالی صادرات کشور به طور خاص از چندین منظر قابل بررسی است. از منظر ساختار نهادی تأمین مالی صادرات ذکر این نکته حائز اهمیت است که فعالیت نهادهای اعتباری صادراتی در حمایت و اعطای اعتبارات به صادرکنندگان به صورت یکپارچه صورت نمی‌گیرد به‌عنوان نمونه بانک توسعه صادرات تحت نظارت وزارت اقتصاد و بانک مرکزی نسبت به اعطای اعتبارات صادراتی اقدام می‌کند در حالی که صندوق ضمانت صادرات و سازمان توسعه تجارت به‌عنوان زیرمجموعه‌های وزارت صنعت، معدن و تجارت به ترتیب با صدور بیمه‌نامه‌های و ضمانت‌نامه و اعطای جوایز و مشوق‌های صادراتی به حمایت از صادرکنندگان می‌پردازند.

پایین بودن نسبت پوشش اعتبارات صادراتی بانک توسعه صادرات به‌عنوان تنها بانک تخصصی این حوزه (کمتر از ۴ درصد) در مقایسه با کشورهای رقیب حاوی نکات مهمی است. نکته اول مربوط به رویکرد یکسان بانک مرکزی به بانک توسعه صادرات و بانک‌های تجاری در تعیین پارامترهایی نظیر نرخ‌های سود، ذخیره قانونی و ... است در حالی که در کشورهای مورد بررسی بانک مرکزی به‌اگزیم بانک آنها خطوط اعتباری با نرخ‌های مقرون به صرفه اعطا می‌کند. دومین نکته در ارتباط با پایین بودن نسبت پوشش اعتبارات این بانک ناشی از تحریم‌های بین‌المللی و محدودیت روابط بانکی است که موجب شده معاملات صادراتی از طریق اعتبارات اسنادی محدود شود که این امر استفاده از روش خرید دین (تنزیل) را عملاً متوقف و روش اعتبار خریدار را با محدودیت مواجه کرده است. از دیگر عوامل وجود شکاف اعتبار صادراتی بانک توسعه صادرات می‌توان به عدم وجود یک برنامه منسجم در تأمین مالی صادرات صنایع کوچک و متوسط و نیز صنایع دانش‌بنیان و صنایع با فناوری بالا اشاره کرد. چالش دیگر بانک توسعه صادرات مربوط به تجهیز منابع است در واقع سهم عمده منابع این بانک از طریق اخذ اعتبارات از بانک مرکزی و سایر بانک‌ها و موسسات اعتباری و نیز سپرده‌های مردم تأمین می‌شود و با توجه به اینکه در سال‌های اخیر نرخ جریمه اضافه برداشت از منابع بانک مرکزی (۳۴ درصد)، نرخ

سود بین بانکی (بالای ۱۹ درصد) و نرخ سود سپرده (بالای ۱۷ درصد) بالا بوده این امر بیانگر این است که بانک در تأمین منابع برای اعطای تسهیلات صادراتی با محدودیت مواجه است.

در ارتباط با چالش‌های تأمین مالی صادرات از منظر اعتبارات بیمه‌ای و ضمانتی صندوق ضمانت صادرات ایران چند نکته حائز اهمیت است. اولین نکته مربوط به سطح ریسک کشورهای مقصد صادراتی ایران است. در واقع عمده صادرات ایران به کشورهای با ریسک متوسط و بالا انجام می‌شود و با توجه به اینکه کشورهای پریسک مشمول حق بیمه بالاتری می‌شوند این امر به نوبه خود فعالیت صادرکنندگان و صندوق ضمانت را با مخاطره زیاد مواجه می‌کند. نکته بعدی آن است که برخلاف کشورهای مورد بررسی (چین، هندوستان و ترکیه) که سهم عمده پوشش‌های نهادهای ضمانت صادرات معطوف به بیمه‌نامه‌های کوتاه‌مدت هستند در ایران عمدتاً به سبب فرهنگ بیمه‌ای نسبتاً پایین صادرکنندگان و ریسک بالای کشورهای هدف، پوشش بیمه‌ای کوتاه‌مدت سهم چندانی در سبد خدماتی صندوق ضمانت ندارد (کمتر از ۱۰ درصد). محدودیت دیگر در ارائه خدمات این صندوق مربوط به عدم گسترش روابط مالی و کارگزاری بانکی و بیمه‌ای مطابق با استانداردهای بین‌المللی است به نحوی که بیمه‌نامه‌های میان‌مدت و بلندمدت صندوق ضمانت که مربوط به بیمه اعتبار خریدار و بیمه سرمایه‌گذاری است همواره در معرض مخاطراتی همچون مسدود شدن خطوط اعتبار خریدار بین ایران و کشورهای خارجی و محدودیت اعتبارات ارزی بانک‌ها در ارائه اعتبارات خریدار ناشی از تحریم‌ها قرار دارند. همچنین صدور ضمانت‌نامه‌های شرکت در مناقصه برای صادرات خدمات فنی و مهندسی به سبب عدم پذیرش آن توسط کارفرمایان خارجی با محدودیت مواجه است. ضمن آنکه به علت محدودیت‌های قانونی بانک مرکزی، عملاً امکان ارائه ضمانت‌نامه‌های ارزی توسط این صندوق جهت سهولت صادرکنندگان در اخذ تسهیلات از نهادهای خارجی وجود ندارد. در تبیین چالش‌های تأمین مالی صادرات در بکارگیری از منابع صندوق توسعه ملی مسائل متعددی قابل ارائه است. از یک منظر این نکته حائز اهمیت است که اعطای اعتبارات خریدار از منابع ارزی صندوق منوط به انجام مبادلات بر اساس استانداردهای بین‌المللی همچون اعتبارات اسنادی است این در حالی است که عملاً به علت عدم گسترش روابط بانکی میان ایران و کشورهای هدف، بکارگیری این نوع اعتبارات با محدودیت همراه است. علاوه بر این با توجه به اینکه در بسیاری از موارد صادرات خدمات فنی و مهندسی بر اساس روش‌های مذاکره (نه مناقصه) انجام می‌گیرد، امکان اعطای تسهیلات ارزی و ریالی، پیش پرداخت شرکت در مناقصه و ارائه تضامین به پیمانکاران بسیار محدود می‌شود. چالش دیگر تأمین مالی صادرات از محل منابع صندوق توسعه ملی، هزینه‌های بالای انتقال منابع صندوق به سبب تحریم‌های بانکی است و این امر موجب افزایش نرخ تمام شده منابع ارزی شده و به تبع آن بانک‌ها انگیزه‌ای برای ارائه تسهیلات از محل مذکور را ندارند. از طرفی دیگر، محدودیت‌های مقرراتی همچون تعیین حداقل نرخ سودآوری ۲۱ درصد جهت استفاده از تسهیلات منابع صندوق و قابل پرداخت بودن اعتبار خریدار به کالاها و خدمات با حداقل ۶۰ درصد ساخت داخل نیز از موانع مهم صادرکنندگان در بهره‌مندی از تسهیلات بانک توسعه صادرات به ویژه از منابع صندوق توسعه ملی است. به عبارت

دیگر با توجه به اینکه عمده بخش‌های مولد صادراتی کشور ظرفیت سودآوری بالایی ندارند و نیز عمده مواد اولیه و کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای وارداتی هستند، چنین مقررات‌هایی می‌توانند موانعی برای تأمین مالی صادرات به شمار آیند. نوسانات نرخ ارز از چالش‌های مؤثر بر روند صادرات کشور، عملکرد نهادهای اعتباری تخصصی و فعالیت صادرکنندگان به شمار می‌رود. در واقع با توجه به کشش‌پذیری نسبتاً بالای صادرات صنعتی به نرخ ارز حقیقی، عدم تعدیل نرخ ارز اسمی متناسب با اختلاف تورم داخلی با تورم شرکای تجاری منجر به تقویت ارزش حقیقی پول ملی شده و در نهایت صادرات غیرنفتی را کاهش می‌دهد. از اینرو، تعدیل نرخ ارز متناسب با روند بازارهای بین‌المللی مطابق بند «ج» ماده ۸۱ قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، می‌تواند اثر شوک‌های ارزی را کاهش دهد و در غیر این صورت یکی از راهکارهای توسعه صادرات غیرنفتی می‌تواند ایجاد و گسترش پوشش ریسک نوسانات نرخ ارز باشد. این در حالی است که کشورهای رقیب ایران برای پوشش نوسانات نرخ ارز از ظرفیت‌های بازار سرمایه (قراردادهای آتی، سلف، اختیار و سوآپ) بهره‌برداری می‌کنند.

در ارتباط با آسیب‌شناسی تأمین مالی صادرات در سطح گروه‌های صادراتی منتخب (صنایع غذایی، فولاد، فرش ماشینی و خدمات فنی و مهندسی)، برآورده ساختن نیازهای مالی آنها به تفکیک گروه‌های کالایی و خدمات فنی و مهندسی حائز اهمیت است. آسیب‌شناسی تأمین مالی صادرات گروه‌های کالایی از دو منظر عوامل بیرونی و عوامل ساختاری قابل بررسی است. از منظر عوامل بیرونی، گروه‌های کالایی (صنایع غذایی، فولاد، فرش ماشینی) عمدتاً به سبب عوامل زیرساختی و سیاستگذاری‌های دولتی با محدودیت‌های تأمین مالی صادرات مواجه هستند. از منظر عملکرد زیرساختی، صنایع کالایی به سبب پراکنش نامناسب جغرافیایی واحدهای تولیدی از یکدیگر، پراکندگی مراکز عرضه مواد اولیه از واحدهای تولیدی، عدم دسترسی کامل به زیرساخت‌های حمل‌ونقل از قبیل خطوط ریلی و پایانه‌های بندری (به ویژه در زمینه انتقال به بازارهای صادراتی) متحمل هزینه‌های بالای تولید (عمدتاً به واسطه افزایش هزینه حمل و نقل) می‌شوند. از بعد دیگر دولت از طریق قیمت‌های تثبیتی، دست‌ورعمل‌های قیمتی، فروش واحدهای صنایع غذایی در بازار داخلی و به تبع آن منابع داخلی بنگاه در تأمین مالی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین دولت با وضع تعرفه‌ها و محدودیت‌های وارداتی، بنگاه‌های صادراتی را در تهیه مواد اولیه با مخاطره بالایی مواجه می‌سازد. علاوه بر این سیاست‌های دولت در قبال تأمین آب و برق و گاز و اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها و افزایش قیمت حامل‌های انرژی، نیازهای مالی این صنایع را تحت الشعاع قرار می‌دهد.

از منظر عوامل ساختاری صنایع صادراتی مورد اشاره در مراحل مختلف تولید (مانند مراحل تأمین، ساخت و شبکه توزیع) نیازمند به تسهیلات مالی ایجاد و سرمایه‌گردش برای پرداخت دستمزدهای نیروی کار، هزینه‌های آب و سوخت مصرفی، مواد اولیه و بسته‌بندی، هزینه‌های حمل و نقل، هزینه‌های تبلیغات، آگهی و نمایشگاه و ایجاد فروشگاه برای صادرات کالاها در بازارهای هدف هستند. علاوه بر این، به طور خاص دو صنعت مواد غذایی و فرش ماشینی به واسطه

سهم بالای صنایع کوچک و متوسط در الگوی توزیعی صادراتی‌شان مستلزم تقویت ساختار تأمین مالی صادرات صنایع کوچک و متوسط (توجه به تأمین ضمانت‌نامه و گسترش شرکت‌های مدیریت صادرات و خوشه‌های صادراتی) هستند و صنعت فولاد برای تأمین کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای (با درجه وابستگی وارداتی بالا) نیازمند تسهیلات (ریالی و ارزی) با دوره سررسید بلندمدت است.

در ارتباط با تأمین مالی صادرات شرکت‌های فنی و مهندسی باید توجه داشت که بسیاری از شرکت‌های خدمات فنی و مهندسی ایرانی جهت برنده شدن در مناقصات و اجرای پروژه‌های با کیفیت و استانداردهای جهانی نیاز به نوسازی ماشین‌آلات قدیمی و فرسوده از طریق حمایت‌هایی نظیر اعطای تسهیلات صادراتی قبل از حمل (با نرخ‌های سود ارزانترو دوره بازپرداخت بلندمدت) دارند. علاوه بر این، یکی از الزامات اولیه صادرات خدمات فنی و مهندسی مربوط به صدور انواع ضمانت‌نامه‌های بانکی است. این در حالی است که به علت تحریم‌های بانکی، ضمانت‌نامه بانکی ایران جهت شرکت در مناقصه عمدتاً مورد پذیرش قرار نمی‌گیرد و این محدودیت اصلی شرکت‌های صادرکننده فنی و مهندسی به شمار می‌رود. از طرفی پیمانکاران ایرانی به سبب عدم عضویت در نهادهای اعتباری بین‌المللی همچون بانک توسعه آسیایی، بانک توسعه آفریقایی... عملاً امکان بهره‌مندی از این ظرفیت برای اخذ پروژه‌های متعدد را ندارند. نکته مهم دیگر در ارتباط با تأمین مالی صادرات خدمات فنی و مهندسی مربوط به زمانبر بودن انجام پروژه است. این امر مستلزم پوشش‌های بیمه‌ای صندوق ضمانت صادرات ایران و تسهیلات با سررسید طولانی بانک توسعه صادرات است. این در حالی است که به سبب ریسک بالای کشورهای مقصد و روابط کارگزاری بانکی و بیمه‌ای ناکارآمد، نهادهای مربوطه انگیزه برای حمایت جامع از این نوع صادرکنندگان را ندارند.

آسیب‌شناسی تأمین مالی صادرات غیرنفتی در سطح بنگاه‌های صادراتی حاکی از آن است که بنگاه‌ها عموماً به سبب سه دسته عوامل محیطی (همچون ریسک بالای نوسانات متغیرهای کلان اقتصادی به ویژه نرخ ارز، عدم گسترش روابط مالی و بانکی بین‌المللی و محدودیت وثیقه‌ای در دسترسی به اعتبارات صادراتی و...)، عوامل رفتاری و عملکردی (ناشی از حجم پایین اعتبارات صادراتی شامل تسهیلات بانکی، اعتبارات بیمه‌ای و ضمانتی، بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی و کارمزد بیمه‌نامه‌ها و ضمانت‌نامه‌ها و...) و عوامل ساختاری (عدم هماهنگی میان نهادهای صادراتی نظیر بانک توسعه صادرات ایران، صندوق ضمانت صادرات، صندوق توسعه ملی، وزارت صنعت، معدن و تجارت، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزارت امور اقتصادی و دارایی و... و ضعف زیرساختی این نهادها در تسهیل فرایند صادرات و گسترش ظرفیت‌های صادراتی به سبب بهره‌وری پایین توزیع منابع مالی در طول زنجیره ارزش و...) با محدودیت مالی مواجه هستند.

۷ منابع

۱. اساسنامه بانک صنعت و معدن.
۲. بانک مرکزی، قوانین پولی و بانکی کشور.
۳. چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی. (ابلاغی ۱۳۸۲/۰۸/۱۳ - مصوب ۱۳۸۲/۰۷/۲۶)
۴. حسینی، سوری (۱۳۸۸)، «شیوه‌های تقویت تأمین مالی شرکت‌های تعاونی در اقتصاد ایران»، وزارت تعاون، معاونت تحقیقات، آموزش و ترویج.
۵. حیدری و همکران (۱۳۹۲)، «آسیب شناسی نظام تأمین مالی در ایران (با تأکید بر صنعت، معدن و تجارت)»، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۶. دفتر آمار و فرآوری داده‌ها، گزارش عملکرد ۴ ماهه اول ۱۳۹۵ شماره ۲۶، وزارت صنعت، معدن و تجارت.
۷. دفتر آمار و فرآوری داده‌ها، گزارش عملکرد ۶ ماهه اول ۱۳۹۵ شماره ۲۸، وزارت صنعت، معدن و تجارت.
۸. دفتر آمار و فرآوری داده‌ها، گزارش عملکرد سال ۱۳۹۴ شماره ۲۳، وزارت صنعت، معدن و تجارت.
۹. رفسنجانی نژاد، سیما (۱۳۹۵)، «آسیب‌ها و چالش‌های مفهومی قانون حمایت از شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان»، مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری
۱۰. سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران (اخذ اطلاعات سرمایه‌گذاری خارجی و مصوب)
۱۱. سایت شرکت بورس کالایی ایران (<http://www.ime.co.ir>).
۱۲. سیاست‌های کلی «محیط زیست» (ابلاغی ۱۳۹۴/۰۸/۲۶)
۱۳. سیاست‌های کلی «برنامه ششم توسعه» (ابلاغی ۱۳۹۴/۰۴/۰۹)
۱۴. سیاست‌های کلی تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی (ابلاغی - ۱۳۹۱/۱۱/۲۴)
۱۵. سیاست‌های کلی علم و فناوری (ابلاغی ۱۳۹۳/۰۶/۲۹)
۱۶. سیاست‌های کلی نظام آمایش سرزمین (ابلاغی ۱۳۹۰/۰۹/۲۱)
۱۷. سیاست‌های کلی نظام در خصوص اشتغال (ابلاغی ۱۳۹۰/۰۴/۲۸)
۱۸. سیاست‌های کلی نظام در مورد برنامه چهارم توسعه (ابلاغی ۱۳۸۹/۰۹/۱۱ - مصوب ۱۳۸۲/۰۸/۱۰)
۱۹. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی (ابلاغی - ۱۳۹۲/۱۱/۳۰)
۲۰. سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله سوم (ابلاغی - مصوب ۱۳۸۷/۰۳/۰۱)
۲۱. سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه (ابلاغی - مصوب ۱۳۸۷/۱۰/۲۱)
۲۲. سیاست‌های کلی نظام در بخش صنعت. (مصوب ۱۳۸۴/۰۵/۲۲ - ابلاغی ۱۳۹۱/۰۹/۲۹)
۲۳. سیاست‌های کلی نظام در بخش مالی. (مصوب ۱۳۸۳/۰۲/۱۲)

۲۴. سیاستهای کلی نظام در بخش معدن. (ابلاغی ۱۳۷۹/۱۱/۰۳ - مصوب ۱۳۷۸/۰۷/۱۷)
۲۵. سیاستهای کلی نظام در خصوص اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (ابلاغی ۱۳۸۴/۰۳/۰۱ - ۱۳۸۳/۰۹/۲۱)
۲۶. شفیعی، افسانه (۱۳۸۸)، تحلیل ساختار، کارایی و هزینه اجتماعی انحصار؛ مطالعه تجربی صنعت بانکداری ایران، رساله دکتری دانشگاه علامه طباطبائی.
۲۷. صورت‌های مالی بانک صنعت. معدن ۹۷-۱۳۹۱.
۲۸. طالبلو و همکاران (۱۳۹۴)، بررسی تطبیقی جایگاه و مدل فعالیت بانک‌های توسعه‌ای در نظام بانکی کشورهای منتخب با تاکید بر وجه تمایز و نوع نگاه (حمایتی و نظارتی) بانک مرکزی به بانک‌های توسعه‌ای، دانشگاه علامه طباطبائی، پژوهشکده علوم اقتصادی.
۲۹. طهماسبی (۱۳۸۵)، سند راهبردی توسعه صنعتی کشور.
۳۰. فاطمی امین، سیدرضا و همکاران (۱۳۹۲)، برنامه راهبردی صنعت، معدن و تجارت (سطح کلان). جهاد دانشگاهی.
۳۱. قوانین بودجه سالانه کشور ۹۴-۱۳۹۰
۳۲. کرمی، ابوالفضل، بازمحمدی، حسین (۱۳۹۲)، تحلیل عملکرد بانک‌ها در تأمین مالی بخش‌های تولیدی، پژوهشکده پولی و بانکی.
۳۳. گرشاسبی و همکاران ۱۳۹۶، طرح روش‌های تأمین مالی صادرات در ایران و ارائه راهکارهای سیاستی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
۳۴. گزارش عملکرد سازمان صنایع کوچک و شهرک‌های صنعتی (۱۳۹۷)
۳۵. گزارش عملکرد سالانه سازمان بورس اوراق بهادار- ۹۷-۱۳۸۴.
۳۶. گزارش عملکرد سالانه شرکت فرابورس ایران ۹۷-۱۳۸۴.
۳۷. گزارش عملکرد صندوق حمایت از تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک در سال‌های مختلف.
۳۸. گزارش عملکرد صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران در سال‌های مختلف.
۳۹. گزارش عملکرد و صورت‌های مالی بانک توسعه صادرات در سال‌های مختلف.
۴۰. گزارش عملکرد و صورت‌های مالی بانک صنعت و معدن در سال‌های مختلف.
۴۱. مبصر (۱۳۹۲)، «نگاهی به چالش‌های تأمین سرمایه در گردش واحدهای اقتصادی کشور و راهکارهای پیشرو»، وزارت امور اقتصادی و دارایی.
۴۲. مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۲)، ارزیابی عملکرد بانک تخصصی و توسعه‌ای صنعت و معدن و صندوق توسعه ملی طی دوره ۹۲-۱۳۸۴، کد موضوعی ۳۱۰، شماره مسلسل ۱۳۴۵۹.

۴۳. مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۴)، آسیب شناسی وضعیت سرمایه‌گذاری خارجی در بازار سرمایه ایران، کد موضوعی ۲۲۰، شماره مسلسل، ۱۴۶۴۷.
۴۴. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۴)، پایش محیط کسب و کار در تابستان ۱۳۹۴ و ارزیابی ۲۷۱ تشکل اقتصادی سراسر کشور از مولفه‌های ملی محیط کسب و کار در ایران.
۴۵. مستندات مربوط به قراردادهای وزارت صنعت، معدن و تجارت در دوره پس از برجام
۴۶. موانع تولید و سرمایه‌گذاری در کشور و ارائه پیش‌نویس مصوبه‌ای جهت تسهیل بسترهای رونق تولید و سرمایه‌گذاری در کشور، ویرایش هفتم، معاونت امور اقتصادی، ص: ۴۰-۳۸
۴۷. نشریات ادواری بانک مرکزی (شامل نماگرهای اقتصادی، مجله بانک مرکزی، خلاصه تحولات اقتصادی کشور، گزارش اقتصادی و ترازنامه) دوره ۹۴-۱۳۸۴
۴۸. نظام نامه پیوست فناوری و توسعه توانمندی‌های داخلی در قراردادهای بین‌المللی و طرح‌های مهم ملی مصوب ۱۳۹۵/۵/۴
۴۹. نوروزی و همکاران (۱۳۹۱)، شناسایی فرصت‌ها و زمینه‌های تأمین مالی بانک توسعه اسلامی در راستای توسعه صادرات به بازار کشورهای عضو، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
۵۰. نوری و همکاران (۱۳۹۲)، آسیب‌شناسی بخش صنعت و معدن از منظر تأمین مالی، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
۵۱. نیلی، فرهاد و همکاران (۱۳۹۵)، نظام تأمین مالی تولید در ایران، معاونت اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.
۵۲. نیلی، فرهاد، ۱۳۹۲، تأمین مالی شرکت‌های بورسی، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.
۵۳. نیلی، مسعود و همکاران (۱۳۸۲)، استراتژی توسعه صنعتی کشور.
۵۴. هادی‌زنور، بهروز و برمکی افشین (۱۳۹۵)، ارزیابی سیاست‌های پولی و نظام بانکی در ایران، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی.
۵۵. سایت مرکز آمار ایران
۵۶. سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران